

TIDSSKRIFT FOR kjønns FORSKNING

ÅPENT NUMMER

Media og vold mot kvinner.

Å intervju om kjøp av seksuelle tjenester.

Å leve med fiskekvoter.

Åpne kropper og det falliske.

2005

Nr. 4

Tidsskrift for kjønnsforskning utgis av KILDEN Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

TIDSSKRIFT FOR KJØNNSFORSKNING UTGIS AV KILDEN INFORMASJONS- OG
DOKUMENTASJONSSENTER FOR KVINNE- OG KJØNNSFORSKNING I NORGE

REDAKTØR: Trine Annfelt
ASSISTERENDE REDAKTØR: Beret Bråten
REDAKSJONSSEKRETÆR: Toril Enger

REDAKSJONSRÅD:
Agnes Andenæs
Norman Andersen
Pål Bjørby
Haldis Haukanes
Anne Hellum
Lise Widding Isaksen
Knut Kolnar
Vivian Lagesen
Jørgen Lorentzen
Nina Lykke
Kirsti Malterud
Toril Moi
Anne Marit Myrstad
Inger Nordal
Bente Rosenbeck
Anka Ryall
Åse Røthing
Knut Holtan Sørensen
Halldis Valestrand
Karin Widerberg

DESIGN: Terese Moe Leiner
OMBREKKING: Toril Enger
TRYKK: Wera AS
ISSN: 0809-6341

Tidsskrift for kjønnsforskning er referee-basert og kommer ut fire ganger i året
Abonnementspris er kr. 400,- (kr. 200,- for studenter)
Løssalgpris pr. nummer: kr. 125,- pluss porto

REDAKSJONENS ADRESSE:
KILDEN
Grensen 5
0159 Oslo
Web: kilden.forskningsradet.no
E-post: post@kilden.forskningsradet.no
Tlf. 24 05 59 95

Vil du abonnere?
Henvend deg til:
tidsskrift@kilden.forskningsradet.no

Ønsker du å skrive i Tidsskrift for kjønnsforskning?
Kontakt redaksjonen:
tidsskrift@kilden.forskningsradet.no

Forsideillustrasjon: Scanpix

Innhold

ARTIKLER

- 4 Kristin Skjørten ★ Medieprisme på vold mot kvinner
- 21 Elin Kippe ★ Konstruksjon av kjønn i intervjusituasjonen
- 34 Siri Gerrard ★ Living with the Fish Quotas: Changing Gendered Practices?
- 50 Agnes Bolsø ★ Jorunn Solheim og Judith Butler - en refleksjon over åpne kropp og det falliske

INTERVJU

- 67 Hvordan være ungdom? En bokanmeldelse
Et intervju av Beret Bråten

BOKANMELDELSER

- 74 Henning Bech: *Kvinder og Mænd* ★ Omtale ved Harriet Bjerrum Nielsen
- 77 Ivar Frønes: *Annerledeslandet* ★ Omtale ved Hanna Mellemsether
- 80 Knut Kolnar: *Mannedyret* ★ Omtale ved Wenche Muhleisen
- 83 Berit Thorbjørnsrud: *Evig din? Ekteskaps- og samlivstradisjoner i det flerreligiøse Norge* ★ Omtale ved Anne Hege Grung
- 85 Berit Thorbjørnsrud: *Evig din? Ekteskaps- og samlivstradisjoner i det flerreligiøse Norge* ★ Omtale ved Anne Sofie Roald

Kjære leser!

Nr 4/2005 er et åpent nummer. De fire artiklene dere finner her, behandler høyst ulike tema. Gjennom studier av Aftenposten og VG de fire første månedene i 2002 har Kristin Skjørten undersøkt hvordan aviser framstiller vold mot kvinner i nære relasjoner. I artikkelen drøfter Skjørten blant annet debatten i kjølvannet av Fadime-drapet mot fraværet av debatt i tilknytning til andre familievolds- og drapssaker, og hun tar for seg avisenes dekning av såkalte familietragedier. Det avisene omtaler som familietragedier kan for eksempel være saker der gjerningsmannen har drept ett eller flere familiemedlemmer, før han tar sitt eget liv. Slike saker får gjerne begrenset omtale i avisene. Skjørten skriver blant annet at det kan stilles spørsmål ved om mord, som i hovedregel omtales, skal forsvinne i spaltene dersom hendelsen også omfatter et selvmord. Hennes drøftinger går rett inn i diskusjonen om Vær Varsom-plakatens punkt om omtale av selvmord, et punkt som nylig er endret.

I disse dager starter Barne- og familiedepartementet en kampanje overfor potensielle prostitusjonskunder. Elin Kippe har nylig gjort en undersøkelse basert på intervjuer med 20 menn som kjøper seksuelle tjenester. Gjennom dette forskningsprosjektet ønsket hun å gi et innblikk i enkelte menns sexkjøpsferinger, og belyse hvordan de så på egne sexkjøp. I denne artikkelen reflekterer hun over metoder og etiske sider ved å gjennomføre disse intervjuene. Hvordan påvirket det at hun er

kvinne selve intervjusituasjonen? Hvordan påvirket det fortellingene mennene ga henne, og måten de ble fortalt på?

Siri Gerrard har i flere tiår forsket på kjønn i en av Norges største eksportnæringer: fiskerinæringen. Det er en næring preget av store endringer. Mens det i 1988 var mer enn 21.000 mannlige fiskere på heltid, var antallet i 2004 redusert til i overkant av 12.000. I sin artikkel drøfter Siri Gerrard kjønnede konsekvenser av endringene i næringen generelt, og de som har skjedd i kjølvannet av kvoteordningen som ble innført i 1990, spesielt. Hun dokumenterer endringer i livsform og yrkesaktivitet, og drøfter hvilken betydning det har for menn og kvinner langs kysten.

I artikkelen. "Jorun Solheim og Judith Butler – en refleksjon over åpne kropp og det falliske" argumenterer Agnes Bolsø for å bygge ned en potensiell motsetning mellom disse forskernes arbeider. Artikkelen anveder Solheim og Butler i analysen av et empirisk materiale om seksuell penetrasjon. Bolsø foreslår å bruke Butlers lesbiske fallos som en inngang for å bli oppmerksom på betydningsbrudd i et empirisk materiale, og hun diskuterer potensialet hun mener ligger i å la symbolteori om den åpne og falliske kroppen gå i dialog.

Vi har latt tre kjønnsforskere lese boka *How to be ungdom*, som er en guide til ungdomslivet med råd og tips om alt fra matopskrifter og kviser, via porno, til forelskelse,

kropp og seksualitet. Hvordan er informasjonen som gis jenter og gutter? Hva snakkes det om, og hva snakkes det ikke om?

Les også bokanmeldelsene! Harriet Bierum Nielsen gir oss flere gode grunner for å se nærmere på Henning Bechs bok *Kvinder og Mæn*, mens Hanna Mellemsether ikke syns *Annerledeslandet* av Ivar Frønes er noe "must". Wencke Mühleisen kritiserer, men anbefaler likevel filmelskere å lese Knut Kolnars *Mannedyret. Begjær i moderne film. Evig din? Ekteskaps- og samlivstradisjoner i det flerreligiøse Norge*, som er redigert av Berit Thorbjørnsrud, har fått to anmeldere: Anne Hege Grung som er teolog og Anne Sofie Roald som er dosent i religionshistorie. Forstås boka ulikt avhengig av det forskningsfelt anmelderen kommer fra?

2005 ble året da tidsskriftet *Kvinneforskning* gikk over i historien, og *Tidsskrift for kjønnsforskning* overtok som Norges viktigste kanal for publisering av forskning om kjønn. Som vi skrev i det første nummeret (*Tidsskrift for kjønnsforskning* nr. 2/2005), medfører denne nyskapingen endringer i mer enn navnet. Ny layout er på plass og det er

åpnet for engelskspråklige artikler. Vi prøver også ut en ny politikk for redaksjonsrådets sammensetning og funksjon. For å gjenspeile bredden i kjønnsforskningsfeltet har rådet nå flere medlemmer og er bredere sammensatt. Det skal dessuten være et "arbeidende" redaksjonsråd. Forskerne i rådet skal både bidra som rådgivere i forhold til redaksjonen, og de skal evaluere Tidsskriftets utvikling årlig.

I 2006 blir det mer nytt: Fra da av blir alle artikler publisert med sammendrag på engelsk. Sammendragene blir også lagt ut på KILDENs nettsider som et ledd i synliggjøringen av norsk kjønnsforskning. Fra og med årgang 2005 skal vi dessuten velge "Årets artikkel" og gi denne velfortjent oppmerksomhet i det første nummeret i påfølgende år. Så gå ikke glipp av nr 1/2006! Kåringen er også tenkt som et ledd i internasjonaliseringsarbeidet. En del av prisen til forfatter er at artikkelen blir oversatt til engelsk og lagt ut på nettet. ★

Trine Annfelt
Beret Bråten

AV KRISTIN SKJØRTEN

Medieprisme på vold mot kvinner

Temaet som skal belyses i denne artikkelen, er avisers fremstilling av vold mot kvinner i nære relasjoner. Medieprisme benyttes som metafor for hvordan redaksjonelle vurderinger og engasjement i den offentlige diskurs former vektlegging av sider ved denne volden. Et sentralt tema er hvorvidt oppslag om vold mot kvinner vekker debatt eller ikke. Prismemetaforen rommer dermed en toveis kommunikasjon hvor avisoppslagene avspeiler både pressens prioriteringer av nyhetsstoff og lesernes respons slik den kommer til uttrykk i avisspaltene.

Aviser har en viktig oppgave som formidlere av informasjon i offentligheten. Ulike vurderinger ligger til grunn for utvalg av temaer og vinkling av oppslag. Et overordnet nyhetskriterium er hvorvidt redaksjonene mener saker har interesse for en bredere offentlighet. Størrelsen på oppslaget og om saken følges opp med flere artikler er et uttrykk for redaksjonelle vurderinger. Ifølge Allern vil kriteriene for hva som er viktig nyhetsstoff kunne variere fra avis til avis, men det er likevel noen hovedkriterier som peker seg ut:

Relevans: Publikum må føle at nyheten angår dem og deres liv. *Forståelse:* Nyheten skal nå et bredt publikum, det som kan forenkles, velges foran det kompliserte. *Identifikasjon:* Saken berører oss fordi vi lever i kort avstand fra hendelsen og kan identifisere oss med dem som berøres direkte. *Personifisering:* Mennesker interesserer oss mer enn "saker". *Sensasjon:* det uventede og oppsiktsvekkende interesserer oss mer enn det vante og rutinemessige. *Konflikt:* uenighet og strid tiltrekker vår oppmerksomhet mer enn fred og fordragelighet. (Allern 1999, s. 270)

Med dette generelle utgangspunktet vil stoff vurderes som interessant eller ikke, samt veies i forhold til volum, vinkling og eventuell oppfølging. Avisene har også en viktig funksjon som arena for meningsytringer og debatt. Noen nyheter vekker debatt og følges opp med kommentarer og politiske utspill. Andre nyheter vekker ikke videre engasjement i avisspaltene.

I denne artikkelen har jeg tatt for meg papirutgavene av Aftenpostens morgennummer og VG i løpet av fire måneder våren 2002.¹ Disse avisene er valgt fordi de når bredt ut. Aftenposten er vår største abonnementsavis, og VG er den største løssalgsvi-

sen. Analysen er basert på samtlige oppslag som omhandler overgrep mot kvinner i nære relasjoner. I tillegg til oppslag om konkrete voldshendelser har jeg også med oppslag med generell informasjon, kronikker, leserinnlegg og redaksjonelt stoff som ledere og kommentarer dersom de handler om eller er relatert til hovedtemaet vold i familien. Dermed forteller avisutklippene om mer enn pressens egen vurdering av nyheter. Samlet gir utklippene også inntrykk av kommunikasjon mellom avis og leser. Prismemetaforen omfatter dermed både pressens kommunikasjon ut til avisleserne og lesernes reaksjoner på presseoppslagene slik dette kommer til uttrykk i avisspaltene.

Samlet hadde avisene 220 oppslag om vold mot kvinner i nære relasjoner, og det var omtrent like mange oppslag i begge avisene. VG hadde flere oppslag enn Aftenposten om konkrete voldshendelser, blant annet fordi VG refererte flere hendelser som hadde funnet sted utenfor Norge.² Aftenpostenleseren går glipp av en del overgrep som har skjedd i andre land, men får til gjengjeld med seg langt flere leser- og debattinnlegg. Mer generell informasjon blir som regel presentert i tilknytning til større oppslag om vold i begge avisene. Når det gjelder leder/kommentarer, var det nesten like mange oppslag i begge avisene.

Begge avisene omtalte ni drap som hadde funnet sted i Norge. I tillegg omtalte Aftenposten elleve andre overgrepssaker, og VG omtalte nitten slike saker.³ Det var tildels store variasjoner på størrelsen og vinklingen på oppslagene. I den videre fremstillingen har jeg valgt å skille mellom voldshendelser som får bred avisomtale, og hendelser som kun oppnår begrenset spalteplass, fordi oppslagenes omfang antas å gjenspeile redaksjonelle vurderinger av sakenes nyhetsverdi. De sakene som fikk tre oppslag eller flere, betegnes som medieføljetonger. Med denne defi-

nisjonen til grunn hadde Aftenposten og VG fire føljetonger hver. Alle føljetongene handlet om drap. Den mest omtalte saken i begge avisene var drapet på svensk-kurdiske Fadime Sahindal. Medieføljetongen om Fadime har tidligere blitt studert med ulike tilnærminger, som for eksempel forholdet mellom medienes fremstilling, fakta i saken og de forskjellige retningene debatten tok i Norge og Sverige (f.eks. Wikan 2003, Simonsen 2004). Mitt valg av tidsperiode for undersøkelsen skjedde forut for drapet på Fadime. I utgangspunktet var dermed ikke dette drapet og debatten som fulgte formulert som interessefelt for prosjektet. Problemstillingen var bredere definert til analyse av alle oppslag om vold mot kvinner i nære relasjoner over en avgrenset tidsperiode, for å frembringe kunnskap om avisenes fremstilling av volden. Debatten i kjølvannet av Fadime-drapet er nok spesiell på mange måter, og jeg overveide å utsette datainnsamlingen til debatten hadde roet seg. Etter hvert kom jeg frem til at kanskje nettopp den brede mediedekningen om og i tilknytning til dette drapet kunne bringe noen innsikter i forhold til den mer vanlige fremstillingen av overgrep mot kvinner. Dermed har medieføljetongen om Fadime fått bred plass også i denne artikkelen, men her blir debatten i kjølvannet av Fadime-drapet drøftet mot fraværet av debatt i tilknytning til andre familievolds- og drapsaker.

I artikkelens videre gang presenteres først føljetongene. Som kontrast til disse, presenteres deretter det andre ytterpunktet i presedekningen av drap hvor oppslagets vinkling bokstavelig talt stenger døren for debatter av mer prinsipiell karakter. Oppslaget som omtales her, faller inn under det som ofte betegnes som familietragedie. Deretter følger en presentasjon av øvrige oppslag om voldshendelser, som inndeles etter hovedkjennetegn ved oppslagene: sensasjon og underholdning. Avslutningsvis drøftes så karakteristiske trekk

ved medieprismet forstått som en to-veis kommunikasjon, hvor resultatet av presseoppslagene både avhenger av pressens prioriteringer og lesernes respons på dette.

Medieføljetongene

Av alle volds- og drapssakene som ble omtalt, fikk drapet på Fadime Sahindal i Sverige flest oppslag. Det var også dette drapet som vekket debatt og motiverte til lederartikler og kommentarer våren 2002. Av den totale stoffmengden i avisene som ikke dreide seg om en konkret voldssak, altså det avisstoffet som hadde en mer generell vinkling, var flesteparten av oppslagene i begge avisene forbundet med Fadime-saken.

Fadime Sahindal ble drept av sin far 21. januar 2002. Drapet ble karakterisert som et æresdrap. Slike drap handler ifølge Wikan (2003) om *menns kontroll over kvinners seksualitet og kollektivets rettigheter over individet*. I medieføljetongen om Fadime får vi først beskrevet drapet. Videre blir vi kjent med historien bak, og Fadimes tale til den svenske riksforsamlingen kommer på trykk. Så omtales Fadimes begravelse i domkirken i Uppsala 4. februar. Deretter følger dekning av rettsaken i mars 2002, hvor Fadimes far blir dømt til livstids fengsel. Dommen ble anket, og i mai følger dekning av ankesaken. Fra første stund ble drapet karakterisert som æresmotivert, og i VG 23. januar 2002 kan vi lese på førstesiden at Fadime ble drept av sin far fordi hun elsket feil mann:

Kurdiske Fadime Sahindal (26) forelsket seg i en svenske i 1997. Derfor måtte hun dø. Hennes far mente at forholdet brakte skam over familien. Mandag kveld myrdet han Fadime hjemme hos hennes søster.⁴

Samme dag omtales også drapet i Aftenposten, hvor vi kan lese at:

Fadime ble myrdet fordi hun elsket en svensk mann, en mann som ikke var akseptert av hennes familie. De ønsket at hun giftet seg med en kurdisk mann i Tyrkia.

På dager etter drapet på Fadime var æresdrap tema i avisene. Vi får presentert historier fra mennesker som har brutt med familiene sine for å unngå tvangsekteskap, og som kan fortelle at de lever i frykt for represalier. Vi får vite at hundrevis av ungdommer søker hjelp ved senteret Selvhjelp for innvandrere og flyktninger i Norge, fordi de føler seg truet av

og mennesker med innvandrerbakgrunn. (Aftenposten 03.02.2002)

Hele våren pågår det debatt om ulike tiltak for å motvirke æresdrap og tvangsekteskap, og for å øke integreringen av innvandrere i samfunnet. En rekke aktører deltar i debatten, og det fremkommer ulike synspunkter både på forholdet mellom religion og æresdrap, og på hvilke tiltak som best kan motvirke tvang og vold. Den offentlige debatten som ble knyttet opp mot drapet, hadde et bredt tematisk nedslagsfelt, og den spente over spørsmål som menneskerettigheter,

Ser vi avisoppslagene om vold mot kvinner i nære relasjoner i sammenheng med omfanget av politianmeldt vold, blir det klart at svært få av disse sakene vies spalteplass.

familien sin. Politikerne er raskt med i debatten, og vi presenteres for en rekke forslag som handler om alt fra arbeid med holdningsendringer i innvandremiljøer til økt bruk av besøksforbud og voldsalarmer, utvisning av voldelige innvandrere, årlig helsekontroll av alle innvandrerbarn for å avdekke kjønnslemlestelser, styrking av krisesentrene og strengere straffer (Aftenposten 25. januar). I en kommentar i Aftenposten to uker etter drapet karakteriseres medieoppmerksomheten på følgende måte:

Innvandrings- og integreringsspørsmål er havnet på toppen av sakslisten for den offentlige debatt både i Norge og Sverige etter drapet på den 26-årige kurdisk-svenske kvinnen Fadime Sahindal for snart to uker siden. Det som er blitt en viktig side av diskusjonen, er de krav de nordiske samfunn har rett til å stille til innvandrere

innvandrings- og integreringsspørsmål, holdninger til arrangerte ekteskap blant ledende muslimer i Norge (Islamsk Råd og imamer) og kvinnebevegelsens forhold til saker som angår innvandrerkvinner.

Fadime-debatten kan karakteriseres som en debatt med mange stemmer. De fleste politiske partier var på banen med forslag til tiltak. Kvinner og menn som hadde blitt tvangsgiftet eller forsøkt tvangsgiftet, ble intervjuet, og vi fikk presentert konfliktlinjer innad i muslimske miljøer. Islamsk Råd og imamer ble kritisert for ikke å akseptere ekteskap mellom muslimske jenter og ikke-muslimske menn. Ledende muslimer gikk ut og forsvarte sine standpunkter og markerte at æresdrap ikke hadde utspring i deres religion. Et par oppslag handlet også om arrangerte ekteskap som ble karakterisert som vellykkede, og om muslimske fedre som hadde tillatt døtre å velge livsledsagere utenfor de

muslimske rekker. Omtrent samtlige ledere/kommentarer våren 2002 som omhandlet vold mot kvinner, var knyttet til debatten som fulgte etter drapet. Også disse opplagene dreide seg i hovedsak om innvandrings- og integreringsspørsmål. Debatten ble kommentert som virkningsfull på flere plan, blant annet fordi den førte til perspektivendringer i likestillingsspørsmål og oppgjør med holdninger som ble antatt å fremme tvangsekteskap og æresdrap innad i moskeer og minoritetsmiljøer.

En annen sak som ble føljetong denne våren, var drapet på den afghanske kvinnen Anooshe Ghulam. I april 2002 ble hun skutt ned av eksmannen utenfor politistasjonen i Kristiansund. Begge var på vei til en sivilsak om foreldreretten til barna på 6 og 7 år. I denne saken ble det også spekulert i om drapet var æresmotivert. Under overskriften: "Henrettet foran politistasjonen", beskriver VG drapet slik:

Foran politistasjonen plaffet han (32) ned sin kone (24) med minst to skudd fra kloss hold. Deretter stilte han seg skrevs over den døende kvinnen og avfyrte to nye skudd. Så kastet han revolveren på ektefellen, og gikk rolig inn døra på Kristiansund og Frei politistasjon hvor han lot seg pågripe med lommene fulle av skudd til sin grovkalibrede Magnum 357. (VG 27.04.2002)

Dette drapet fikk flere oppslag i begge avisene, og var det eneste drapet på norsk grunn som ble løftet opp på et mer prinsipielt plan. Det ble reist spørsmål ved at en far som er bøtelagt for vold mot mor, skal ha rett til fri advokathjelp i barnefordelingssaker. Justisminister Odd Einar Dørum gikk også ut og varslet gransking av rutinene for informasjon til politiet. Mannen var ilagt besøksforbud overfor kvinnen, og hun hadde voldsalarm

fordi hun fryktet barnefaren. Tross dette hadde ikke politiet blitt varslet om at partene skulle møtes i retten. Også Aftenposten hadde flere oppslag i tilknytning til dette drapet, og politiets sikkerhetsrutiner ble kritisert. I tillegg gikk Justisministeren ut og varslet at han ville styrke situasjonen til personer som søker kjønnsbasert asyl.

Av de to siste føljetongene var Gry-saken den føljetongen som fikk flest oppslag i begge avisene. Drapssaken kom opp for retten mandag 29. april, og i forkant får vi presentert hva påtalemyndigheten mener er motivet for at Gamal Hosein tok livet av sin kone 13. januar 2001:

Påtalemyndigheten mener drapsmotivet er en kombinasjon av utroskap, sjalusi og ære. [...] I lukkede rettsmøter, helt fra starten av etterforskningen, har politiet karakterisert drapet som æresmotivert, forsterket av æresbegrepene i den arabiske kulturen. (VG 25.04.2002).

Påtalemyndigheten mener at Gry skal ha hatt et kjærlighetsforhold til Gamals nevø, og at dette forholdet må ses i sammenheng med drapet. Ifølge påtalemyndigheten skal Gamal Hosein ha drept Gry i grillkiosken der de arbeidet og gjemt liket i et bøttekott før han dumpet det i Skienselva. Mandag 29. april, den dagen rettsaken starter, har VG førstesideoppslag og to helsider i avisen med detaljert beskrivelse av et bøttekott der liket angivelig skal ha blitt gjemt. Beskrivelsen av kottet er ganske kjedelig, men krydres på følgende vis:

Kunder som eventuelt brukte toalettet den lørdagen da Hosein skal ha gjemt sin døde kone i rommet, oppholdt seg med andre ord i et rom med et lik rett bak veggen, dersom politiet har rett.

Etter at Gamal hadde avgitt sin forklaring i tingretten, har VG et større oppslag hvor vi presenteres for den store kontrasten mellom aktoratets og Gamals fremstilling av forholdet mellom ham og Gry, illustrert med et bilde av ekteparet på en kamelrygg:

Tårene fyller seg opp i Gamals øyekroker når han ser igjen bildene av seg selv og Gry på kamelryggen. Det er åpenbart sterkt for ham. (VG 02.05.2002)

Så følger detaljerte rettsreferater der ulike vitner forklarer seg. Det var avsatt seks uker til denne saken, og det er innstevnet omlag 150 vitner. Den brede dekningen av rettssaken som også hadde flere førstesideoppslag, førte imidlertid ikke til debatt. Medieføljetongen forble et rent rettsreferat i begge avisene.

Den siste større føljetongen som ble referert i begge avisene, var rettsaken mot en 43 år gammel tyrker. Han ble dømt for drapet på sin eks kone, og funnet skyldig i å ha stukket henne med kniv én gang i brystet og elleve ganger i ryggen på åpen gate i Kristiansand året før. Under rettsaken knyttet aktor drapet til æresmotiver (VG 11.04.2002). Denne saken forble også et rent rettsreferat. Mannen ble dømt til 14 års fengsel, og i referatet fra dommen opplyser VG (26.04.2002) at Kristiansand tingrett mente at kulturell bakgrunn og sjalusi mot kvinnens nye kjæreste var motiv for drapet.

Eide (1995) fremholder at når nyhetsdramaet foregår i en rettssal, gir føljetongeffekten seg selv. Store kriminalsaker som løper over lengre tid, er gjerne breddfulle av konflikter og uventede opplysninger. Fortellingen vendes om med partsforklaringer og vitneutsagn, og historiene blir personifisert til den grad at offer og utøver til slutt omtales med fornavn. Selv om slike rettsreferater i stor grad kan ha nyhetens interesse og fange leserens oppmerksomhet, er det sjelden at

sakene vekker mer omfattende debatt. De fire føljetongene som er beskrevet ovenfor, har alle det til felles at kvinner ble drept på svært brutalt vis av en mann av utenlandsk opprinnelse som de hadde en nær familierelasjon til. Gry-saken og knivdrapet i Kristiansand forble rene rettsreferater i avisspaltene. Drapet utenfor politistasjonen i Kristiansund fikk et visst politisk etterspill, men det var Fadime-saken som frontet den offentlige diskurs i mediene.

Drapet på Fadime ble fremstilt som et æresdrap. Det ble imidlertid spekulert i mulig æresmotiv også i tilknytning til de tre omtalte drapene som hadde funnet sted på norsk grunn. Hvorvidt disse drapene med rette kan karakteriseres som æresmotiverte eller ikke, er mindre relevant i denne sammenheng. Poenget er at pressen knyttet æresmotiver til drapene. Alle disse sakene fikk flere oppslag i begge avisene, men det var likevel Fadime-saken som frembrakte debatten i Norge.

Fadime var blitt rikskjendis i Sverige, fordi hun hadde gått ut i mediene med sin historie og fortalt om de truslene hun levde under. Hun hadde gitt ansikt til kvinners utsatthet for overgrep og drap i "kulturer der man ikke selv kan velge hvem man vil gifte seg med". Hun ønsket å leve sitt liv på "svenske" premisser, og brøt dermed med de normene hennes egen familie levde etter. Fadimes kjendisstatus forut for drapet kan nok forklare at det var nettopp denne saken som brakte stor debatt i Sverige. Men Fadime hadde ingen kjendisstatus i Norge, og hun var nok like ukjent her som ofrene i de tre presseomtalte draps-sakene på norsk grunn. Først etter drapet og den omfattende pressedekningen som fulgte, fikk Fadime også i Norge status som et ikon. Det er imidlertid et vesentlig skille mellom Fadime-saken og de øvrige drapssakene med mulig æresmotiv. Dersom disse drapene var æresmotivert, må det ha vært andre sider ved æreskodeksen som ble brutt. Mens Fadime-saken dreide seg om friheten til å velge sin

livsledsager, handlet for eksempel Gry-saken om mulige æresmotiver i tilknytning til utroskap og ønske om å bryte ut av ekteskapet. I de to siste føljetongene hadde kvinnene brutt ut av ekteskapet før drapet fant sted, og ifølgdommen i den ene saken var blant annet drapet motivert ut fra sjalusi over at kvinnen hadde fått en ny kjæreste.

Familietragedie – drap uten offer og gjerningsmann?

Ytterpunktene i avisenes drapsdekning våren 2002 var Fadime-saken og en såkalt familietragedie.⁵ I VG dekkes familietragedien med følgende notis:

Familietragedie. Bergen (VG)

Politiet regner det nå sannsynlig at det var en 23 år gammel mann som først drepte sin 19-årige samboerske, og deretter skjøt seg selv søndag morgen i Kvinnherad. – Vi tror ikke det er en ukjent gjerningsmann, og at dette er en familietragedie, sier politiinspektør Trygve Ritland. (VG 29.01.2002)

Aftenposten hadde et litt større oppslag, men det må likevel karakteriseres som beskjedent sammenliknet med omtalen av andre drapsaker på norsk grunn. Den såkalte familietragedien er ikke enestående. De siste årene har vi hatt flere liknende saker. I femårsperioden 1999–2004 ble 94 personer i Norge drept av en de hadde en nær relasjon til. I omlag en tredjedel av disse drapene tok gjerningspersonen selvmord.⁶ Når pressen velger å betegne slike saker som familietragedier, ser det ut til at hendelsene ikke lenger har noen ofre og gjerningspersoner fordi en hel familie er utslettet. Ifølge Bøe og Fossetøl (1985) er tragedie synonymt med ulykke eller katastrofe.⁷ Når familietragedie brukes om situasjoner hvor et familiemedlem (som regel far) dreper

de øvrige medlemmene i familien og deretter seg selv, henspiller tragedie på ulykke eller katastrofe. Det leder tanken hen på tilfeldigheter, og hendelsen løsrives fra sosiale og strukturelle føringer. Ulykken eller katastrofen er bruddet med det vi kunne forventet. Betegnelsen “tragedie” bidrar til at sakene ikke bør vies en bredere omtale. De forsvinner i avisspaltene som vonde enkelthendelser uten relevans for den offentlige debatten. Mer prinsipielle spørsmål som menneskerettigheter og enkeltindividers krav på beskyttelse mot overgrep, har ingen plass i tilknytning til avisenes dekning av familietragediene. Noe av forklaringen på pressens dekning av “familietragediene” kan nok ses i sammenheng med pressens egen Vær Varsom Plakat, der det heter at selvmord eller selvmordsforsøk som hovedregel ikke skal omtales. I dag er det imidlertid strid om hvorvidt en slik hovedregel kan forsvares. Det vises blant annet til at selvmord er et omfattende samfunnsproblem som derfor i større grad bør kunne omtales. Endringsforslag er nå under vurdering i Norsk Presseforbund (Aftenposten 14. mai 2005). Varsomhet når det gjelder offentlig omtale av selvmord, har sannsynligvis influert på redaksjoners vurderinger av omtaler i “familietragediesaker”. Nå kan det imidlertid argumenteres for at disse sakene befinner seg i en særstilling fordi de omfatter både mord og selvmord. Det kan derfor stilles spørsmål ved om mord, som i hovedregel omtales, skal forsvinne i spaltene dersom hendelsen også omfatter et selvmord. Konsekvensen av notisformdekningen under merkelappen “familietragedie” er at mordet også tones ned, og at det legges et lokk på slike hendelser.

Oppslag om “vanlig” vold mot kvinner

Sett i lys av at det er få drap mot kvinner i Norge, har jeg i den videre fremstillingen

valgt å betegne andre overgrep mot kvinner i nære relasjoner som "vanlig" vold mot kvinner. Jeg vil imidlertid presisere at "vanlig" i denne sammenhengen ikke betyr at kvinner vanligvis utsettes for vold. Om utbredelsen av denne typen overgrep forteller den første norske landsdekkende undersøkelsen at 27,1 % av kvinner har opplevd en eller flere former for vold i nåværende eller tidligere parforhold. Overgrepene de hadde vært utsatt for, varierte imidlertid i omfang og alvorlighetsgrad. Rettes blikket mot de mer alvorlige overgrepene, var det 9,3 % av kvinnene som rapporterte at de hadde vært utsatt for potensielt livstruende vold fra partner (kvelertak, brukt våpen mot eller få banket hodet mot en gjenstand eller mot veggen). Flesteparten av kvinnene hadde vært utsatt for overgrep i et tidligere forhold, og andelen som rapporterte vold eller trusler om vold fra nåværende partner, var 9 %. Kun 2,9 % rapporterte om utsatthet for vold fra partner i løpet av de siste tolv månedene (Haaland, Clausen og Schei 2005).⁸

I flesteparten av oppslagene om "vanlig" vold var politi- og rettsvesen hovedkilder. Samtidig vet vi at de fleste kvinner som utsettes for vold i nære relasjoner, ikke anmelder overgrepene til politiet (NOU 2003:31). I kriminaljournalistikken er det ofte tett kontakt mellom politi og journalister. For eksempel fant Høst og Bodahl-Johansen (2001) i en undersøkelse om kriminaljournalistenes kilder at 62 % oppga at de ringte politiet hver dag. I tillegg svarte 22 % at de kontaktet politiet flere ganger i uken.⁹ Kvam (2002) betegner kriminaljournalistenes obligatoriske daglige ringerunde til politiet som trålfiske. For journalistene er dette en rituell pliktøvelse, for i neste omgang å kunne sile ut saker de mener har offentlighetens interesse.¹⁰ Når politi- og rettsvesen fremstår som avisenes viktigste kilde i forhold til overgrep mot kvinner i nære relasjoner, kan det derfor

også være av interesse å vite noe om omfanget av den politianmeldte volden.

Ser vi avisoppslagene om vold mot kvinner i nære relasjoner i sammenheng med omfanget av politianmeldt vold, blir det klart at svært få av disse sakene vies spalteplass. Ifølge NOU 2003: 31 ble ca. 2 300 saker om vold mot kvinner i nære relasjoner politianmeldt i 2001.¹¹ Dersom antall anmeldelser i 2002 var omtrent på samme nivå, kan vi anta at politiet mottok omlag 750 anmeldelser på vold mot kvinner i nære relasjoner i løpet av de fire månedene denne undersøkelsen omfatter.

Våren 2002 omtalte Aftenposten elleve saker med "vanlig" vold mot kvinner i nære relasjoner, og VG omtalte nitten slike saker hvor overgrepene hadde funnet sted i Norge. I motsetning til drap som i regelen omtales, aktualiseres her spørsmålet om pressens prioriteringer av hvilke saker som skal få spalteplass eller ikke. Hvilke kjennetegn er det så ved voldshendelsene pressen omtaler, og hva kan dette fortelle om redaksjonelle vurderinger om hvorvidt vold mot kvinner har nyhetens interesse eller ikke?

I begge avisene ble voldshendelser i familien oftest omfattet i notisform eller som mindre oppslag. Notiser basert på opplysninger fra politi- og påtalemyndighet dreier seg i hovedsak om pågripelser, varetektsfengslinger eller tiltalebeslutninger. 4. februar 2002 opplyser for eksempel Aftenposten at politiet i en væpnet aksjon har pågrepet en mann for våpentrusler mot sin familie. Domsreferatene opplyser ofte alder på domfelte, hvilke overgrep han/hun er dømt for, straffeutmåling samt eventuell idømt erstatning. Et typisk eksempel på domsreferat i notisform er denne notisen fra Aftenposten 6. februar 2002: Under overskriften "Eldre mann bet kvinne i halsen" får vi vite at en mann i 70-årene er dømt til 90 dagers fengsel for trusler og legemsfornærmelse mot ekskjæresten. Ifølge

dommen skal han ha bitt henne i halsen og presset henne ned mot gulvet fordi hun hadde gjort slutt på forholdet mellom dem. Ifølge Røssland (2003) utgjør notiser en vesentlig andel av krimdekningen i norske aviser. Lese- ren får på et par linjer vite hva som har skjedd og eventuelle reaksjoner fra politi/rettsvesen. Begrenset spalteplass er et uttrykk for at de beskrevne hendelsene ikke blir særlig prioritert av redaksjonen. Stoffet er gjerne hentet fra NTB eller andre aviser. Røssland advarer imidlertid mot å anse notisene som uvesentlige. For avisleserne blir de en del av totalinntrykket som fester seg omkring kriminalitet. I tillegg blir notiser oftere lest i sin helhet enn større oppslag.

Selv om notisformen dominerer, var det også flere større enkeltoppslag om vold mot kvinner. Det typiske trekket ved en slik utvidet spalteplass, er at vi får mer utførlige beskrivelser av overgrep, hvor fysiske voldshandlinger, psykisk vold, isolering og ydmykelse er en del av bildet. I detaljerte voldsbeskrivelser kommer vi tett på kroppsvæsker. Vi får høre om ofre som tisser på seg eller kaster opp, og om blod som flyter slik de følgende tekstutdragene illustrerer:

Mishandlet kjæresten nesten til døde

For det meste besto volden mot den nå 18 år gamle jenta av at han slo henne i ansiktet med flat hånd eller knyttet hånd, av og til så hardt at hun fikk blåveis. Han har også løftet henne opp og kastet henne i gulvet, og sparket henne flere steder på kroppen. Han skal ofte ha fortalt henne hvor stygg og lite attraktiv hun var. Retten karakteriserer 18-åringen som usedvanlig attraktiv. 18-åringen satte en foreløpig stopper for volden i september i fjor, i bilen til kjæresten. Han lugget henne og tok kvelertak på henne så hun tisset på seg. Så bandt han håret hennes fast i rattet på bilen, og kjørte kneet flere ganger

inn i ansiktet hennes mens hun var bundet fast. Han bet henne også i kinnet, før hun klarte å komme seg løs og ut av bilen ved Oslo S. Etter episoden kontaktet hun politiet. Men til tross for alle voldsepisodene sier paret at de fortsatt er kjærester og ønsker å gå til behandling sammen. (VG 07.03.2002)

I fengsel for grov familievold

– Med kniv i hånden truet han med å skjære meg opp i småbiter og salte meg ned på loftet. Han presset også kniven mot strupen min og truet med å drepe meg, forklarte kvinnen i retten. Domstolen mener den sjalu og alkoholisererte 38-åringen fra Ålesund har skapt en uhyggelig atmosfære i hjemmet.
– Tiltalte nektet samboeren å gå ut i arbeidslivet av frykt for at hun kunne komme til å møte mannfolk. Hun fikk heller ikke holde kontakt med gamle venner, går det frem av dommen i tingsretten. Kvinnens datter ble også et offer for voldsbruk og trakassering. Ved et tilfelle slo han stedatteren så hardt i ansiktet at hun i en periode hadde problemer med å tygge maten. (VG 21.04.2002)

Den unge kvinnen ble nærmest holdt som slave i ektemannens leilighet i Oslo. Hun ble nektet å lære seg norsk og fikk ikke lov til å omgås andre mennesker. [...] Den psykiske mishandlingen, truslene og den innskrenkede bevegelsesfriheten, gikk etter hvert over i grov, fysisk vold, fremgår det av dommen. [...] Kvinnen fikk høre at hun ikke skulle ha noen egne meninger, at hun var mannens eiendom og at hun skulle dyrke ham som en gud. Hun ble også fortalt at de skulle prøve å mishandle henne psykisk slik at hun mistet forstanden. (Aftenposten 02.05.2002)

Foto: Peter Mark / BAM / Samfoto

Plasserer vi overgrepshistoriene etter en skjematisk inndeling av faser i et parforhold: *makevalg – samliv – brudd*, er det flest oppslag om vold mot kvinner i forbindelse med samlivsbrudd. Et eksempel på et slikt oppslag er hentet fra Aftenposten 21. mai 2002. Under overskriften "29-åring siktet for drapsforsøk" får vi vite at den siktede mannen i beruset og bevæpnet tilstand hadde oppsøkt bopelen til sin tidligere kjæreste og hennes nye venn, skutt opp låsen på ytterdøren og truet med å drepe kvinnen. Det ble løsnet skudd i huset, men kvinnens nye venn klarte å overmanne ekskjæresten hennes. Et annet oppslag i samme kategori er følgende:¹²

Fengslet for drapsforsøk på eks-kjæresten

I raseri over at den 17 år gamle jenta nektet å bli kjæresten hans igjen, forsøkte en 18 år gammel gutt å kvele henne med et belte, mener politiet. Den skrekkslagne

Oslo-jenta mistet bevisstheten. Da hun kom til seg selv en halv times tid etterpå, var hun blå og opphovnet rundt øynene. Politiet har siktet den 18 år gamle gutten for drapsforsøk på ekskjæresten. Han har også fått forbud mot å ta kontakt med jenta i et år fremover. Ifølge politiet skjedde kvelningsforsøket i et skogholt ved Mastemyr like før jul i fjor. Den 17 år gamle jenta er utstyrt med voldsalarm, men er fortsatt livredd 18-åringen. Til politiet har hun forklart at han har mishandlet henne over lengre tid. (Aftenposten 02.02.2002)

Det fremkommer også at trusler og trakassering etter samlivsbrudd kan pågå i årevis:

Plageånd må i fengsel. Eks-kjæresten ble nervevrak

Høyesterett har dømt en mann til 11 måneders fengsel for langvarig psykisk terror

mot sin tidligere samboer.

Pågående

Mannen fikk ikke at kjæresten gjorde det slutt med ham. Til tross for et rettslig pålegg om å holde seg unna, oppsøkte og truet han henne gang på gang. Nå er kvinnen omtrent nervevrak.

Skremmende

Forholdet mellom den utenlandske mannen og den norske kvinnen sprakk i 1996, etter at de hadde vært sammen i seks år. Da startet trakasseringen. Hun ble nødt til å skaffe seg voldsalarm. Kort etter bruddet ble mannen dømt for trusler mot sin tidligere kjæreste, og to år senere ble han dømt for å ha brutt seg inn i en leilighet hvor hun oppholdt seg. I juni 2000 ble mannen på nytt dømt i Nedre Romerike herredsrett for trusler, skremmende opptreden og for brudd på forbudet mot å oppsøke kvinnen. (Aftenposten 26.01.2002)

Den typiske fremstillingsformen i disse oppslagene er at de omtaler enkelthendelser hvor kvinner har blitt utsatt for overgrep. Bruddet med denne fremstillingsformen er et oppslag i VG hvor en kvinnes historie om overgrep etter samlivsbrudd knyttes til generell informasjon om kvinners utsatthet for denne typen overgrep. Kvinnen som blir intervjuet, har blitt forfulgt i fire år av sin eksmann. Hun har måttet flytte syv ganger og har anmeldt mannen mer enn 50 ganger. Resultatet av anmeldelsene er at mannen har fått en dom for brudd på besøksforbud og for hærverk på kvinnens bil. Resten av anmeldelsene er henlagt. Nå lever kvinnen på kode 6, som betyr at alle personopplysninger om henne er slettet fra offentlige registre slik at eksmannen ikke skal kunne finne henne. Om flukten og livet på kode 6 forteller kvinnen:

– Hver gang jeg flytter, koster det store

penger. Og hvordan kan jeg få en ny jobb når jeg ikke kan si noe om min fortid, legge frem attester eller si hvor jeg har bodd før? Dagligdagse ting som å ta ut penger, handle med kredittkort, la barna mine ta klassebilde på skolen eller stå på listen til idrettslaget er ting som for meg gjør at eks-mannen kan spore meg opp. Det er en rar følelse når du står på et kontor et sted og noen sier at du ikke eksisterer fordi de ikke finner deg i noe register, forklarer kvinnen ettertenksomt. (VG 09.02.2002)

Vi får videre vite at 280 personer i Norge lever på kode 6. Blant disse er det både norske og utenlandske kvinner. I tillegg anslås det at omlag 1000 kvinner i Norge lever på flukt fra eksmannen. I tilknytning til dette oppslaget går SVs justispolitiske talskvinne Inga Marte Thorkildsen ut og foreslår innføring av elektroniske fotlenker på menn som plager og forfølger sine ekskoner.

Allerede i den første større norske undersøkelsen om kvinnemishandling fra begynnelsen av 1980-tallet, fant Ollendorff (1984) at mange kvinner ble utsatt for vold og trusler i lang tid etter samlivsbrudd. Med denne kunnskapen brakte Ollendorff inn en ny kategori i faseinndelingen av et voldsforhold, nemlig *etterbruddsfasen*. Også nyere forskning om vold mot kvinner i nære relasjoner viser at bruddfasen i et samliv er forbundet med økt risiko for vold (Skjørten og Paul 2001, NOU 2003:31, Haaland, Clausen og Schei 2005).

Oppslagene om vold i tilknytning til eller etter samlivsbrudd forteller om tildels svært alvorlige overgrep, hvor noen er av livstruende karakter. Ifølge avisoppslagene ser det ut til at denne volden like gjerne kan ramme norske som utenlandske kvinner, i motsetning til oppslag om vold mot kvinner i forbindelse med makevalg, der fortellingene har

en klar etnisk forankring i fremmed kultur.

Ser vi oppslagene i lys av Allerns (1999) beskrivelse av de dominerende nyhetskriteriene i norske avisredaksjoner; relevans, forståelse, identifikasjon, personifisering, sensasjon og konflikt, er etter min vurdering *det sensasjonelle* det viktigste kriteriet for pressens siling av hvilke familievoldssaker som omtales eller ikke. Det sensasjonelle kan enten referere til hvor grov og langvarig mishandlingen har vært eller særegne trekk ved voldshandlingene, og omtalen av sakene vinkles mot det avvikende. Denne fremstillingen av vold i familien har flere fellestrekk med det Mathiesen (1986) betegner som det "individualdramatiske paradigme" i mediene. Dette paradigmat innebærer blant annet at avviket, som for eksempel den bestialske forbrytelse, blir godt stoff. Historiene fremstår som skjebnebeskrivelser, og de forblir derfor episodiske enkelthendelser uten forbindelse til strukturelle trekk ved samfunnet som kunne motivert til kollektivt engasjement. Et sentralt kjennetegn ved oppslagene jeg har studert, er da også fravær av debatt og fravær av generell informasjon knyttet til voldshistoriene. Overgrepene fremstår som enkelthendelser uten prinsipiell interesse. Dette forsterkes ved at detaljbeskrivelser av voldshandlinger er et sentralt element i de større oppslagene. I tillegg er det sparsomt med opplysninger som peker i retning av hvordan volden kan forklares. Brudet med denne fremstillingsformen var det omtalte VG-oppslaget om kvinner på flukt, hvor en enkelthistorie plasseres i en bredere sammenheng. Her kunne det vært tilrettelagt for en videre debatt av mer prinsipiell karakter, men denne debatten uteble.

Voldshistorier som underholdning

Det sensasjonelle kan selvfølgelig ha en viktig nyhetsverdi og være av offentlig interesse,

kanskje særlig når nærhetskriteriet er oppfylt. Men i noen oppslag ser det ut til at nyhetskriteriet har tatt overhånd, som for eksempel i dette VG-oppslaget:

Nesten kvalt av 8000 kroner.

Ålesund (VG)

Den 51 år gamle mannen betalte sin gjeld til ekskjæresten ved å stappe 8000 kroner ned i halsen på henne.

Kvinnen (47) som ved flere anledninger var mishandlet av mannen, ble nær kvalt av den kontante tilbakebetalingen. Ifølge dommen fra Nordfjord tingrett var mannen i slett lune og beruset før han ankom til sin tidligere samboer. Besøket endte med at kvinnen skrek at han skulle ta med seg pengene sine og ha seg ut av huset hennes. 51-åringen skal da ha grepet "tak i kjeven til kvinnen, åpnet munnen hennes med makt og stappet pengesedlene ned i halsen hennes slik at hun fikk vanskelig med å puste", ifølge dommen.

Benektet

I retten benektet han at han hadde stappet halsen til sin tidligere kjæreste full av tusenlapper, men retten festet lit til kvinnens forklaring og et annet vitne som kom hjem til henne kort tid etter oppgjørets time. – Jeg fant våte pengesedler på bordet inne på kjøkkenet til fornærmede etter hendelsen, forklarte det kvinnelige vitnet. I forbindelse med den brutale tilbakebetalingen skal mannen også ha latt slagene hagle over kvinnen. Mannen ble dømt til fengsel i 36 dager og må betale kvinnen drøye 30 000 kr. i erstatning og oppreisning. (VG 26.04.2002)

I dette oppslaget er historien sterkt vinklet mot det mer spesielle hendelsesforløpet. I brødteksten får vi opplyst at mannen flere ganger har mishandlet kvinnen, men fokus rettes mot det VG karakteriserer som "den

brutale tilbakebetalingen". Annen mishandling kvinnen har blitt utsatt for, blir et sidespor i fortellingen og det kan se ut til at overgrepshistorien fikk spalteplass utelukkende på grunn av den usedvanlige "tilbakebetalingen". Slik oppslaget er vinklet i språkdrakt og innhold, gis det ikke plass til konsekvenser av mishandlingen for offeret, og det underholdningsmessige aspektet overskygger andre mulige sider ved historien.

En slik fremstillingsform var enda tydeligere i noen av oppslagene om overgrep som hadde funnet sted i utlandet, slik følgende notis er eksempel på:

Kuttet mannens penis. Den sjalu hustruen reagerte kraftig på mannens utroskap.

Da han sov, angrep hun mannens edlere deler med kjøkkenkniven. Det var på hengende håret at ikke snoppen ble skåret helt av på den 42-årige New York-mannen. Mannen våknet opp, og klarte så vidt å forhindre at fruene tok penisen med seg. Blødende ble mannen sendt på sykehus, der han fikk sydd sammen sakene sine. (VG 04.02.2002)

Dette er forøvrig det eneste oppslaget i avisene hvor en mann utsettes for vold fra en kvinne. I slike oppslag ser det ut til at underholdningsverdien er mer avgjørende enn nyhetsverdien som kriterium for tildeling av spalteplass. Oppslagene konstrueres rundt og legitimeres gjennom usedvanlige trekk ved overgrepene. Når slike historier hentes fra fjerne land, er det ikke lett å se hvilken relevans de måtte ha for norske avislesere. Avstanden til hendelsene ser ut til å senke barrierer mot å konstruere overgrepshistorier som ren underholdning. Det er kanskje heller ikke tilfeldig at det eneste oppslaget som omhandlet menn som offer for vold i nære relasjoner, ikles et språk som

plasserer hendelsen i et komisk lys.

Medieprismets hoveddimensjoner

Den brede mediedekningen av Fadime-saken våren 2002 førte til en rekke politiske utspill. Vi fikk en debatt med meningsbrytninger om virkemidler, både i forhold til forebygging av æresdrap og tvangsekteskap og politikkutforming mer generelt i innvandrings- og integreringsspørsmål. Dette ble den største mediedebatten våren 2002. Slike offentlige debatter er viktige i et demokratisk samfunn. Ulempen ved debatter av denne størrelsesorden kan være, slik Bay og Saglie (2003, s. 14) poengterer, at "[...] det kan bidra til at andre og kanskje også viktigere saker, forblir uløst eller udebattert". Nå er det vel slik at de store debattene kan fortrenge andre viktige saker i det øyeblikket de pågår, men på sikt vil det jo være mulig å starte nye debatter om andre vesentlige spørsmål. Så langt jeg kan huske, har vi imidlertid verken før eller senere hatt en tilsvarende bred debatt om vold mot kvinner i nære relasjoner. Debatten i kjølvannet av Fadime-drapet er sannsynligvis enestående. Simonsen gir følgende forklaring på hvorfor nettopp denne drapssaken vekket så stor interesse:

Ingen bør la seg overraske av at Fadimes historie var en såkalt "god sak", både før og etter at hun ble drept. Fadime-saken tilfredsstiller det som finnes av nyhetskriterier. Konfliktlinjen mellom helter (den moderne, integrerte Fadime) og skurker (hennes tradisjonsbundne familie) er klar og lettfattelig. Saken er vesentlig, fordi den omhandler et individs grunnleggende menneskerettigheter, og dessuten fordi den spiller inn i den aktuelle politiske debatten om integrering som pågår i alle europeiske land. Videre var den sensasjonell (før drapet fordi Fadime var den

første innvandrersjente i Sverige som politianmeldte sin egen familie, etter drapet fordi omstendighetene rundt drapet var så spektakulære og rystende). I Sverige sier det seg selv at nærhetskriteriet var oppfylt, mens det i Norge ble oppfylt gjennom en sterk grad av identifikasjon. (Simonsen 2004, s. 221)

Selv om denne saken utvilsomt har nyhetens interesse, er det likevel interessant å spørre hvorfor ikke andre familievolds- og draps-saker har vekket offentlig debatt i samme målestokk. I mediene ble drapet på Fadime forklart med at hun hadde valgt en kjæreste hennes familie ikke kunne godta. Drapet på Fadime kan derfor knyttes til artikkel 16 i Verdenserklæringen om menneskelige rettigheter, der det uttrykkes at enhver har rett til å gifte seg og stifte familie uten noen begrensninger som skyldes rase, nasjonalitet eller religion. Videre heter det at ekteskap bare må inngås etter fritt og fullt samtykke fra de vordende ektefeller. Kanskje kan mediestormen etter drapet på Fadime ses som et uttrykk for at denne menneskelige rettigheten er dypt forankret i vår kultur. Ser vi på de øvrige oppslagene om draps- og voldshendelser, skiller de seg fra drapet på Fadime i det forbrytelsene ikke kan knyttes til retten til fritt å velge sin livsledsager. I mange av de øvrige sakene er det heller *retten til å velge bort livsledsager* som ser ut til å motivere overgrepene, og som nevnt fant flesteparten av de beskrevne voldshendelsene sted i tilknytning til – eller etter et samlivsbrudd.

Debatten etter drapet på Fadime kan karakteriseres som en debatt med klare skillelinjer mellom “oss” og “dem” (Simonsen 2004). Drapet ble fremstilt som kulturelt motivert. Det mest tydelige eksempelet på dette er en kommentar i VG 26. januar der drapet på Fadime omtales under overskriften “Æresdrap i Guds navn”. I artikkelen hevder

VG-journalist Olav Versto at drapet må forstås i sammenheng med en dyp konflikt mellom nordisk og muslimsk kultur, der føringer fra Islam og muslimsk kultur krevde at Fadimes far skulle drepe henne. Det var likevel etter hvert forsøk fra redaksjonene i begge avisene på å bringe debatten ut over dette sporet, ved å vise til at mishandling og drap også finner sted i etnisk norske familier. Et eksempel på dette er en kommentar i VG 28. april 2002 etter drapet på Anoeshe Ghulam utenfor tinghuset i Kristiansund to dager tidligere. Under overskriften “Æresdrap i Norge” trekkes forbindelseslinjen mellom æresdrap og drap mot kvinner i norsk kultur:

Det spekuleres i om det kan dreie seg om et såkalt æresdrap. Men selv om den unge kvinnen og mannen hadde en annen kulturbakgrunn, er dessverre hennes historie altfor kjent i norsk kultur også. De siste syv årene er bortimot 50 kvinner drept av sine samlivspartnere. Utallige kvinner og barn lever på flukt og i konstant frykt for å bli oppsporet, slik den afghanske kvinnen også gjorde de siste årene av sitt liv sammen med parets to små barn. [...] Det er uforståelig at kvinner i Norge er nødt til å leve i konstant frykt for å bli drept. Det er snakket og skrevet mye om kvinnevold de senere årene, men det har skortet på konkrete og effektive tiltak mot gjerningsmennene. Det er meningsløst at det er den mishandlede kvinnen som i praksis må leve som i fengsel, mens mishandleren går fri og knapt straffes for å bryte besøksforbudet. Det er meningsløst at en kvinne som Ghulam må møte sin overgriper for å kjempe for foreldreretten til deres barn. Og det er meningsløst at politi og helsevesen ikke har rutiner for å gripe inn når mishandlede kvinner ikke selv klarer å si fra. Til tross for TV-debatter og avisoppslag, er resten av samfunnet pinlig taust

når det gjelder vold mot kvinner og barn. De mange "æresdrapene" som er begått av menn her i landet, fikk skje fordi vår kultur stilltiende tillater overgrep innen familien. Vi må bry oss mer. Naboer, venner og kolleger må stikke nesa si inn der den tidligere ikke har hørt hjemme. I hjemmet. Overgriperne må tas og ofrene settes fri. (VG 28.04. 2002)

Også Aftenposten har kommentarer som knytter forbindelse mellom drap i etnisk norske familier og muslimske familier. I debatten blir dette sporet delvis fulgt opp av noen stemmer fra muslimske miljøer, som hevdet at æresdrap ikke kan forstås på bakgrunn av Islam. Det vises også til at norske menns drap på ektefelle ikke fortolkes på bakgrunn av religion eller kultur, men mer forstås som et individualpsykologisk fenomen. Disse motstemmene ble i liten grad fulgt opp i den videre debatten.

Som nevnt innledningsvis, har min hensikt vært å bruke prismemetaforen i en to-veis kommunikasjon hvor avisoppslagene både avhenger av pressens prioriteringer og lesernes respons. Ser vi først på pressens prioritering av vold mot kvinner i nære relasjoner som nyhetsstoff, er det et par hovedkriterier som avspeiles i oppslagene. Det mest sentrale kriteriet ser ut til å være om sakene har et sensasjonelt preg. Det sensasjonelle kan enten peke mot hvor alvorlig volden har vært, der drapet er et ytterpunkt, eller til usedvanlige trekk ved voldshistoriene hvor omtalen av overgrepene vinkles mot dette. I større oppslag forsterkes dette inntrykket ved at spaltene fylles med detaljbeskrivelser av volden. Oppslagene kan i hovedsak plasseres innenfor et individualdramatisk paradigme (Mathiesen 1986), fordi de fremstår som enkelthendelser uten prinsipiell interesse. Det store unntaket er debatten i kjølvannet av drapet på Fadime. Sammenliknet med "vanlig" vold mot kvin-

ner, er denne drapssaken slik den ble fremstilt i pressen, spesiell. En fars drap på sin datter fordi hun valgte en mann som faren ikke godtok, klinger fremmed i norske ører. Reaksjonene på drapet, både fra redaksjonene og fra leserne, kan forstås som at drapsmotivet representerer et alvorlig brudd med sentrale verdier i vårt samfunn. I begge avisene blir det etter hvert gjort forsøk fra redaksjonelt hold på å legge til rette for en bredere debatt om vold mot kvinner ved å trekke forbindelseslinjer mellom for eksempel æresdrap og den volden som rammer norske kvinner. Dette debattsporet ble ikke fulgt opp fra lesernes side. I Erikssons (2005) analyse av konstruksjonen av voldelige fedre i den svenske offentligheten finner vi en parallell til mediedekningen om vold mot kvinner i Norge. Med utgangspunkt i tre aktuelle politikkområder i Sverige hevder Eriksson at fedres vold "rasifieras", forstått som at fedres vold kobles tett til "utenlandske fedre". Dette fokuset bidrar til at "svenske" fedres vold blir et ikke-tema. I Erikssons analyse benyttes kategoriene "utenlandsk" og "svensk" som sosiale kategorier basert på felles bakgrunn og språk, vaner og tradisjoner (i motsetning til kategorisering ut fra statsborgerskap). I presseoppslagene jeg har gjennomgått om vold mot kvinner i nære relasjoner, fremkommer en liknende "rasifisering" av volden. Det ser dermed ut til at en nærhets-fjernhetsdimensjon spiller inn på vurderinger av sakers prinsipielle sider, slik også Narayan (1997) hevder i sin sammenliknende analyse av drap og vold mot henholdsvis indiske og amerikanske kvinner. Med ståsted i USA er fortellingen om overgrep mot kvinner i India en fortelling om "death by culture" eller "victimization by culture". Slike kulturforklaringer har imidlertid ingen gjennomslag i fremstillingen av vold og drap mot amerikanske kvinner.

Ser vi på oppslagene i Aftenposten og VG om "vanlig" vold mot kvinner, viskes kultu-

relle skillelinjer vekk, og ifølge avisoppslagene ser det ut til at denne volden like gjerne kan ramme norske som utenlandske kvinner. Hvorledes en debatt knyttet til "vanlig" vold mot kvinner i nære relasjoner ville ha utfoldet seg, kunne vært en interessant kontrast til debatten i kjølvannet av Fadime-saken. En slik debatt kunne neppe føres under en integreringsfane, all den tid "det norske" er solid representert i denne kategorien av overgrep mot kvinner i nære relasjoner. ★

Litteratur

- Allern, Sigurd 1999. Nyhetsmediene og PR-bransjen. I Berit von der Lippe og Odd Nordhaug (red.): *Medier, påvirkning og samfunn*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Ammermann, Robert T. og Michel Hersen (red.) 1991. *Case Studies in Family Violence*. Plenum Press, New York.
- Bay, Ann-Helen og Jo Saglie 2003. *I verdens rikeste land. Pressens dekning av velferdsstaten 1969–99*. NOVA Rapport 25.
- Bøe, Lars og Bernt Fossetøl 1985. *Rettskrivningsordbok med synonymer*. 3. utg., Tano, Oslo (1. utg. 1983).
- Eide, Martin 1995. *Blod, sverte og gledes-tårer. Verdens Gang 1945–95*. Verdens Gang, Chr. Schibstedts Forlag, Oslo.
- Eriksson, Maria 2005. Den onda och den normala fadersmakten? Fäders våld i svensk offentlig politik. *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2.
- Haaland, Thomas, Sten-Erik Clausen og Berit Schei (red.) 2005. *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. NIBR-rapport 2005:3.
- Kvam, Bjarne 2002. *Krimjournalisten*. IJ-forlaget, Kristiansand.
- Mathiesen, Thomas 1986. *Makt og medier. En innføring i mediasosiologi*. Pax Forlag, Oslo.
- Narayan, Uma 1997. *Dislocating Cultures. Identities, Traditions, and Third-World Feminism*. Routledge, New York og London.
- Nilsen, Tove og Lissy Holtegaard 1986. *Retsløs? Flygtning i sit eget land*. Toimeliden, Danmark.
- NOU 2003:31 *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*.
- Ollendorff, Ulla 1984. *Helsedirektoratets undersøkelse av kvinnemishandling. Noen foreløpige resultater*.
- Røssland, Lars Arve 2003. *Kriminelt. Kriminaljournalistikk i norske populærmedium*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Simonsen, Anne Hege 2004. *Fadime. Ett drap – to historier. Tabloide nyhetsjegere på rett spor? I Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen: Å se verden fra et annet sted. Medier, norskhet og fremmedhet*. J.W. Cappelens Forlag, Oslo.
- Skjørtén, Kristin og Rachel Eapen Paul 2001. *Konfliktfamilier, barn og samlivsbrudd*. HiO-rapport 1.
- Sparre, Kirsten 2002. *Politiet som kilder*. CJFE-rapport nr. 4, Århus.
- Wikan, Unni 2003. *For ærens skyld. Fadime til ettertanke*. Universitetsforlaget, Oslo.

Noter

- 1 Undersøkelsen omfatter alle oppslag om vold i familien i de to avisene fra 21. januar til 24. mai. Begge avisene kommer ut daglig. Når helligdager trekkes fra, ble det utgitt aviser i 115 dager i denne perioden. Datamaterialet er dermed hentet fra 230 aviser. Undersøkelsen er finansiert av Norges forskningsråd.
- 2 I tillegg hadde VG flere oppfølgingsoppslag i omtalen av enkeltsaker. Omfanget av oppslag som omhandlet ulike voldshendelser utgjorde nesten 40 % av oppslagene i Aftenposten, og over halvparten av oppslagene i VG.
- 3 Resten av oppslagene som dreide seg om konkrete voldshendelser, hadde funnet sted utenfor Norge.
- 4 Nå var mannen Fadime Sahindal ble forelsket i og senere giftet seg med av iransk opprinnelse.
- 5 Det var også noen notiser om drap begått i andre land, men vurdert ut fra nyhetskriterier som relevans og nærhet til de omtalte hendelsene, er "familietragedien" etter mitt skjønn den klareste kontrasten til mediedekningen av Fadime-saken hva angår oppslagenes omfang, fordi dette drapet fant sted i Norge og burde dermed være mer relevant for norske avislesere enn drap som finner sted i fjerntliggende deler av verden.
- 6 Opplysninger om drap i nære relasjoner fra Nye Kripos: I femårsperioden 1999–2004 fant det sted 94 drap i nære relasjoner. Blant de drepte var det nitten barn. 28 av gjerningspersonene begikk selvmord. Disse hadde til sammen drept 36 personer. Blant de 36 drepte i saker hvor gjerningspersonen begikk selvmord, var det 11 barn. Dette betyr at når barn drepes av en person de har nær relasjon til, er det ofte en "familietragedie" i den forstand at gjerningspersonen tar sitt eget liv. Drap i nære relasjoner i denne oversikten fra Nye Kripos, defineres som drap mellom samboere, tidligere samboere, skilte, separerte, gifte, foreldre-barn, kjæreste, tidligere kjæreste og annen slektskapsrelasjon.
- 7 Tragedie kan også bety drama eller sørgespill, men da viser det mer til kunstnerisk iscenesettelse.
- 8 Denne undersøkelsen viser at også en betydelig andel menn har opplevd å bli utsatt for vold i parforhold, og mediefremstilling av menn som ofre kan derfor fortjene en egen analyse.
- 9 I alt var det 142 journalister med tilknytning til kriminaljournalistikk som besvarte spørreskjemaet. Min gjengivelse av undersøkelsen er hentet fra Sparre (2002).
- 10 Ifølge Sparre (2002) er det heller sjelden journalister finner det de oppfatter som vesentlige nyhe-

ter i politiets døgnrapporter. Det er ofte de samme historiene som går igjen om for eksempel innbrudd og hærverk. Har det skjedd noe mer usedvanlig, går journalisten videre med saken.

- 11 Antall anmeldte saker med vold i nære relasjoner er beregnet på grunnlag av foreliggende statistikk ved Oslo politikammer og Bergen politidistrikt.
- 12 I sitater fra oppslag har jeg valgt å utelate journalistens navn.

Konstruksjon av kjønn i intervju-situasjonen

Målet med studien var å gi et innblikk i enkelte menns sexkjøpserfaringer og belyse hvordan de så på egne erfaringer. I denne artikkelen reflekterer Kippe over hvordan intervjuene hun gjorde ble påvirket av at hun er kvinne, og hvordan dette påvirket intervjudata.

Mange av de voksne setter pris på at jeg kommer. Endelig en skikkelig type. De er vant til halv voksne, feite, ekle typer. [...] Sånn som jeg opererer, gjør jeg mer glede enn skade. Det er ikke bare gamle, stygge, voldelige folk som går til prostituerte. (Kippe 2004, s. 165)

Sitatet ovenfor er hentet fra et intervju med en mann som kjøper seksuelle tjenester. Ordene er ikke representative for hvordan alle menn som kjøper sex tenker om sexkjøp, men de gir et innblikk i hvordan *en* mann med sexkjøperfaringer snakket om sexkjøp, og hvordan han ønsket å fremstå. Han var en skikkelig type, et mannfolk som ble satt pris på!

en artikkel om konstruksjon av kjønn under disse intervjuene. For det første har jeg et etisk ansvar for å fremstille informantene på en grei måte. Ved å trekke frem hendelser fra intervjuene som jeg selv anser som grenseoverskridelser, eller ved å gjengi uttalelser som illustrerer enkelte av mennenes iscenesettelser av kjønn på en lite flatterende måte, kan informantene stilles i et dårlig lys. Dette er imidlertid ikke hensikten. For det andre trekker jeg også frem hendelser som kan stille meg i et dårlig lys. Det finnes mange ulike måter å takle en intervjusituasjon på, og jeg kunne sikkert opptrådt annerledes under noen intervjuer. Enkelte lesere vil nok anse min håndtering av visse situasjoner som klønete, mens andre nikker kanskje gjenkjenn-

Og samtidig med at flere av informantene posisjonerte seg som "ekte mannfolk", ble mitt prosjekt å opptre innenfor de kulturelle rammene for akseptert kvinnelighet, både som forsker og kvinne.

Konstruksjon av kjønn i intervjusituasjonen ble et viktig tema da jeg intervjuet 20 menn som kjøpte seksuelle tjenester. Mange av informantene fortalte historier som ga et bilde av dem som maskuline, virile menn, og flere av mennene flørtet eller testet grensene mine. De konstituerte seg i høy grad som erobrerne – med draget på damer. Etter hvert ble det imidlertid tydelig at også jeg "gjorde kjønn" under intervjuene. Og samtidig med at flere av informantene posisjonerte seg som "ekte mannfolk", ble mitt prosjekt å opptre innenfor de kulturelle rammene for akseptert kvinnelighet, både som forsker og kvinne. Utfordringen ble å finne en balansegang mellom verken å fremstå som prippen eller (sekstelt) tilgjengelig.

Det var krevende å intervju menn som kjøpte sex, og det er en utfordring å skrive

nende. Ønsket er uansett at mine erfaringer skal være til nytte for andre forskere.

En viktig lærdom jeg har fått, er at konstruksjonen av kjønn i intervjusituasjonen virker inn på produksjonen av data (jf. Widerberg 1995), og bør ses på som funn. Konstruksjonen av kjønn under intervjuene påvirket selve interaksjonen, men også hvilke fortellinger mennene presenterte, og måten de presenterte disse fortellingene på.

Flere forskere har berørt dette temaet. Katharina Schöndorf skriver i sin hovedfagsoppgave i sosiologi at konstruksjon av kjønn ikke bare bør ses på som et problem eller en feilkilde, men også som et funn:

Fra et relativt fortvilet ståsted som forsker, der grenser og seksuelle undertoner preget både intervjuene og forvirret analyse-

vinklingen, kom jeg dit at jeg så på disse "kjønnsbarrierene" og kjønnsforskjellene som en erkjennelsesform på en lenge etablert dialog mellom mannen og kvinnen. (Schöndorf 1996, s. 51)

Schöndorf anser derfor hovedfagsoppgaven også som et resultat av samhandlingen mellom de mannlige informantene og henne som kvinnelig forsker. Hun mener at en mannlig intervjuer neppe hadde kommet frem til det samme resultatet. Slik blir "det heteroseksuelle møtet" mellom henne og informantene ett av avhandlingens funn. I likhet med Schöndorf konkluderer den svenske forskeren Monica Skrinjar (2003) med at konstruksjonen av kjønn i intervjusituasjonen kan og bør betraktes som data. Hun mener det er viktig at man inntar en refleksiv holdning til betydningen av kropp, kjønn og seksualitet i intervjusituasjonen, og at man ser hvordan disse faktorene påvirker intervjuene.

Flørt, grensetesting og grensesetting kan dermed ses på som mer enn utfordringer i intervjusituasjonen, nemlig som kilder til kunnskap, og som et bilde på kulturelle forventninger til mannlighet og kvinnelighet i dagens samfunn.

Telefonlinjens anonymitet

Kjøper du sex? Kvinnelig forsker ønsker kontakt med menn som kjøper sex for intervju i forbindelse med forskningsprosjekt. Anonymitet garanteres. Ta kontakt mellom kl. 9 og 21 med Elin på tlf. [...] (Kippe 2004)

Slik lød annonseteksten da jeg rekrutterte informanter til en kvalitativ studie om menn og sexkjøp.

Studien var finansiert av Helse og Rehabilitering og Nordisk Samarbeidsråd for Kriminologi (NSfK), og arbeidsplassen min var

ved Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Formålet med undersøkelsen var ikke å foreta en representativ undersøkelse blant menn som kjøper sex, men å gi et bilde av 20 menn som kjøper seksuelle tjenester. Jeg ville gi et innblikk i enkelte menns sexkjøpserfaringer, og belyse hvordan de så på egne sexkjøp.

Hovedproblemstillingene var i utgangspunktet å diskutere hvorvidt sexkjøp er en akseptert mannlig praksis eller ett av de siste tabuer, og å beskrive hvilke kunnskaper og refleksjoner enkelte menn som kjøper sex har rundt lovgivningen som omfatter prostitusjon. Underveis fattet jeg imidlertid også interesse for en rekke andre temaer og vinklinger. Ett av disse temaene var konstruksjon av kjønn under intervjuene.

Annonsen var plassert under rubrikken "Erotikk" i Dagbladet, og den ga god respons. 117 henvendelser resulterte til slutt i 20 intervjuer med menn som kjøper eller har kjøpt sex. 19 av intervjuene ble foretatt per telefon. Intervjuene var halvstrukturerte (Kvale 1999). Jeg tok utgangspunkt i en intervju-guide i stikkordsform, men forsøkte å la informantene snakke mest mulig fritt om utvalgte temaer.

Både annonsens plassering og det faktum at intervjuene ble foretatt per telefon, kan ha hatt betydning for konstruksjonen av kjønn i intervjusituasjonen. Prieur (1990) skriver at telefonintervjuer fordrer at det legges stor vekt på stemmebruken, og at man må være kjapp og kanskje le litt ekstra fordi man mangler muligheten til å uttrykke seg gjennom nonverbale signaler. "Det kan kanskje bli på grensen til det flørtende," skriver Prieur (1990, s. 14). Dette kan jeg si meg enig i. Som intervjuer etterstrebet jeg å være en god lytter og å være oppmerksom og interessert i mennenes historier (hvilket jeg også var og er). Og faglig interesse kan forveksles med personlig interesse.

Balansegangen er hårfin mellom hva som

er en vennlig, imøtekommende og av og til humoristisk tone, og hva som nærmer seg flørt. Kristin Hanoa beskriver i sin hovedfagsoppgave om menn som har begått grove ran, at det var vanskelig å sette grenser for når samtalen gikk over i flørt fordi det var flytende overganger mellom intervjuet for øvrig og flørting. "Plutselig dukket det opp innslag av flørt, for så å raskt komme tilbake til saken," skriver hun (Hanoa 2000, s. 22). Hun stiller spørsmål ved hvorfor hun ikke satte klare grenser eller tydeligere understreket sin rolle som forsker, men konkluderer med at en taktikk hvor hun skulle markere grenser fra starten av intervjuet ville "[...] avsluttet intervjuet før vi hadde begynt" (ibid.).

På den ene siden skal man opptre "profesjonelt" og markere at man er forsker og ikke privatperson, men på den andre siden kan en altfor "streng" grensesetting ødelegge stemningen under intervjuet, ved at informanten oppfatter intervjueren som uvennlig og avvissende. Ved at enkelte av mennene skrøt av at de så bra ut, hadde draget på damene, eller var potente og dyktige elskere, konstituerte de seg som "ekte mannfolk". I rollen som "Casanova" posisjonerte dermed enkelte seg som heteroseksuelle, potensielle partnere, og de posisjonerte på samme tid meg som en attraktiv, heteroseksuell kvinne, og også som en potensiell (sex)partner. Kanskje gjorde avstanden mellom oss, telefonlinjen, og det faktum at de ikke kunne se meg det mulig å danne seg et fantasibilde av hvem som satt i den andre enden? Og muligens gjorde telefonlinjen mellom oss det enklere å prøve seg på en flørt, helt anonymt og uten noe å tape? Prieur (1990, s. 13) skriver:

Med den garantien om anonymitet som ligger i telefonen, ble det for noen menn nesten litt for lett å snakke om det tabubelagte, litt for lett å snakke åpent om alle seksuelle detaljer.

Videre kan det hende at *temaet* for intervjuet hadde en viss betydning for konstruksjon av kjønn i intervjusituasjonen. Den svenske forskeren Monica Skrinjar skriver:

Kanske är risken för att bli betraktad som vän/förtrogen/potentiell flickvän större om intervjuerna är av öppen och informell karaktär och rör sig kring "förbjudna" ämnen (vilket oftast är fallet inom kvalitativ kriminologisk forskning) och där män som befinner sig på marginaliserade positioner intervjuas? (Skrinjar 2003, s. 122)

Flere av informantene uttrykte stor lettelse over å få snakke om sexkjøpene med en utenforstående person som ikke fordømte dem. Ved å snakke om sexkjøpene, som for de fleste var en godt bevart hemmelighet, følte kanskje enkelte at de til en viss grad åpnet seg for meg, og at vi fikk god kontakt. Fortroligheten under intervjuet førte dermed til at noen ønsket å bli kjent med meg. Både annonsens plassering, valget av telefonintervju som metode og temaet for intervjuet virket dermed inn på intervjusituasjonen. Men på samme tid spilte det en betydelig rolle at informantene var menn og jeg en kvinne.

Enklere å snakke med en kvinne?

Majoriteten av mennene sa eksplisitt at det var en fordel å bli intervjuet av en kvinne, og at de foretrakk å snakke med kvinnelige venner eller familiemedlemmer om problemer og vanskelige emner. Mannsforskeren Jørgen Lorentzen skriver at jenter og gutter helt fra de er små ofte forvalter vennskap på ulikt vis:

I perioder hvor jentene tisker og hvisker sammen tilnærmet kontinuerlig for å opparbeide en uovertruffen sosial og kommunikativ kompetanse, er gutta ute og virrer

Foto: iStockphoto

rundt på fotballbaner, sloss seg i mellom eller dyrker tause fellesskap foran diverse skjermer: PC-skjermer, fjernsynsskjermer eller gameboy-skjermer, uten at det er nødvendig å veksle så lange setninger for å gjøre seg forstått. (Lorentzen 2004, s. 94)

Slik får ofte jenter mer trening i verbal kommunikasjon. Og kanskje er det slik sosialantropologen Ingrid Smette (2003) hevder; at menn i høy grad mangler et språk for å snakke om seksualitet? Dermed virker det lettere for enkelte menn å snakke med kvinner om slike temaer. Muligens opplever også noen menn det som mindre truende for deres maskulinitet å snakke med kvinner. Selv om det i dagens samfunn er større handlingsrom og mange former for akseptert mannlighet og maskuliniteter (Connell 1995), føler kanskje enkelte en forventning om å være hard og usårbar i samvær med andre menn. En kvinne er derimot vesentlig forskjellig fra dem, og ikke en person de må sammenlikne seg med.

Likevel kan det tenkes at jeg ville fått

like mange henvendelser dersom annonsen var undertegnet med "Erik" og ikke "Elin". Enkelte menn fryktet kanskje en større grad av fordømmelse fra en kvinnelig forsker, eller som enkelte innringere på annonsen uttrykte: De var redde for å møte en sint rødstrømpe som skulle gi dem kjeft. Og selv om majoriteten av kundene Prieur og Taksdal (1989) og Stølan (1994) snakket med, foretrakk å snakke med en kvinne, fikk den danske forskeren Paul Lyngbye (2000) god respons på sin annonse i dagspressen hvor han henvendte seg til kundene i prostitusjonen.

Kvaliteten på intervjumaterialet ville kanskje verken blitt bedre eller dårligere dersom en mann hadde foretatt intervjuene, men muligens annerledes. Stølan (1994) påpeker at kvaliteten på intervjuet påvirkes av forskerens dyktighet og innlevelsessevne, og ikke bare av kjønn. Hun mener at kvinner får frem en *annen* type kunnskap enn menn og vice versa. En av mennene jeg intervjuet, uttalte at han ville snakket mer direkte om de seksuelle handlingene med en mannlig forsker, og at han "pakket inn" ordene fordi jeg var kvinne.

Som mann ville han være "ridderlig" overfor en kvinnelig forsker. Men konstruksjonen av kjønn kom også til uttrykk på andre måter.

Konstruksjon av kjønn og posisjonering

Ifølge Ivar Frønes mangler det moderne samfunnet i stor grad ritualer og fastlagte sosiale posisjoner for samfunnsmedlemmene. Identitet er ikke gitt, men noe som skapes gjennom sosialt samspill. "Det er i prosessene, spenningen mellom de handlende subjekt og de symbolske mønstre, at individet skapes," skriver han (Frønes 2003, s. 11). Folk må dermed finne sine "prosjekter" eller måter å iscenesette seg selv på i forhold til andre mennesker. Et slikt prosjekt er for eksempel hvordan man "gjør kjønn". Kjønn er ikke noe statisk, noe man har, men heller noe som skapes i relasjon til andre (Widerberg 1995). Ellen Andenæs fremhever *språkets* betydning i konstruksjonen av kjønn. Ved å benytte ulike måter å formulere seg på, kan man velge å posisjonere seg på bestemte måter i forhold til den man snakker med, hevder hun:

Gjennom språket inntar jeg følelsesmessige posisjoner, som mer eller mindre *engasjert* (for eksempel forarget, entusiastisk, støtt), som *nøytral/objektiv* eller som *distansert* i forhold til det vi snakker om. Dessuten kan jeg posisjonere meg kunnskapsmessig: for eksempel som allvitende ekspert eller som vurderende, spørrende eller usikker. (Andenæs 1995, s. 152).

Jeg: Sosialt akseptabelt inkompetent

Da jeg leste gjennom intervjuutskriftene, ble det tydelig at mange av informantene forsøkte å fremstille seg som "ekte" mannfolk, for eksempel ved å fokusere på at de var potente

menn med draget på damene, ved å flørte, eller ved å teste hvor mine grenser gikk for hvor detaljerte seksuelle skildringer de kunne komme med. Men på samme tid ble det etter hvert klart at også jeg hadde mine "prosjekter" og mine måter å konstruere kjønn og å posisjonere meg på i forhold til informantene. Innledningsvis fokuserte jeg blant annet på å ville la menn som kjøper sex komme til orde (jf. Stølan 1995 og Prieur 1990). På denne måten posisjonerte jeg mennene som "eksperter". De hadde kunnskaper om et tema jeg som forsker ønsket å få innsikt i. Selv om ikke mennene (med unntak av en informant) traff meg ansikt til ansikt, røpet stemmen min at jeg var en relativt ung kvinne, og flere av mennene bemerket at de hørte at jeg var ung. Både alderen og det faktum at jeg var kvinne, gjorde at jeg kunne innta en "naiv", spørrende rolle under deler av enkelte intervjuer. Som *ung* kunne jeg tillate meg å stille "dumme" spørsmål fordi mennene muligens forutsatte at jeg hadde lite livserfaring. Som *kvinne* kunne jeg stille "dumme" spørsmål fordi det ikke var forventet at jeg skulle ha kunnskap om hvordan menn tenker. Prieur og Taksdal (1989, s. 20) skriver at det kan være en fordel å være en kvinnelig forsker som intervjuer en mann, for "[...] overfor en kvinne tvinges han til å sette ord på det underforståtte". Noe som kan tas for gitt i en samtale mellom menn, må tydeliggjøres i en samtale mellom en mann og en kvinne. Kvinner er "sosialt akseptable inkompetente" (ibid.). Under deler av enkelte intervjuer fungerte det derfor godt å posisjonere seg som spørrende og uvitende.

Ved å spille på kjønnsforskjellene, ble kjønn et verktøy for å frembringe kunnskap. Det kan dermed være fruktbart at intervjuer og informant er av forskjellig kjønn fordi det forutsettes at man tilhører ulike verdener. Det blir nødvendig å sette ord på noe som kan tas for gitt i interaksjonen med en av samme kjønn. Slik gir konstruksjonen av kjønn i

intervjusituasjoner med en kvinnelig forsker og mannlig informant muligheter til å komme bak "tatt-for-gitt-heter" om mannlighet.

Informantene: Potente mannfolk

Jeg posisjonerte meg altså blant annet som en noe uvitende ung kvinne. Men hvordan konstruerte enkelte av informantene kjønn under intervjuet? Og hvordan posisjonerte de seg i forhold til meg? Flere av informantene la vekt på at de var potente menn med stor sexlyst. En informant fortalte for eksempel at han var i stand til å ha sex fem ganger på en kveld, og at han fokuserte mye på kvinnens tilfredsstillelse – også når han kjøpte sex. Han beskrev at han hadde gitt "dopjenter" orgasmer ved å "fingre dem", og at noen kalte ham for "Magic fingers". Andre informanter var opptatt av at de var tiltrekkende menn, og at de ikke måtte kjøpe sex. Både Lasse og Christian fremstilte seg selv som attraktive menn med draget på damene. De presiserte at de ikke hadde vanskeligheter med å sjekke jenter. Christian la også opp til en flørtende tone: "Nå har du telefonnummeret til en dreven elsker. Ni av 10 kvinner foretrekker Christian, den 10. har ikke prøvd ennå," fleipet han. På slutten av intervjuet foreslo han at jeg skulle ta første fly til hjembyen hans, gå tur i skogen med ham og diskutere sexkjøp, og gå på bordell med ham samme kveld. Den humoristiske formuleringen på invitasjonen gjorde det imidlertid ikke så vanskelig å avslå invitasjonen med å fleipe den bort.

En av de andre mennene spurte derimot på en mer seriøs måte om det var mulig å treffe meg og bli kjent med meg privat. Jeg svarte på en vennlig, men bestemt måte at det sikkert hadde vært hyggelig å bli kjent med ham i en annen sammenheng, men at jeg som forsker måtte forholde meg til enkelte regler, og at jeg ikke kunne treffe informanter privat. På samme tid som jeg ikke ville støte infor-

manten på noen måte, var det viktig å presisere at jeg snakket med ham i egenskap av å være forsker, og ikke som privatperson. Eller for å bruke Karin Widerbergs (1995) begreper, intervjuet jeg ham i kraft av å være *hode* og ikke *kropp*. Joan Neff Gurney (1985, s. 50) skriver at en slik strategi kan være fornuftig:

An appeal to the old adage never to mix business with pleasure may be a good way of declining sexual invitations without causing a respondent to lose face.

Slik jeg tolker det, handlet kanskje enkelte av informantenes væremåte under intervjuene om å konstruere og ivareta egen maskulinitet. Et interessant spørsmål er derfor hvorfor noen av mennene demonstrerte maskulinitet på denne måten under intervjuet? Og hvorfor virket det viktig for enkelte å fremstå som et "ekte mannfolk"? Michael Schwalbe og Michelle Wolkomir (2001) skriver at intervjusituasjonen med en mannlig informant og en kvinnelig forsker kan oppfattes både som en *mulighet*, ved at informanten får presentere seg som han selv ønsker, men også som en *trussel*, i og med at intervjueren har kontrollen over situasjonen ved å stille spørsmål, og dermed ikke bare bekrefter mannens presentasjon av seg selv. Ved å være aktiv og pågående under intervjuet, forsøker enkelte mannlige informanter derfor å opprette en form for kompensatorisk kontroll, og på denne måten ivareta sin maskulinitet. Denne iscenesettelsen og ivaretagelsen av maskulinitet skjer imidlertid ofte ubevisst, og den varierer ut fra blant annet informantens alder, etnisitet, sosiale klasse, seksuelle legning samt konteksten mannen intervjues i, forskeren som intervjuer og hvilket tema han intervjues om. Et eksempel på en slik kontroll beskrives av Eva Lundgren. Mennene hun intervjuet i forbindelse med sin forskning om seksualiserte mishandlingsforhold, reagerte

på hennes direkte og konfronterende væremåte som intervjuer med å flytte fokuset bort fra henne som *forsker* og over til henne som *kvinne* – en tabuisert kvinne. Fra en intensjon om en felles kunnskapsutvikling med en jevnbyrdig person – forskeren – gikk mennene over til å “veilede” henne som kvinne (Lundgren 1993).

Katharina Schöndorf kaller den heterososiale dialogen mellom henne og informantene hun intervjuet i forbindelse med sin hovedfagsoppgave om maskulinitet og seksualitet, for “det heteroseksuelle møtet” (Schöndorf 1996, s. 44). Med “det heteroseksuelle møtet” mener hun hvordan møtet mellom henne og de mannlige informantene preges av at de tilhører ulike kjønn, og at det faktum at de er av forskjellig kjønn fanges inn av en heteroseksualitet som handler om å bekrefte det mannlige subjektet. Det mannlige subjektet fremheves og tar bevisst eller ubevisst kontrollen over (intervju)situasjonen. Muligens handlet også enkelte av informantenes machouttalelser og flørt derfor om å få en viss kontroll over situasjonen.

På samme tid forsøkte kanskje enkelte av mennene å flørte som en del av kommunikasjonen med en kvinne, en heteroseksuell dialog. Muligens var det slik for enkelte at de “prøvde seg” men forventet å bli stoppet, og at de spilte “spillet” mellom kjønnene også når situasjonen egentlig ikke var lagt opp til flørt og sjekking. Marianne Brantsæter (1996) beskriver hvordan hun og mennene hun intervjuet i forbindelse med sin forskning om menn som er dømt for seksuelle overgrep mot barn, “gjorde kjønn”, og at kommunikasjonen mellom henne og informantene gikk fra å være en heterososial til å være en heteroseksuell intervjurelasjon- og kontekst. “I intervjusituasjonen havner vi etter hvert i et kjent spill hvor jeg fremstår/tolkes som potensielt seksuelt tilgjengelig,” skriver Brantsæter (1996, s. 36). Dermed fremstår den mannlige

informanten som en aktiv “erobrer”, mens den kvinnelige intervjueren går inn i en mer passiv men grensesettende rolle. På denne måten bekreftes informantens mannlighet og heteroseksualitet (ibid.).

En annen mulig forklaring kan være at noen av informantene anså sexkjøp som en stigmatisert handling. Myten om horekunder sier at menn som kjøper sex, er nødt til å betale for seksuelle tjenester fordi de er lite tiltrekkende og ikke får sex på andre måter. Derfor var det kanskje viktig for enkelte av mennene å presisere at de ikke *må* kjøpe sex, og at de har draget på damene. Informantenes fokus på seg selv som normale, tiltalende menn, sier kanskje noe om at de oppfatter sexkjøp som en uakseptabel mannlig praksis. Det er i tråd med den dominerende eller hegemoniske maskulinitet (Connell 1995) å være en erobrer – men ikke en erobrer som må betale for sex. Og normbruddet fremstår som mindre dersom han for øvrig iscenesetter seg som et skikkelig mannfolk.

Indirekte og direkte seksualisering

Enkelte informanter posisjonerte meg som et sexobjekt under intervjuet. En av informantene sa for eksempel på slutten av intervjuet at han hadde “sittet og kost seg” mens vi snakket sammen, og at det sikkert var mange andre menn som også hadde gjort det. En annen informant uttalte at han ble “tent” av å snakke om sexkjøpene. Selv om det var sannsynlig at enkelte kunne ha en seksuell interesse av samtalen – både på grunn av temaet for intervjuet og annonsens plassering under spalten “Erotikk” i Dagbladet – var det ubehagelig å eksplisitt gjøres til et objekt.

En mer indirekte form for seksualisering skjedde under et annet intervju. Informanten ga etter mitt syn en overdrevent detaljert beskrivelse av enkelte seksuelle handlinger han ønsket utført hos prostituerte. På den ene

siden var det problematisk å be ham stoppe ordflommen, fordi jeg selv hadde spurt om hvilke tjenester han vanligvis kjøpte. Men på den andre siden var beskrivelsene svært inngående, og han vendte tilbake til disse seksuelle handlingene senere i samtalen – uten at dette var nødvendig.

Jeg opplevde informantens beskrivelser av seksuelle detaljer som invaderende og ubehagelige å forholde seg til. Både under og etter intervjuet følte jeg meg derfor svært ukomfortabel. Informanten tok i høy grad styringen over intervjuet, og jeg ble redusert til en passiv tilhører eller skriver. Omkostningene for meg ble ubehag og utmattelse, både psykisk og fysisk. Men til tross for at jeg opptrådte i strid med forskeridealet om å bevare styringen over intervjuet (Kvale 1999), erfarte jeg at min passive rolle og mangel på styring ga en gevinst. Informanten snakket fritt, og intervjuet ga dermed svært mye interessant informasjon. Ved senere samtaler med den samme informanten uttrykte han også tillit til meg, og vi fikk en god tone. Jeg satte imidlertid klarere grenser ved de senere samtalene. Spørsmålet er om intervjuet hadde blitt like bra dersom jeg hadde avbrutt ham tidlig i ordflommen? På den ene siden kan det hende han ville synes det var helt i orden, og kanskje forventet han å bli satt grenser for? Men på den andre siden er det mulig at stemningen under intervjuet ville blitt anstrengt, og at informanten ikke hadde fått tillit til meg i samme grad.

Ved et annet intervju satte jeg derimot tydelige grenser for hva jeg lot informanten snakke om. I innledningen til intervjuet sa informanten noe jeg oppfattet som at han var en "kort mann". Jeg spurte ham hva han mente med dette, og han la til at han var "opptatt av fitte og sånn". Ordet jeg oppfattet som *kort*, var nok egentlig *kåt*. I ettertid virker misforståelsen av dette ordet komisk, men jeg så ikke det komiske ved situasjonen under

selve intervjuet. Jeg presiserte at dette var et forskningsprosjekt og ingen teletorglinje, og oppfordret ham til å ringe et annet sted dersom han skulle griseprate. Selv om intervjuet startet dårlig, ville informanten gjennomføre det. Jeg var imidlertid anspent og fryktet at intervjuet ville bli krevende. Etter hvert "tinte" jeg likevel litt, og tonen mellom oss var grei.

Konstruksjon av femininitet – eller "kunsten å være passe"

Det er interessant å se hvor forskjellig jeg reagerte på hva jeg oppfattet som invaderende under intervjuene. Og hvorfor reagerte jeg ulikt på disse situasjonene? For det første var det enklere å sette grenser for informanten som eksplisitt kom med seksuelle hentydninger ved å bruke ord som "kåt" og "fitte". Når uttalelser som oppfattes som invaderende ble presentert som en del av svaret på et spørsmål, var det derimot vanskeligere å "arrestere" informanten og å sette grenser. Schöndorf (1996, s. 46) beskriver dette som at "seksualiseringen av meg som kvinne var her mer ullen og vanskelig å peke på konkret, 'mer som luften jeg pustet i'". Det var ikke så enkelt å vite hvordan jeg burde reagere på det jeg oppfattet som fokus på meg som objekt. På den ene siden ønsket jeg ikke å være uvennlig, avvisende eller prippen. Jeg var forberedt på at enkelte kunne seksualisere meg under intervjuet, og mente selv jeg burde tåle litt. Når grensene for når jeg oppfattet uttalelser som ubehagelige i tillegg var flytende, fant jeg meg i mer enn det som var behagelig. Muligens hadde jeg en oppfatning om at en god forsker ikke bør være så "hårsår". Men på den andre siden var det viktig å ivareta integriteten og ikke la noen trå innover mine grenser, og jeg anså det som begrenset hvilken forskningsmessig verdi griseprat kunne ha for prosjektet. En viktig erfaring ble der-

med at det kan være vanskelig å finne en god balansegang mellom imøtekommenhet og grensesetting.

På samme måte som informantene iscenesatte og konstruerte sin maskulinitet, konstruerte jeg min *femininitet* på ulike vis. Jeg forsøkte både å unngå rollen som prippen og snerpete og rollen som seksuelt tilgjengelig og uten grenser (jf. Ericsson, Lundby og Rudberg 1985). Jeg ønsket å opptre innenfor rammene for akseptert kvinnelighet, eller for å bruke Tove Beate Pedersens ord: Jeg prøvde å lære kunsten å være "passe" (Pedersen 1996). Pedersen beskriver at rammene for hvordan en skikkelig kvinne skal oppføre seg, fortsatt er trange, til tross for kvinners stadig økende inntreden på arenaer som tidligere var dominert av menn. I politikken for eksempel hersker bestemte regler for hvordan en kvinne bør opptre. Man skal ikke være verken for pen eller for stygg, streng eller medgjørilig: "[...] vellykket – eller akseptabel – kvinnelighet handler om å være passe," skriver Pedersen (ibid., s. 127). På samme vis beskriver Pierre Bourdieu (2000, s. 76) hvordan kvinner ofte havner i en såkalt "doublebindposisjon":

Dersom de opptrer som menn, risikerer de å miste sine obligatoriske "feminine" attributter og de setter spørsmålsteget ved mennenes naturlige rett til maktposisjoner; dersom de opptrer som kvinner, virker de uegnede og ikke tilpasset situasjonen. [...] Kvinnene oppmuntres til å gjøre alt for å behage og forføre og oppfordres samtidig til å avvise forførelsesmanøvrene [...]. Denne selvmot-sigende kombinasjonen av tillukking og åpning, tilbakeholdenhet og forførelse, er vanskelig å realisere, all den stund den er underkastet vurdering hos mennene, som ubevisst eller med vilje kan begå for-tolkningsfeil.

Ubevisst og bevisst forsøkte jeg dermed å innta en rolle under intervjuene som ikke var for mye av verken det ene eller det andre, det vil si verken prippen eller tilgjengelig. Men en slik balansegang var av og til vanskelig å finne. Også ellers i det norske samfunnet diskuteres normene for hva en kvinne bør finne seg i. Et eksempel er saken hvor KrF-politikeren Helge Kindervåg ble politianmeldt for å ha befølt brystene til en ung kvinne. Fokuset ble i den forbindelse satt på hvor mye en kvinne skal tåle, og hvor grensen for seksuelt krenkende atferd skal gå. Advokaten til Kindervåg uttalte for eksempel at denne typen hendelser foregikk hver helg. Han "normaliserte" dermed handlingen. Høyesterettsadvokat Tor Erling Staff uttalte at kvinner bør tåle litt før de løper til politiet. På samme tid påpekte advokat Heidi Ysen at kvinner ikke skal ta ansvaret for at menn gjør noe galt (Dagbladet 16.08.2003). Normen er altså på den ene siden at kvinner bør sette grenser, men på den andre siden forventes det at kvinner også skal "tåle litt".

I etterkant av intervjuene vurderte jeg om jeg kunne og burde reagert annerledes på informantenes grensetesting og objektgjøring. Og i likhet med andre kvinnelige forskere undret jeg på om det var noe ved min væremåte som oppfordret mennene til å flørte eller griseprate (jf. Skrinjar 2003 og Schöndorf 1996). Rønnaug Sørensen (1992) skriver at påføring av skyld- og skamfølelse er en måte å utøve sosial kontroll overfor kvinner på. Kvinnelig kjønnsidentitet anses som nærmere forbundet med kroppen enn den mannlige, og kvinnen ilegges (hoved)ansvaret for å forvalte sin seksualitet på en skikkelig måte. I tråd med de kulturelle forventningene til meg som kvinne, følte jeg dermed selv ansvar (eller skyld) for mennes uønskete seksuelle oppmerksomhet.

Schöndorf konkluderte imidlertid i sin undersøkelse med at selv om hun hadde

forandret utseendet sitt, nedtonet egen femininitet eller oppført seg annerledes, ville hun sannsynligvis likevel fått reaksjoner på sin kvinnelighet. Jeg tror hun har rett. Danske Paul Lyngbye intervjuet også prostitusjonskunder. Han skriver:

Jeg oplevede ikke et eneste tilfælde af "asmatisk" pusten, "telefonsex" m.m., da jeg talte med 41 mandlige respondenter i telefonen. [...] Man kunne måske udtrykke det sådan, at der ind i mellem var sex i samtalen, men at der aldrig var sex i luften mellem interviewer og interviewperson. (Lyngbye 2000, s. 79)

Lyngbye ser seksuell ladning under intervjuer som en konsekvens av intervjuer og informantens ulike kjønn. Ut fra dette synet ville det ikke hjulpet om forskeren forandret atferd (eller utseende) under intervjuet, for spenningen mellom kjønnene er likevel til stede. Dessuten gjør man hele tiden vurderinger underveis i intervjuet av hva som er en fornuftig eller nødvendig reaksjon eller mangel på reaksjon. Og det er ikke sikkert at en annen reaksjonsmåte ville ført til at intervjuet fikk bedre kvalitet eller ble behageligere å gjennomføre.

"Mannomaten" – biologi som eneste forklaring

Konstruksjonen av kjønn under intervjuene bød på mange utfordringer, men den kan også ha preget hvilke historier informantene fortalte meg. Kanskje presenterte enkelte av mennene det Marianne Brantsæter (2001) kaller en *kulturelt forventet historie*, det vil si en historie som fungerer som en samfunnsmessig akseptert forklaring på deres handlinger? Enkelte av informantenes historier handlet om store drifter og potens, fortellinger som ikke virket truende for deres mas-

kulinitet og som samsvarte med visse normer og forventninger til mannlighet. Viggo sa for eksempel at:

Når du får lyst og har bestemt deg for å kjøpe sex, er det sånn at du må gjennomføre det for å få ro i kroppen. Du er så kåt, gira. [...] De som må ha, vil ha, vil gjøre det bestandig. Det er ikke noe vi gjør for moro skyld, bruker opp alle de pengene. Det er fordi vi må! (Kippe 2004, s. 89)

Flere av mennene fremstilte sexkjøpene som en fysiologisk nødvendighet, noe de bare "måtte". De reduserte dermed mannen til et utelukkende biologisk vesen, styrt av drifter. "[...] en automat, hvor seksuell tenning må følges opp med en utløsning, for at ikke resten av maskineriet skal gå amok" (ibid., s. 90). En "mannomat".

Det er i høy grad en allment akseptert "sannhet" at menn har lyst på sex, og at de vil ha mye sex. Menns biologiske drifter knyttes til deres mannlighet. R.W. Connell (1995, s. 45) skriver:

True masculinity is almost always thought to proceed from men's bodies – to be inherent in a male body or to express something about a male body.

Ved å begrunne sexkjøpene ut fra biologi og drifter, kunne sexkjøpene derfor forklares innenfor rammene av hva som regnes for "normalt" (jf. Smette 2003).

Når enkelte betonet historier som fremstilte dem som potente machomenn, forsvant fokuset på andre tanker og refleksjoner rundt kjøp av seksuelle tjenester. Konstruksjonen av kjønn og fokuset på drifter som en akseptert historie, tilslørte kanskje mer relasjonelle aspekter ved sexkjøpene. En av informantene som jeg snakket med flere ganger, nedtonet for eksempel machoimage i løpet av samtale

nummer to og tre og fokuserte etter hvert også på sine sårbare sider. Muligens senket han "guarden" litt og slappet mer av i de siste samtalene. Metodisk var det derfor en fordel å snakke med den samme informanten mer enn en gang. Selv om ikke den ene historien var "sannere" enn den andre, ble intervjuet i enkelte tilfeller rikere på nyanser når jeg snakket med informanten flere ganger.

Oppsummering

Temaet for denne artikkelen har vært konstruksjon av kjønn i intervjuer med en mannlig informant og kvinnelig forsker. Underveis har jeg gitt eksempler på hvordan kjønn kom til uttrykk under intervjuene, og hvordan interaksjonen påvirket kunnskapsproduksjonen ved at:

- Min posisjonering som ung uvitende kvinne ble et verktøy for å komme bak "tatt-for-gitt-heter" om mannlighet.
- Mennenes posisjonering som potente erobrere fungerte som en iscenesettelse og ivaretagelse av maskulinitet. Informantenes behov for å fremstå slik kan ses i sammenheng med:

- 1) At intervjusituasjonen kan oppleves som truende fordi en kvinnelig forsker stiller spørsmål ved deres selvpresentasjon.
- 2) At sexkjøp anses som en stigmatisert handling, og at enkelte derfor hadde behov for å påpeke at de var attraktive, normale menn.
- 3) At mennene "prøvde seg" som en del av spillet mellom kjønnene.

Enkelte av informantenes flørt og grensetesting kan dermed ses som et uttrykk for

en kulturell forventning til menn om å være forførende og den aktive part i en heterososial dialog. Og på samme vis kan min grensetesting og forsøk på å finne en balansegang mellom å være prippen og tilgjengelig, ses som et uttrykk for hvilke kulturelle rammer for akseptert kvinnelighet jeg handlet innenfor. Informantenes fokus på at de var erobrere med store drifter, og at de begrunner sexkjøpene med sterke seksuelle behov, kan også ses på som et uttrykk for hvilke fortellinger som er akseptable om mannlighet i dagens samfunn. Problemet med et overdrevent fokus på sexlyst som forklaringsmodell for hvorfor mennene kjøper sex er imidlertid at andre mer relasjonelle forklaringer tilsløres. Utfordringen i intervjuene med menn som kjøpte sex ble dermed både å mestre "spillet" mellom kjønnene, men også å analysere historiene jeg ble fortalt, og å få øye på nyansene i fortellingene om sexkjøp. ★

Litteratur

- Andenæs, Ellen 1995. Språklig konstruksjon av sosial identitet. I *Konstituering av kjønn fra antikken til moderne tid. Rapport fra avslutningskonferanse for forskningsprogram for grunnleggende humanistisk kvinneforskning 9.-10. mai 1994*. Program for grunnleggende humanistisk kvinneforskning, Norges forskningsråd, Oslo.
- Bourdieu, Pierre 2000. *Den maskuline dominans*. Pax Forlag, Oslo.
- Brantsæter, Marianne Cecilie 1996. Med overgriperens/Mariannes røst. I *Seksualisert vold og rettsvesenet. Rapport fra konferanse 13. oktober 1995*. Området for kultur og samfunn, Norges forskningsråd, Oslo.
- Brantsæter, Marianne Cecilie 2001. *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn*. Avhandling til dr.polit.-graden. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Dagbladet 16.8.2003. Klåing ingen sak for retten. <<http://www.dagbladet.no/nyheter/2003/08/16/376103.html>>. [Lesedato 28.08.2003].
- Ericsson, Kjersti, Geir Lundby og Monica Rudberg 1985. *Per + Kari = Trøbbel. Ungdom og kjønn*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Frønes, Ivar 2003. *Handling, kultur og mening*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Gurney, Joan Neff 1985. Not one of the guys. The female researcher in a male-dominated setting.

- Qualitative sociology* 8 (1), 42–62. Human sciences press, New York.
- Hanoa, Kristin 2000. *Grove ran – slik utøverne ser det. En intervjuundersøkelse med 14 menn dømt for grove ran*. Hovedfagsoppgave i kriminologi. Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.
- Kippe, Elin 2004. *Kjøper "ekte mannfolk" sex? – En studie av 20 menn som kjøper seksuelle tjenester*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo, Helse og Rehabilitering og NSfK.
- Lundgren, Steinar 1999. *Det kvalitative forskningsintervju*. Ad Notam Gyldendal, Gjøvik.
- Lorentzen, Jørgen 2004. *Maskulinitet. Blikk på mannen gjennom litteratur og film*. Spartacus Forlag, Oslo.
- Lundgren, Eva 1993. *Det får da være grenser for kjønn. Voldelig empiri og feministisk teori*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Lyngbye, Paul 2000. *Mænd der betaler kvinder – om brug af prostitution*. Roskilde Universitetsforlag, Roskilde.
- Pedersen, Tove Beate 1996. Kunsten å være "passe": språk og kjønn stadig et spørsmål om makt. *Materialisten* 24 (1/2), 125–134.
- Prieur, Annick og Arnhild Taksdal 1989. *Å sette pris på kvinner. Menn som kjøper sex*. Pax Forlag, Oslo.
- Prieur, Annick 1990. *Om dybdeintervjuer – på bakgrunn av en undersøkelse om menn som kjøper sex*. Stensilserien nr. 61. Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo.
- Schwalbe, Michael og Michelle Wolkomir 2001. The masculine self as problem and resource in interview studies of men. *Men and masculinities* 4 (1), 90–103.
- Schöndorf, Katharina 1996. *Maskulinitet og seksualitet. En studie av åtte menn*. Hovedfagsoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Skrinjar, Monica 2003. Forskere eller "babe"? Om genuskonstruksjoner i intervjusituasjoner. I Ingrid Lander, Tove Pettersson og Eva Tiby (red.): *Femininiteter, maskuliniteter og kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Studentlitteratur, Lund.
- Smette, Ingrid 2003. *Den seksuelle slavestand? En rapport om kundar i prostitusjonen*. Pro Sentret, Oslo kommune.
- Stølan, Liv Os 1994. *Kjøper du sex? Har du noe valg? – en studie av et tiltak rettet mot menn som kjøper sex*. Hovedfagsoppgave i kriminologi. Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.
- Sørensen, Rønnaug 1992. Det går på verdigheten løs! I Marianne C. Brantsæter og Karin Widerberg (red.): *Sex i arbeid(et) i Norge*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Widerberg, Karin 1995. *Kunnskapens kjønn. Minner, refleksjoner og teori*. Pax Forlag, Oslo.

BY SIRI GERRARD

Living with the fish quotas:

Changing gendered practices?

In this article, I draw on feminist perspectives to examine the linkages between the policy of quota system of 1990 to the changes in fishing practices and knowledges. I focus primarily on some of the challenges that confront female and male fishers in Skarsvåg, the northernmost fishery community of Norway, thereby questioning the fishery policy and the notion of who a fisher is and what a fisher does.

Due to the heavy depletion of Barents Sea cod and to meet the requirements set by the Norwegian-Russian Fishery Commission to protect the cod stocks, the Norwegian Directorate of Fisheries declared a Moratorium on 18. April 1989. On 1. January 1990 a quota system for the cod fisheries was launched. In this article¹ I will shed light on women's and men's position in the North Norwegian coastal fisheries and on how some of the changes that have taken place have affected both their living and working conditions as well as how they talk about it.

The quota system, accompanied by and linked to other significant changes, represents one of the major changes in the Norwegian fisheries. It limits the amount of fish a boat and its fishers are allowed to harvest. The quota system is not found in Norway only. In various forms it is applied by many fishery nations and can be looked upon as a part of a global system. From the fishery peoples' point of view, the quota system is a change coming from outside. External changes, like internal changes, are not new in the Norwegian fisheries. Fishery peoples, women and men, have "always" had to adapt to variation in fish resources, the imposition of national policies, fluctuations in the worldwide markets and the introduction of new technologies. The local fishery population is therefore dependent on national political and administrative decisions as well as to worldwide market-oriented processes.

I will first present some of my theoretical considerations about gendered changes and transitions relevant for a fishery context. My friends, Åshild and Rolf Ove Pettersen,² a fishing couple from Skarsvåg, the northern-most fishing village in Norway, have given me a part of their life-story to elaborate on some of the changes that have taken place on a local level. I have had a close relationship with them and many of the inhabitants since I first

started to study fishery cultures in the 1970s.³ I will relate this example to more general tendencies in the Norwegian fisheries before going on to analyse some aspects of women's and men's situations in a quota regime. I will especially put emphasis on changes that have taken place in their practices, knowledge and gender perceptions.

Women and men in transition – some general considerations

The fishery population is preoccupied with the quota system. This preoccupation reflects the immediacy of the impact of quotas on the lives of women and men in the fishery villages. Since the quotas limit the number of tons a boat can harvest, fish quotas represent a way of distributing the right to fish. It is therefore important to look at some of the impacts of such restricted access to fishing, especially in the context of a difficult situation as far as fish stocks are concerned, and varied incomes and employment both for fishers and fish-plant workers. Women's and men's practices, and standards for femininity and masculinity are among the impacts I shall try to further examine here. Elsewhere I have written that the changes in fishery women's and men's situation can be characterised as "being in transition" or "being in between" (Gerrard 2003). These are perspectives that I also apply here.

First of all, what do I mean by the concepts "to be in transition" or "to be in between?" Women and men whom I consider to be "in transition" or "in between" are women and men faced with different kinds of changes. Often these changes lead to new ways of thinking, new types of knowledge and practices, and new perceptions about gender. They can also lead to identity changes. When we define situations as changing or in transition, we do so because we are faced with situa-

tions where we often have to seek alternative actions in the areas of employment, education, leisure, and settlement. Under such circumstances negotiations of values, meaning, and appropriate behaviour for men and women may be needed and take place. For us as researchers, these situations can lead us to new perspectives and constructions of concepts. Susan Stanford Friedman is one of the researchers who assumes that situational approaches may have impacts on how identity construction is conceived. She states that situational approaches particularly stress how identity resists fixity and shifts fluidly from setting to setting (Friedman 1998:23). In fisheries it is not only "identities that resists fixity", practices and knowledge may even be more varied because of the fluidity of seasonal variation in markets and in policies. This way of thinking also leads us to ask what the impacts on local women's and men's positions and relations will be. And last but not least, it is also interesting to ask what the consequences for fishery-related concepts like fisher, fishery and fishery culture are? Do we, as researchers have to reconstruct these concepts?

Fishery in general forms a specific context with a considerable amount of work in the seasons and with impact on fishers, fisher families and the fishing community as a whole. Fishery and fishery work, for those involved directly and indirectly, can be looked at as a way of life (Gerrard 1975, 1995, 2003, Nilsen 1998). Feminist researchers interested in fisheries have revealed, through many studies, gender biases and power imbalances in the preoccupation of work as well as in fishery policy, cultural images and research (Angell 2004, Davis and Gerrard 2000, Gerrard 1983, 1986, 1995, Munk-Madsen 1996, 2000, Power 2005, Sloan 2004). Though, in recent years changes can be observed, especially on the local level (Gerrard 2000, 2003).

The division of labour is more negotiable, and in practice men do more household work. Women work outside the house and outside fisheries. This of course also has an impact on power relations between women and men as well as on how gender is conceived.

In Norway, Ellingsæter and Solheim (2002) have made an important contribution to studies on gender, work and power. They emphasise especially the meaning and the symbolic dimensions of power. At the same time they also highlight economic and social aspects. This means that they advocate analyses in which the symbolic aspects are connected with institutions as well as with social structures (Ellingsæter and Solheim 2002:35). They claim that the concept of power has to be studied within its contexts. The contexts, they say, vary depending both on the time and the topic of study.

How then do we go about studying gendered power relations in fisheries today? In earlier studies I focused on the visible actions of women and men in specific contexts and traced what happened with some of the issues women raised on different political levels (Gerrard 1986, 1995). However we know very well that visible interpersonal power relations do not cover all aspects of power. Many feminist and other researchers have documented that invisible power relations have to be accounted for (Ellingsæter and Solheim 2002). When we set out to study "hidden power relations", or what I will call "power that sits in the walls", we must search for methods and perspectives that lead us behind what we can immediately observe as researchers. That means we are faced with challenges that are concerned with the *level of study*. While gender studies often deal with the micro level – in many cases the *local* level – studies where external and often global processes are concerned, such as in fisheries, also require consideration of the *macro* level.

Doreen Massey (2001), a well-known feminist geographer, says that the challenge of global-local studies is to “*grasp the powerful nature of social relations at all levels*”. For feminist studies this means we should try to trace the interrelated processes and events on local, national as well as on international levels that might have impacts for example on gender relations, practices and knowledges. However from experience we know that this is more difficult than it sounds, especially in empirical research. One reason is that many of the processes and events being studied are complex and interrelated in nature.

One thing we can do, however, is to choose limited and specific events or patterns where we can try to trace interacting fields. In my case, I have chosen the quota system decided upon at international as well as national levels, and will attempt to decipher how women and men deal with these changes in a specific local context. In this way I also hope to answer some of the questions posed above.

Together at sea – together on shore

Åshild and Rolf Ove live in Skarsvåg, where most of the population has always been attached to fishing, due to the rich inshore fishing areas, and the existence of a fish plant.⁴ Today the public sector and tourism also are sources of both women’s and men’s employment (Gerrard 2003).

Rolf Ove is in his 50s. He was born and raised in Skarsvåg. Åshild is in her 40s and moved into the community in the mid 1970s when she had just finished high school. She established her home together with Rolf Ove and has been responsible for taking care of the children and most of the “indoor” and household tasks. Late in the 1970s she followed and finished a decentralised study programme for education studies. She has worked as a teacher, sometimes part time,

Baiting the long line. Photo: Rolf Ove Pettersen

and sometimes full time, at the local school, like many of the other women in the community. At the same time she was also baiting the long lines and occasionally fishing. During the spring season of 2003 she decided, together with her husband, to start as a full-time registered fisher.⁵

Rolf Ove has fished all his adult life and has had his own boat for many years. Today they own a boat that measures between 10.5 and 11 meters. During the spring of 2004, they bought another slightly smaller boat. Because of the new boat, they have the right to another quota and, thus, have the formal right to catch more fish. The length of the boat regulates how much fish they can harvest. Before the quota system was introduced, the fishers were able to fish as much as they could manage according to the abundance of fish, their working abilities and the market situation.

Åshild and Rolf Ove are two among 20 full-time registered fishers that live in the village today. There are 6 part-time fishers, of whom 5 are retired but active. In addition there are also fishers who commute between

Skarsvåg and the town centre. When Rolf Ove started his professional career in the 1970s, there were 33 full-time registered and 3 retired fishers living in the village (Gerard 1975). Thus a decrease in the number of full-time fishers and a slight increase in the number of part-time fishers can be observed. While the number of boats, around 20, has not changed significantly, there are slightly fewer boats measuring 14 meters and above, and more boats measuring between 9 and 11 meters. Comparing the number of fishers and the number of boats it is obvious that fewer fishers staff more boats these days.

Åshild and Rolf Ove have registered their boats as a private enterprise, a well-known model in smaller fisher communities. Other fishers have organised the ownership in private limited companies. In Finnmark this can be considered as a fairly new model, put into practice after the Cod Moratorium. Today, four of the registered boat owners or companies own 10 boats and cod quotas of various sizes. In this way a concentration of ownership of boats and quotas among the small-size coastal fishing fleet has taken place after the quota was introduced.

Åshild says she has always wanted to go fishing. Now that her two oldest children are adults and the youngest attends school in the town centre like all other high school students from the community, it is much easier to be a full-time fisher. She has taken the compulsory "safety and security course" and later the "follow-up course". Besides her, there were two other women in the village who registered as fishers. While Åshild works both at sea and on shore, the two other registered women restricted their fisheries work to such shore-related tasks as administration, accountancy, baiting and so on. One of the two is no longer registered. Since her husband's death she has sold the boat and does most of her paid work in other sectors.

Åshild was just as eager as her husband to buy another boat and now hopes to be able to earn her living entirely from the coastal fishery. Both agreed that obtaining another boat with quota rights was necessary if two people were to be able to earn their way of living by means of fishing without Åshild's teaching salary. With another boat they are now able to catch more cod, haddock and saithe. They have a joint household economy, but both have their own salary and file separate tax returns. In this way they both acquire the formal Norwegian welfare rights.

Rolf Ove is the skipper on their boats and is the one who has the most experience and knowledge at sea. Both talk about the necessity for Åshild to learn to steer the boat and start and stop the engine. When they fish with the long lines, Åshild is responsible on shore for organizing the work and baiting the lines, a type of work she has been doing for many years. She also goes to sea to fish, especially when they are fishing with the hook and line machine. The husband's work has in many

Cutting and cleaning the cat. Photo: Rolf Ove Pettersen

ways become easier since they share tasks. The division of labour follows the lines that have existed for many years.

Åshild could have chosen to continue her career as a teacher, employed by the municipality as other fishers' wives and other women have done. She emphasises that she has always enjoyed the sea and the natural coastal environment. Even as a child she went fishing. As a teacher she developed courses in outdoor activities for the children. For her, fishing therefore represents a better alternative than employment in the public sector.

Women fishers: a minority in a male-dominated profession

How can we relate Åshild and Rolf Ove's story to more general processes and especially to the quota system that prevails the Norwegian fishery today? Let me start with the number of registered fishers since registration is one of the requirements to obtain a boat with a quota or a quota.

Table 1 shows that in 2004 Åshild was one of 281 women fishers in Norway who were registered as full-time fishers, while 114 women were registered as part-time fishers compared to 554 and 112 in 1990. Finnmark had 43 registered full-time and 15 part-time female fishers in 1990, while respectively 18

and 22 were registered in 2004.⁷ Compared to the number of male fishers before and after the introduction of the quota system Norway has few registered women fishers.

Table 1 also tells about a decrease in the number of fishers of whom most are men. A decrease of more than 9,000 full-time male fishers from 1988 to 2004 indicates the restructuring of the industry.⁸ The greatest decline in the number of full-time and part-time male fishers has taken place since the quota system was launched in 1990, while the number of female fishers only showed small changes until 1998. Many male fishers say that the reduction was a planned policy on the part of the fishery authorities. The argument for such a policy has been overcapacity of the fishing fleet and a more efficient fishery.

The same tendency can also be seen when we focus on boat owners. In the whole of Norway 161 women and 7386 men are registered as owners of boats smaller than 28 metres and with an owner share of more than 49.99 %. In Finnmark there are 28 female and 1065 male boat owners belonging to this category. Most of the women own smaller boats and most of the boats have quotas either in category or Group 1 or 2.⁹ In the whole of Norway women own 11 of the boats in Group 1 while 2417 boats belong to men. In

Year Full-time (B)					Part-time (A)					
	Women	%	Men	%	Women	%	Men	%	Total	%
1988	575	2,0	21,473	73.1	102	0,4	7,200	24.5	29,359	100
1990	554	2,0	19,921	72.4	112	0,4	6,931	25.2	27,518	100
1993	572	2,3	18,500	73.2	105	0.4	6,219	24.6	25,269	100
1998	530	2,5	14,611	68.6	166	0,8	5,991	28.1	21,298	100
2003	283	1,6	12,957	75.3	130	0,8	3,835	22.3	17,205	100
2004	281	1,8	12,396	79.6	114	0,7	2,795	17.9	15,586	100

Table 1: Full and part-time women and men fishers in Norway, selected years 1988–2003.⁶

Finnmark one woman is registered as a boat owner and a full-time skipper on her own boat of 14.98 metres with quotas in Group 1 while 444 men own 437 boats.¹⁰ These figures show that women have a very small share of today's boats and quotas.

It is also interesting to compare with figures from earlier years.¹¹ In 1994 192 boats of a total of 16.216 were registered to women owners. 15 boats with quotas were registered in the name of full-time female fishers compared to 3382 men. 148 women and 3774 men owned boats with a quota corresponding to Group 2 in 2005 (Munk-Madsen 1996a). Again we see the tendency pointed to above, indicating that women had a very small share of the quotas and in this way possessed and controlled little or no fishing capital. Even though women's and men's starting point is different, it is interesting to notice that the share of female owners has, through the years, not decreased as much as the share of male owners.

There are many reasons for the decrease in the number of fishers and boat owners, including its gendered imbalance. Since there are few gender related studies in the Norwegian fisheries, I will here present some assumptions or hypotheses for further research: (i) when the quota system was introduced, the female fishery population was younger than the male population and relatively fewer women quit in the first years; (ii) women, who were already engaged in helping their husbands in the fishing industry, registered as fishers. The women perhaps did so because they had lost their own jobs, for example, in the filleting industry. By going into fishing they had the opportunity of keeping the quota and the income in the family; (iii) when husbands quit fishing their wives follow; (iv) when the established Group 1, male fishers, began increasing their fleet of boats due to the quota opportunities, boat

prices rose, creating problems for new male and female entrants into fishing; (v) lack of a gender and an age focus in fishery policy could hamper newcomers' entry into the industry. In this way there are many relevant factors within and outside the fisheries that can be taken into consideration. The explanatory factors may also have changed through the years. Nevertheless, the reality is that women fishers and boat owners are a minority in a men's world.

Quotas: men's formal property rights?

On the basis of such low numbers of registered women fishers and few women as registered owners of a boat with a quota, it is evident that access to fishery and quotas has become *men's formal property right*, as another feminist researcher, Eva Munk-Madsen (1996a) argued some years ago. She emphasized that a resource that was common property and open to "everybody", has, with the quota system, become closed for most women – or about half of the fishery population. She also argued that the quota system strengthen an informal patriarchal system. Since Eva Munk-Madsen wrote her article, fewer women are registered and fewer women thus have formal rights to the quota since they are not registered. Until recently widows, also those that had performed substantial unpaid work for the boat or the enterprise, had to sell their boats without the quota if their husband passed away because unregistered women were not entitled as "fishers" according to Norwegian law. Earlier the Directorate of Fisheries withdrew the quota. This meant that the value of the boat was less than with a quota. If a widow wanted to continue to fish, she had to start out as a part-time fisher and register her boat in Group 2. The fishing rights in this group often implied a smaller quantity of fish than the boat originally was entitled to. These rules and regulations were changed some

years ago after much pressure from women. Fisher's spouses can now take over a boat and the quota rights after approval by the Directorate of Fisheries. Then spouses can continue to fish or sell the boat with a quota. Since Åshild is a registered fisher and has been an active fisher for more than a year with experience from fishing in the northern part of Norway north of 62° latitude, she already has the right to buy a boat of her own, take over the boat and continue to fish or rent out her boat if her husband passes away. However, 11 boat owners in Group 1 and 150 in Group 2 indicate a heavy gender imbalance in fish quota rights.¹²

This situation and Åshild's and Rolf Ove's case raise a number of questions then: Why haven't more women become active fishers? In the cases where women do considerable fishing-related work, why do so few register? Does women's lack of direct involvement as registered fishers reveal the fisher husband's power over the wife since he does not share the fishing right with her? An investigation into who makes decisions about the fishery and how the fishery policy is defined reveals a much more complicated picture than these questions suggest. The quota system reveals that women have little access to the fish resources as the example above indicates. The prices of the boats with the right to fish through the quotas have increased enormously. In this way, not only is fish in the market a commodity, but the fishing rights through the quota system have also become a part of the market system. Other researchers have said that the quota system reflects a hegemonic model based on the "recent international neo-liberal consensus" (Pringle and Pease 2001:251, cited in Power 2005). The result has been the restructuring of the environment, economy, policy and social aspects of life (Neis, Grzetic, and Pedgeon 2001). All over the world where the quota

system has been applied, the implementation has had consequences for women's and men's positions in fisheries (Binkley 2000, Gerrard 1995, Grzetic 2004, Munk-Madsen 1996, Porter 1993, Power 2005, Skaptadottir 2000).

Women, influence and power in the fisheries

The example from a fishing village in North Norway demonstrates that the quota system can have various consequences. In the Norwegian context there are today fewer women in fishing than in the beginning of the 1990s when the quotas were introduced. To understand this, I will point to the notion of the importance of invisible or hidden power relations. Today it is difficult to get an overview and a clear picture of all the rules, regulations and decisions that have followed the quota system. It is also obvious that the unpaid work related to the fishing boats and carried out by women as the ground or shore crew (Gerrard 1983) has never been regarded as a type of work that qualifies for welfare and political rights, including the right to register as a fisher and obtain or share a quota right for example with a husband. There is thus a mismatch between the unregistered but important work that women have often been doing and the formal rights connected to the work. Efforts to obtain formal recognition of women's contribution in fisheries based on such kinds of women's work have never succeeded (Gerrard 1983, 2003a, Munk-Madsen 1996a). In this way Norway is no different from other European fishery nations (Frangoudes and McDorothy, 2005).

Actual representation also provides an important measurement of power relations, and in this respect the fishery politics and quota questions are still literally men's domain since there are few women present in institutions that take the most important decisions. A recent example from the internatio-

nal or global level that Doreen Massey (2001) challenges us to study is the Norwegian-Russian Fishery Commission. In 2004, four women and 24 men from Norway and the same number of women and men from Russia met to negotiate the total allowable catch for the cod stock in the Barents Sea.

An example from the national level is the committee that advises on the size of the quotas. This committee too has a heavy deficit of women.¹³ The committees mentioned here have applied for exemption from the gender equality act, which demands 40 % women (or men) on public committees. The argument has been that the fishery organisations have few women as members. It is also said by representatives from the Ministry of Fisheries and Coastal Affairs¹⁴ that few women are interested and seen as eligible for such posts (Sloan 2004:87–88). In my opinion this reflects the different institutions' views on who they consider as experts in fishing as well as who holds special offices. The result is that women have little influence in resource questions.

It is interesting to see how the former Minister of Fishery and Coastal Affairs, Svein Ludvigsen, argued when the question of female representation is discussed. He emphasized that the fishery industry cannot count on continuing with exceptions. There are clever women for example among the environmentalists. One reason for that is that the environmentalists today and earlier have had active and outspoken female members with an interest and competence in fishery.¹⁵ In his position as fishery minister, Ludvigsen showed no signs of looking upon women in fishery as capable and experts on their own situation. It will therefore be interesting to see if the new minister, Helga Pedersen, as the third female fishery minister,¹⁶ will have other views on women's contributions in fisheries

with consequences for the fishery policy.

It should also be mentioned that the earliest data presented in table 1 on the involvement of fishers disaggregated by gender was not organised this way until 2004, following a request by the Sami Parliament. The data was needed for decisions on fishery policy. It was then that the *Report on Fishing as Industrial and Cultural in Coastal and Fjord Areas*¹⁷ was written (Sami Parliament 2004). This report not only focuses on women's and men's situations, it also comes up with many suggestions for securing women's position in fishing. It represents one of the few exceptions where gender has been placed on the "malestream" fishery political agenda.

Some might say that women's representation in fishery corresponds to the low number of registered female fishers. This could perhaps have been a reasonable way of thinking if women had not been involved in work related to fishing or if women were not inhabitants of fishing villages. As long as this is the case and as long as fishing is a basis for existence and development in these areas, both women and men should be present in arenas where important decisions about fishery are taken. Fishing is not only a profession. As mentioned, it can also be considered as a way of life (Gerrard 1975, 1995, 2003, Nilsen 1998). In addition, the lack of gender balance among fishery politicians and in fishery policy has a cultural aspect. It reveals hard-programmed gender views, especially on the national level where representatives to various committees are chosen and white papers written. In this way the material presented here supports the importance of understanding invisible or hidden power.

Based on such a way of thinking women in fishing communities have generally had little influence on the types of questions asked regarding fishery-policy directions at the national level. Whenever they have

tried to influence policy, for example, in the committee that advises the Ministry regarding fish stocks, they have not always had progress. Questions about women are rarely raised. However the recent decisions made by the Sami Parliament show that there are women and men who are interested in gender-sensitive fishery policy. The main pattern, however, is that fishery policy and resource-management policy are arenas in which men still have the power to define the agenda. The quota system and the debate about this system can therefore be looked upon as a strong symbol of men's maintenance of the power in fishery policy.

When women take the lead

It should, however, be mentioned that, even though little attention has been given to women and resource questions, women's positions in general have occasionally been put on the fishery policy agenda. I have already mentioned active women who made their voices heard on important committees. Others have also tried. Since the middle of the 1970s students and researchers together with members of Fisherwomen's Association have raised questions about women in fisheries and fishery communities in general. Women from Sørøya in Finnmark went on the barricades in 1989 after the cod moratorium was declared. From the beginning of the 1990s The Fishing Industry's Committee for Women was in action and a lot of initiatives were taken and projects for women were supported. This committee lasted until 2000, when the minister of fisheries cut the financial support (Gerrard 2003a). During recent years the Fishermen's Union has a few active women as members. The Norwegian Coastal Fisherman's Association has employed women to administrate their activities. In 2004 two women living in Lofoten¹⁸ initiated a network and an action named *The coast: Up*

to fight, and circulated a petition in support of the values and the kind of life the coastal fishery represents. They have had media attention especially in the northern part of Norway. Female parliament members have also raised fishery questions. Åsa Elvik from the county of Nordland and representing the Socialist Left Party has been one of the most active ones.

On the local level Åshild's and Rolf Ove's case demonstrates that where women have a close connection to the fishing boat, they may be able to influence men's fishing patterns and discuss with their husbands when and where to fish, but also when to invest in another boat.

Different tendencies

On the basis of this presentation, I see different tendencies. One tendency is that some, but few, women have been more active in fish harvesting, often working together with their husbands. Some of them are registered fishers and have formal status. However women continue to have little formal influence in fishery policy. This is also confirmed by recent studies (Angell 2004, Sloan 2004). It will be exciting to see if the Sami Parliament report (2004) mentioned above and policy from the new minister, Helga Pedersen, will have some effects in the long run.

Another tendency is that insights into local life show variation in the type and amount of fishing-related work that women perform. The majority of women seem to have a looser connection to fishing, fisher's work and processing compared to the years before the launch of the quota system. Today women are employed in and give priority to work outside the fishing sector – for example in teaching, in other public-sector jobs and in tourism – since the paid fishery work has been so heavily downscaled (Gerrard 2003). It is therefore I say that Åshild and other

women fishers belong to a small minority in a male-based system. This is also evident when we take into consideration the unregistered women, the ground crew, that still work so that their husband, neighbour, father or son can fish efficiently. This type of work seem to be even more invisible under the quota regime since most of the focus is on the size of the quotas and how to get more quotas and less on the actual work that even today's fishery is dependent on.

Towards new practices, values and knowledges?

How are women's and men's differing access to the quota system and unequal positions in decision-making linked to changing practices? Are women and men in a situation of being "in between" or "in transition", as I suggested earlier in this paper?

Quotas and new organisational models, practices and values

Historically, in Finnmark as well as in the rest of Norway, big catches, fished on one's own boat or as crew on other people's boats, represented an important aspect of the coastal fishery, created and carried out largely by men, with women as the shore or ground crew. Such practices and values were also the basis for practices and the standard for identities in many fishery areas. Fishers' values, practices and standard for identities are closely related to standards for masculinity (Gerrard 2004, Munk-Madsen 1996, Munk-Madsen 2000, Power 2005). Today it is difficult for fishers, whether female or male, with a small quota to fulfil such established values and practices, especially if they are in a situation of having to provide economically for a family, pay the debt owed on the family house, the boat, the car and their children's education, even at high-school level. When

fishers today buy more boats in order to get another quota, they break with established, local ideas based on the principle: "One or two owners – one boat". Yet, some fishers opt to purchase a second or a third boat because, in their view, this is one of the ways they can secure the crew, the household economy and their future as active coastal fishers in cod-dependent areas.

Ownership of several boats and several quotas is a visible indicator of a shift in ownership models. The fishers who adopt new organisational models can be looked upon as entrepreneurs. In fisheries, entrepreneurs are not new. What is new, especially in this area, is the establishment of private limited companies of relatively small boats (10–15 metres) modelled on the larger shipping companies. This new arrangement can be looked upon as a means to invest and to increase profits. It is in some ways similar to the type of entrepreneurship that has developed in the neo-liberal, globalized economy Robert Connell (1998) writes about. However this type of boat ownership may also be a means to acquire more rights in order to be able to fish more fish and thus fulfil well-established masculinity standards (Gerrard 2004). Yet the majority of fishers continue with their single boat and one cod quota. Some, but very few, share the boats and the quota with their wives, as in Åshild's and Rolf Ove's case.

Quotas, fisher's knowledge, and new choices

Fishers have through the years established, used and developed knowledge of how to catch the fish, and take care of the boat and the equipment. The quota system also has impacts on fishers' knowledge. These days, they have to position themselves within the quota regime. That means they must turn their attention to fishery policies, rules and

regulations, financial options and the market to a greater degree than in earlier years.

The changes indicated above have led to a new situation with new choices and knowledge. The choices on the local level are whether a woman shall formalize the collaboration with her fisher husband and register as a fisher, continue her education, try to get a job in the public or private sector so that she can contribute money to the household, or whether the fishers shall invest in another boat and/or another quota. To me it seems that the quota system has led fishers to turn more and more of their attention, practices and knowledge *"from the sea to the shore"*, and that some of the coastal fishers in Finnmark as well are more business and profit oriented compared with earlier periods. The business orientation is not new

Masculinity and femininity

The close connection between what a fisher is and the standard for masculinity is, of course, a challenge for women in the fishery arena. Being a fisher, at least in the Western world, is directly linked to men's roles and to masculinity (Gerrard 2004, Munk-Madsen 2000, Power 2005). Women comprise a minority of the unregistered and registered fishers, and of those women who are registered, not all go fishing but instead do important work on shore. We also know that there are women working and fishing with the husband who are not registered. Eva Munk-Madsen (2000) documented, in her work in the mid 1990s, that a female skipper and her male crew who also was her partner and cohabitant, had problems in constructing their female and male identities as fishers. Even though the woman

The close connection between what a fisher is and the standard for masculinity is, of course, a challenge for women in the fishery arena.

among fishers. It has existed for many years in the Norwegian fisheries, especially on the western coast of Norway, but in the coastal fishery in Finnmark the quota system, followed by new principles in fishery policy, has accelerated this development. It is on such a basis that I would say that fishers seem to be in a situation of being "in transition" or "in between" – although this means different things for men and for women. Fishers are still harvesters, but more and more of them act like businessmen with their attention on the market as well as on policy changes. This also has impacts on what are seen as standards of masculinity in these contexts. It is not enough to be clever at sea. Now a man must also be able to cope with fast-changing rules and regulations on shore.

was the boat owner and the one with the most experience in fishing, she ascribed skipper "qualities" to her male crew. In Åshild's case and in most cases, men continued as skippers and women as helpers or crew. In this way the traditional gender hierarchy is not challenged.

Nevertheless women who choose to go fishing and register as fishers can in a way be said to be breaking with established practices. They have had to acquire more biological, technological, meteorological and practical knowledge relevant for working at sea. Many of the women who do not go to sea have had to learn about the new system so they can give advice when, for example, new investments are made. While before they put all their effort into the practical work, there are now women who spend much time discussing

new possibilities and choices. This means that women have had to acquire more insight into a continuously changing political situation with economical consequences. Some have become important consultants for husbands in addition to their own paid work. In this way new living and working conditions fill the concept of ground crew with new elements, compared with the situation in the 1970s and in the beginning of the 1980s, when practical work was women's most important contribution.

Since women represent a minority group among the active fishers and are scattered among different boats from different villages along the long Norwegian coast, and since the ground crew does not have a formal status, there are not many visible signs or markers to identify women as fishers. There are few women to identify with and thus few role models, and since the beginning of the 1990s these have become fewer and fewer. It is also important to remember that the way women carry out their work varies. Women who go fishing and women who participate in fishing as the ground crew are therefore in a situation where they have to create their own meaning of what it is to be a fisher.

What I have found interesting is that, although women have always done a lot of fisher's tasks on shore, they are not necessarily identified as fishers, either by their neighbours or by a larger audience. The moment they also work on the boat this seems to change. The *boat* has therefore a strong symbolic meaning and is an important marker of being or being seen as a fisher. In this way the connection between the man and the boat seems to represent an underlying key to understanding the hard-programmed gender perception of what a fisher is as well as women's weaker power positions in fishery politics. This form of symbolic meaning is in line with Ellingsæter and Solheim's (2002)

way of understanding the relation between gender, power and work.

Concluding remarks

So far I have tried to show the many elements and factors that constitute the web which shapes the fluctuating living and working conditions in today's small-scale fishery and provides a basis for challenges and changes related to gender. Women and men in fishery communities have on occasion, after the quota system was introduced, taken up new practices in fishing and other fishery-related tasks. On the local level, changes have, in a few cases, for example in Skarsvåg, led to a process of reconstructing the gendered division of labour. The subsequent redistribution of economic rights and changes has opened a space within which women can be said to have exercised power. These changes also indicate that the underlying principles of how to understand women's and men's behaviour in these fishery-specific contexts are negotiated, and thus give us an example of how the fishery population contributes to cultural change. On the other hand, the quota system, created and controlled by central institutions, mostly men, excludes the majority of women concerned with fishing from the fishing rights. In fishery policy, well-established men at all levels seem to preserve their influence and power. In this way they seem to maintain a long-established idea of what they regard as fishery culture, fishery knowledge and who a fisher is.

The reality today shows a complex situation for both women and men. Given this complexity and the shifting organization of the Norwegian fishery, I suggest that we should reconsider or reconstruct the concepts of what the fishery and fishery culture are. I have also shown that there are challenges in the construction of what it means to be a

fisher and how this has been and is related to standards of masculinity. Women who enter fishing have few models to follow. Following Friedman's (1998) argument, I will therefore say that a fisher today seems to belong to a diversified group with different practices, identities and roles. Even though we need more studies to go further into the questions of identity, Åshild displays a wide range of statuses and relations. While this has probably always been the case, the particular shape of new economic and political processes, for example the buying and selling of boats and quotas and their intersection with local restructuring of fisheries, may mean more visible diversification or, at the very least, new possibilities for identity formation.

My arguments here show that it is not enough to talk about female and male fishers and a singular fishery culture. The fishers' knowledge seems to vary and to be dependent on the conditions they are facing. As researchers, we should try to learn more about how women and men construct their identities and combinations of identities, and what they regard as fishery cultures and fishery knowledge. My discussion here, however, shows that a simple notion of what a fisher is does not fit reality – for either women or men. ★

Litterature

- Angell, Elisabeth 2004. *Kjønn og etnisitet i fiskeripolitikken. En analyse av kvinners rolle i samisk fiskeripolitikk og Sametingets posisjon i norske fiskerireguleringer*. Norut NIBR Finnmark, 2004:4, Alta.
- Binkley, Marian 2000. Getting by in tough times. Coping with the fishery crisis. *Women's Studies International Forum* 23 (3).
- Connell, Robert W. 1998. Masculinities and Globalization. *Men and Masculinities* 1 (1).
- Davis, Dona Lee and Siri Gerrard 2000. Introduction: Gender and resource crisis in the north Atlantic fisheries. *Women's Studies International Forum* 23 (3).
- Directorate of Fisheries 2004. Fiskarar som har fiske som hovedyrke og biyrke, fordelt etter hokjønn for kvart fylke i perioden 1983–2003 (16.8.04), Bergen.
- Directorate of Fishery 2005. Registered main occupation fishermen by sex and county in the years 2001–2004: Table 38b. In *Fiskefartøy og fiskarar, konsesjonar og årlege deltakeradganger*. Directorate of Fishery, Bergen.
- Ellingsæter, Anne Lise and Jorun Solheim (eds.) 2002. *Den usynlige hand. Kjønnsmakt og moderne arbeidsliv*. Gyldendal, Oslo.
- Frangoudes and McDorothy 2005. Formal recognition of Women in European fisheries. In Katia Frangoudes and Jose Pascual-Fernandez (eds.) *Women in Fisheries and Aquaculture: Lessons from the Past, Current Actions and Ambitions for the Future*. Proceedings from the International Conference AKTEA, Association de Antropologia La Laguna, La Laguna, Tenerife.
- Frangoudes, Katia and Jose Pascual-Fernandez (eds.) 2005. *Women in Fisheries and Aquaculture: Lessons from the Past, Current Actions and Ambitions for the Future*. Proceedings from the International Conference AKTEA, Association de Antropologia La Laguna, La Laguna, Tenerife.
- Friedman, Susan Stanford 1998. *Mappings: feminism and the cultural geographies encounter*. Princeton University Press, Princeton.
- Gerrard, Siri 1975. *Arbeidsliv og lokalsamfunn: Samarbeid og skille mellom yrkesgruppe i et nordnorsk fiskevær*. Magistergradsavhandling. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Gerrard, Siri 1983. Kvinner i fiskeridistrikter: Fiskeri-næringas bakkemannskap. I B. Hersoug (red): *Kan fiskerinæringa styres?* Novus Forlag, Oslo.
- Gerrard, Siri 1986. *Kvinner makt og avmakt*. Occasional Paper No 6/86. Finnmark College, Alta.
- Gerrard, Siri 1995. When women take the lead: Changing conditions for women's activities, roles and knowledge in North Norwegian fishing communities. *Social Science Information* 34 (4).
- Gerrard, Siri 2000. The gender dimension of local festivals: The fishery crisis and women's and men's political actions in North Norwegian communities. *Women's Studies International Forum* 23 (3).
- Gerrard, Siri 2003. Må det bo folk i husan. In Marit S. Haugen og Egil Petter Stræte: *Ut i verden og inn i bygd*. Tapir akademiske forlag, Trondheim.
- Gerrard, Siri 2003a. Utfordringer i formidlingen av kulturorientert fiskeriforskning. Plan no. 6.
- Gerrard, Siri 2004. Arbeid i endring – kjønn i spenning: Noen perspektiver på maskuliniteter, femininiteter og fiskerliv. *Kjønnsmakt i Norden*. Konferanserapport. <<http://kjonn.maktutredningen.no/aktuelt/746>>
- Gerrard, Siri 2005. Living with the Quotas. In Katia Frangoudes and Jose Pascual-Fernandez (eds.): *Women in Fisheries and Aquaculture: Lessons from the Past, Current Actions and Ambitions for the Future*. Proceedings from the International Conference AKTEA, Association de Antropologia La Laguna, La Laguna, Tenerife.
- Grzetic, Brenda 2004. *Women Fishes These Days*. Fernwood, Halifax.
- Massey, Doreen 2001. Geography on the agenda. In

- Progress in Human Geography* 25 (1), 4–17.
- Munk-Madsen, Eva 1996. *Fiskerkøn*. Afhandling til dr. graden i fiskerividenkap. Norges fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø.
- Munk-Madsen, Eva 1996a. The Norwegian fishing quota system – another patriarchal construction. In Eva Munk-Madsen: *Fiskerkøn*. Afhandling til dr. graden i fiskerividenkap. Norges fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø.
- Munk-Madsen, Eva. 2000. Wife the deckhand, husband the skipper. Authority and dignity among fishing couples. *Women's Study International Forum* 23 (3). (Also published in *Fiskerkøn*).
- Neis Barbara, Brenda Grzetic and M. Pidgeon 2001. *From Fishplant to Nickel Smelter: Health Determinants and the Health of Newfoundland's Women Fish and Shellfish Processors in an Environment of Restructuring*. Memorial University of Newfoundland, St. John's.
- Nilsen, Ragnar 1998. *Fjordfiskere og ressursbruk i nord*. Ad Notam, Oslo.
- Porter, Marilyn 1993. *Place and Persistence in the Lives of Newfoundland Women*. Avebury, Aldershot.
- Power, Nicole Gerarda 2005. *What Do They Call a Fisherman? Men, Gender and Restructuring in the Newfoundland Fishery*. ISER, St. John's.
- Pringle, K. and B. Pease 2001. Afterword: A Man's World? Rethinking Commonality and Diversity in Men's Practices. In B. Pease and K. Pringle (eds.): *A Man's world? Changing Men's Practices in a Globalised world*. Zed Books, London.
- Skaptadottir, Unnur Dis 2000. Women Coping with Change in an Icelandic Fishing Community. A case study. *Women's Studies International Forum* 23 (3).
- Sami Parliament 2004. Sametingets melding om fiske som næring og kultur i kyst- og fjordområdene (The Sami Parliament's Report on Fishing as Industry and Culture in Coastal and Fjord Areas), Karasjok.
- Sloan, Linds (ed.) 2004. *Women's Participation in Decision making Processes in Arctic Fisheries Resource Management*. The Northern Feminist University, Norfolk/Norway.
- Statistics of Norway 2004. Fishery Statistics: Fiskarar, etter fiske som leveveg. 1983–2003 (Table 1), Oslo.
- Statistics of Norway 2004. Fishery Statistics: Fiskarar og registrerte fiskebåter 1987–2003 (Table 416), Oslo.
- lessons from the past, current actions and dreams for the future", Santiago de Compostela, Galicia, Spain, November 10–13, 2004 (See: Gerrard 2005 in Frangoudes and Pascual-Fernández)
- 2 My warmest thanks to the population in Skarsvåg, to the Municipality of North Cape and especially to Åshild and Rolf Ove Pettersen, who shared some of their experience with me and allowed me to publish this paper with their full names. I also thank Nicole Gerarda Power for her enormous support, inspiration and assistance. My gratitude also goes to Joan Scott, Nora Scott and Percy Oware, who gave much valuable advice concerning language, and to Barbara Neis and the research program "Coasts under stress" and to the Memorial University, which provided me with excellent working conditions in Newfoundland. Civil servants from the Directorate of Fisheries: Odny Aspervik, Edvard Ingebrigtsen and Oddvar Nilsen have provided me with statistics and/or tried to explain to me the "complicated" quota system. Journalist Gunnar Grytås have given valuable explanations and information about different committees. Last, but not least I am very grateful for the advices from Halldis Valestrand, Trine Annfelt and the "peer referees".
 - 3 The data were collected in 2003/2004 by means of interviews and participant observation in households, fishing boats, tourist businesses, the school, and meetings in formal associations in Skarsvåg. I have, moreover, visited the community many times over a period of more than 30 years, since I first did my research in the village in the beginning of the 1970s (Gerrard 1975). Moreover, my partner, Jørgen Lindkvist, lives in and fishes from this village. Through the years I have had many talks with him as well as with other inhabitants of the communities. The continuous presence in Skarsvåg has given me insights that I doubt I would have received as a mere researcher. It has also given me a belief that community-based fishery is a valuable form of fishery that should not only survive but should be further developed.
 - 4 Today the plant is owned by one of the biggest fishery corporations in Norway: Aker RGI Holding ASA, and its Norwegian and Danish fishery section: Aker Seafoods. The fish plant in Skarsvåg functions as a transit station with 2–10, mostly male workers, compared to 25 to 40 women and men working in the fish filleting industry in the 1970s and 1980s.
 - 5 To be a professional fisher in Norway one must register as a main occupation fisher (register B) or a part-time/secondary occupation fisher (register A). The two registers indicate among others differences in social rights. Fishers registered as main occupation fishers qualify for sickness benefits, unemployment support and they earn points for the Fishermen's pension. For the part time fishers these rights will be different and do not cover as much as for those registered as main occupation fishers.
 - 6 These statistics are generated from several tables. Information about the female fishers was provided by the Directorate of Fisheries, Norway

Noter

- 1 This article was written as part of the project *Sustainable coastal culture? A gender perspective on area and resource use*, financed by the Research Council of Norway as a part of the program "Towards Sustainable Development: Strategies, Opportunities and Challenges". The first version of the article was written for the international conference AKTEA: "Women in fisheries and aquaculture:

(16.8.04): *Fiskarar som har fiske som hovedyrke fordelt etter hokjønn for kvart fylke i perioden 1983–2003* and from *Fiskarar som har fiske som hovedyrke fordelt etter hokjønn for kvart fylke i perioden 1983–2003*. In table 1 I have chosen some selected years, relevant for the period where the quota system for the coastal fleet has existed. I have combined these data with information from *Fishery statistics, Table 1, Statistics Norway 2004*, also delivered by the Directorate of Fisheries.

- 7 Table 38b: Fiskefartøy og fiskarar, konsesjonar og årlege deltakeradganger, Directorate of Fishery combined with information given by the Directorate of Fisheries 16.8.04.
- 8 It should be mentioned that after the introduction of the quota system the Directorate of Fishery also started to adjust the two registers of fishers.
- 9 In relation to quotas it is important to mention that Norway has a system of non-transferable boat quotas. That means that quotas cannot be sold. It follows the boat. Main-occupation fishers, registered for a year or more, may buy a boat with a quota that belongs to Group 1. Since the quota system was launched in 1990, boats belonging to Group 1 have had quotas of cod, haddock and saithe according to the size of the boat. The model is now modified since it has become possible to move a quota from one boat to another. Registered full-time fishers can also rent quotas or a boat with a quota, and rent out a quota or boat with a quota. Part-time fishers can buy boats belonging to Group 2. The quantity of fish that each boat in Group 2 can fish is smaller than that allowed the boats of Group 1. For the Group 2 boats, there is a maximum of tons to be fished for the whole fleet. When this quantity is reached, the fishing stops

for the boats belonging to this category unless one lives in North-Troms and Finnmark. Since the quota system was launched in 1990 the quantity of tons to be fished for boats in the Group 1 and Group 2 has varied from year to year.

- 10 The Directorate of Fisheries gave all the information mentioned in this section in October and November 2005. It is based on the various registers that exist. The information is valid for boats smaller than 28 metres and with an owner share higher than 49.99 %.
- 11 The Directorate of Fisheries could not give historical data. I therefore build on data collected by Kjersti Lunde and analysed by Eva Munk-Madsen (1996a).
- 12 The Directorate of Fisheries gave this information October 14th, 2005 (See footnote 7). The Directorate can only give information valid for today's situation.
- 13 This information and the information about the Norwegian Russian Fishery Commission are given by Gunnar Grytås.
- 14 Some years ago the Ministry of Fisheries changed its name to Ministry of Fishery and Coastal Affairs.
- 15 Bente Aasjord, representing the environmentalists, together with Ruth Rye Josefsen and Mary Mikalsen, representing the Sami Parliament, are examples of women who have been observers in the advisory committee when the quotas were decided upon.
- 16 Other female fishery ministers have been Gunhild Øyanger (10.10.89–16.10.89 and Oddrun Pettersen (03.11.90–04.09.92)
- 17 My translation of the Norwegian title of the report.
- 18 Lena Hamnes and May-Britt Solhaug

Av **AGNES BOLSO**

Jorun Solheim og Judith Butler

– en refleksjon over åpne kropper og det falliske

Jorun Solheim og Judith Butler – kan deres tenking på noen måte sies å ha noe felles? I denne artikkelen er svaret “ja”, og det argumenteres for å bygge ned en potensiell motsetning mellom en som tar utgangspunkt i den symbolsk åpne kvinnekroppen og en som tar utgangspunkt i psykoanalysens begrep om de maskulint falliske. Solheim og Butler blir her anvendt empirisk i en analyse av seksuell penetrasjon.

Ikke lenge etter at Jorun Solheims bok *Den åpne kroppen* ble publisert i 1998, var jeg på et seminar der jeg overhørte en samtale mellom to forskere som jeg visste hadde tatt Judith Butler til sine forskerhjerter. De var skjønt enige om at Solheims bok var biologisk. Jeg sto i bakgrunnen og lyttet, halvt beskjemet fordi jeg ikke hadde avslørt Solheims essensialistiske kjønnsforståelse, og begynte straks å bearbeide skammen. Det kan faktisk være god logikk å mene at både Solheim og Butler har mye å bidra med, og at de til og med kan være compatible for analytiske formål. Det kommer an på hvordan en ser på saken. I denne artikkelen fokuseres det på hvordan Solheim og Butler tenker kjønnsymbolikk. Deres teorier brukes i empirisk

og feminisering til den penetrerte, altså at forskeren avleser et kjønnnet maktaspekt i penetrasjonen. Under bestemte forutsetninger er aktørene som studeres eksplisitt på hva den symbolske meningen er for dem, og det blir tilnærmet umulig for forskeren å la være å se det slik. I andre kontekster endres den tilskrevne meningen. Det er altså ikke entydig hva penetrasjon innebærer, men det er kanskje heller ikke helt tilfeldig?

Verken Judith Butler eller Jorun Solheim gjør empiriske analyser av seksuell penetrasjon. Solheim sier i klartekst at hun eller noen andre burde gjøre det, mens Butler leverer et teoretisk utgangspunkt for en mulig analyse uten å være eksplisitt på hva teorien i praksis kan brukes til. Solheim inviterer direkte til

Penetrasjon har en helt sentral betydning i pornografien, og handler der oftest om “å ta” og å erobre. Nasjonen feirer når den oppdagelsesreisende penetrerer det jomfruelige isødet, mens vi straffer den som degraderer den andre i voldtekten.

analyse av temaet “penetrasjon” i ordets seksuelle betydning.¹

Penetrasjon er et av språkets mest meningsmettede uttrykk. Det brukes billedlig i mange ulike sammenhenger. Penetrasjon har en helt sentral betydning i pornografien og handler der oftest om “å ta” og å erobre. Nasjonen feirer når den oppdagelsesreisende penetrerer det jomfruelige isødet, mens vi straffer den som degraderer den andre i voldtekten. Også i forskning om seksuell praksis dokumenteres og drøftes fortolkninger og symbolikk knyttet til penetrasjon (Bolsø 2002, Kennedy og Davis 1993, Middelthon 2002, Prieur 1994, Ho og Tsang 2000). Her er det svært utbredt å knytte underordning

analyse av kroppslige praksiser, mens en vanlig kritikk av Butler er at hun ikke kan brukes til å analysere den levende kroppen (Moi 1998).² De er begge opptatt av det symbolske feltet, men nærmer seg det fra hver sin kant. Noen vil kunne synes Solheim og Butler er et umake par. Solheims kritiske oppmerksomhet er knyttet til “kvinner”. Så lenge det ikke problematiseres, betyr det “heteroseksuelle kvinner”. Butler er mest opptatt av hvordan heteroseksualitet naturaliseres, hvordan “de andre” samtidig blir produsert og av effekten av heteroseksualitet som norm. Solheim har i skrift og tale distansert seg fra den mest språkorienterte poststrukturalisme og virker ikke redd for den levende kroppen.

Butler er regnet som den fremste blant post-strukturalistisk orienterte kjønnsforskere, er språkorientert og blir ofte beskyldt for å ha et distansert forhold til kropp. Solheim skriver om symbolikken knyttet til kvinnekroppen. Butler har feste i psykoanalysen og i idéen om den maskuline fallos, som hos Butler kan være fleksibel og knyttet til kvinners kropp (den lesbiske fallos). Dette er åpenbart forskjellige utgangspunkt, men det er også en symbolsk forbindelse mellom én som ser kvinnelighet symbolsk kodet som åpen, og én som ser det symbolsk maskuline som konstant erigert. Det faller pent på plass i den heteroseksuelle symbolikken knyttet til samleiet, og spørsmålet er om de med dette låser betydning fast, hver på sin måte? Eller kanskje vi til og med kan si at de låser betydning fast på *samme* måte, nemlig i den heteroseksuelle symbolstrukturen? Eller er det slik at selv om de i analysen holder fast på hva en kan kalle en temmelig monumental symbolikk, så kan symbolikken endres? Åpner den ene mer opp for endring enn den andre, og hvem av dem gjør i så fall det? Er her en vinner? Dette vil jeg diskutere i denne artikkelen. Jeg bruker Solheims og Butlers symbolforståelser på et empirisk materiale og knytter altså diskusjonen opp mot en konkret analyse.

I denne teksten etableres først Solheims idé om den åpne kroppen og Butlers idé om den lesbiske fallos, før jeg anvender disse begrepene i fortolkningen av intervjuer med kvinner som har sex med kvinner. Til slutt oppsummeres diskusjonen som føres underveis.

Forståelse av kropp, skillet mellom det imaginære og symbolske

Vi skal starte med kroppsforståelsen hos de to, og jeg går veien om deres begrep om materialitet. Det er mulig å lese ut en tilnær-

met felles materialitetsforståelse hos Jorun Solheim og Judith Butler.³ Det som først og fremst binder dem sammen i forståelsen av det kroppslige og erfaringen av kroppen, er at de tillegger det symbolske avgjørende betydning. I innledningen til *Den åpne kroppen* distanserer Solheim seg fra enhver form for umiddelbar kroppslighet eller tilgang til kroppslige erfaringer.

Jeg forsøker å forstå den kroppslige "erfaringsverden" som noe som selv er formidlet gjennom et sett av symbolske forestillinger, og jeg forsøker å vise hvordan denne "symbolske orden" er basert på en særskilt form for meningskonstruksjon, som i vår kultur synes å kretse omkring en bestemt representasjon av *den kvinnelige*. (Solheim 1998:12)

Solheim benekter på ingen måte den konkrete kroppen, men analyserer den som en symbolsk meningskonstruksjon. Vi har ikke tilgang til det kroppslige uten gjennom det symbolske. Kroppens symbolikk er her kroppens realitet. Kroppen blir kropp gjennom det symbolske.

Solheim står i en antropologisk tradisjon, mens filosofen Butler tar utgangspunkt i psykoanalysen ved Sigmund Freud og Jacques Lacan. Hos Butler er *idéen* om kroppen helt avgjørende for å erfare kroppen, kroppsdelene er uatskillelig fra fantasien som bringer kroppen inn til psykisk å eksistere.

Konsekvensen er altså at det ville vært umulig å snakke om en kroppsdel som går forut for og gir opphavet til en idé, for det er idéen som trer fram samtidig med den fenomenologisk tilgjengelige kroppen, som faktisk garanterer dens tilgjengelighet. (Butler 1993:59, min oversettelse)

Kroppen er altså tilgjengelig som materialitet

gjennom det imaginære, gjennom fantasien, gjennom psyken. Solheim snakker om realiteten i det *symbolske*, og Butler om realiteten i *idéen*. Hos Solheim og Butler er kroppen samtidig både faktisk og imaginær. Både Solheim og Butler forholder seg til et skille mellom det imaginære og det symbolske. Er det en forskjell mellom det imaginære og det symbolske hos de to? Svaret må bli "ja". Butler starter med et begrepslig strikt skille mellom det symbolske og det imaginære som hun leser (inn) hos Lacan.⁴

For Lacan får barnet form i *The Mirror Stage*, beskrevet i et essay med samme navn.⁵ Barnet ser seg selv i speilet og konstruerer seg som en egen og total person ved hjelp av forestillingen om å være en egen og total person. Barnet får form. Det er en prosess som foregår i det imaginære (i fantasien, i psyken). At barnet oppfatter seg å ha en *kjønn* kropp, foregår derimot hos Lacan i den symbolske sfære (*The Signification of the Phallus*). Det symbolske er hos ham tett knyttet til språk og språklige distinksjoner basert på idealiserte slektskapsrelasjoner. Barnet blir skrevet inn i det symbolske gjennom å bli tilskrevet kjønn i henhold til disse idealiserte slektskapsrelasjoner, i henhold til "The Law of The Father", den falliske lov, som blant annet forbyr incest og homoseksualitet.

Det er som nevnt et skarpt skille mellom det imaginære og det symbolske hos Lacan, slik Butler forstår det. Det symbolske står fast og er upåvirket av det sosiale og de psykiske forhandlinger individene gjør. Helt konkret så benekter Lacan enhver forbindelse mellom penis og fallos. Det samme gjør Freud. Penis er for dem en kroppsdel som tar form for subjektet i det imaginære, og blir en kroppsdel gjennom idéen om denne kroppsdel. Den falliske betydning ligger derimot i språket (Lacan), i loven om forskjell, i faderens lov.

Det symbolske i Solheims forstand er nærmere Lacans begrep om det imaginære

enn hans begrep om det symbolske. Solheim diskuterer seg ikke gjennom hva hun mener skiller det imaginære fra det symbolske. Hun distanserer seg i en fotnote fra skillet skissert hos Lacan. Hun motsetter seg å sette språket "som paradigme for det symbolske" (1998:18). For henne er det symbolske nettopp ikke språklig, men snarere "billedlig". Solheim bruker begrepet "symbolsk imaginasjon", altså en slags forbindelse av det symbolske og imaginære, som hos Lacan er atskilt. Hun er dermed rimelig nok ikke fornøyd med Lacans begrep om det imaginære heller, men går ikke videre på den diskusjonen i denne boken. Hennes symbolskjema eller billedsystem er altså ikke lukket i språket, i alle fall ikke i språket forstått som et abstrakt tegnsystem.⁶

Butler avskriver ikke skillet mellom det symbolske og det imaginære, men kan sies å både kritisere og å videreutvikle dette skillet hos Freud og Lacan. Hun viser hvordan Lacans "Law of The Father" ikke tilhører en symbolsk sfære, upåvirket av historie og kontekst, men ligger langt nærmere kroppen, psyken og det imaginære enn han vil se. Loven / språket / det symbolske er dermed teoretisk sett mulig å endre. Dette gjør hun ved å gripe tak i distinksjonen mellom det imaginære og det symbolske hos Lacan, og perforere skilleveggen mellom de to sfærene og altså destabilisere det symbolske. Butler "avslører" ikke bare hvordan Lacan, men også hvordan Freud *tildeler* fallos symbolsk betydning hevet over det kroppslige og over subjektets forhandlinger med omverdenen.

La meg bare kort oppsummere dette før jeg redegjør for hvordan Butler perforerer skillet mellom det imaginære og det symbolske: Der Solheim nekter å operere med et skille og bruker begrepet "symbolsk imaginasjon", kritiserer Butler skillet mellom det symbolske og det imaginære, men hun bruker fortsatt dette skillet i sin utvikling av teori.

Judith Butler argumenterer i forhold til tekstene *The Mirror Stage* og *The Signification of the Phallus* av Lacan og *On Narcissism* og *The Ego and The Id* av Freud, og metoden er å påvise selvmotsigelser og logiske brudd i rekken av *resonnement* som presenteres i disse tekstene. Hun viser til Freuds påstand om at de mannlige genitaliene på samme tid er kummulative eksempler og et forbilde/prototype/opprinnelsessted som setter igang en prosess av sekundære eksemplifiseringer. I det første tilfellet er de effekten og summen av et sett av substitutter, og i den neste er de opphavet til det som gjør at substitutter eksisterer. Men, sier hun videre, "kanskje dette logiske problemet bare er et symptom på et ønske om å forstå disse genitaliene som en opphavsgivende idealisering, altså som den symbolsk kodede fallos." (Butler 1993:60, min oversettelse).

Selv Motsigelsen i Freuds tekst oppstår ifølge henne fordi Freud må stoppe en ambivalens som er i *resonnementet*. Denne ambivalensen er knyttet til at det mannlige kjønnsorgan noen steder hos Freud ikke har forrang framfor andre erotogoniske organer.⁷ Det vil si at i prinsippet kunne den falliske betydningen legges til hvilken som helst kroppsdel så langt den var begjærsproduserende. Ifølge Butler stopper Freud denne flertydige muligheten ved simpelthen å sette ned foten: han velger å knytte fallisk symbolsk makt til det mannlige kjønnsorgan. Det Butler gjør videre, er å gripe Freud før han foretar denne fastfrysingen, mens hans tekst ennå er åpen for at det falliske kan forbindes med andre erotogoniske soner. Først skal vi imidlertid se på hvordan hun dekonstruerer Lacans logikk.

Fallos, som Freud påkaller i *The Interpretation of Dreams*, blir av Lacan betraktet som den privilegerte betydningsgiver, den som gir opphav til og genererer betydninger, men som ikke selv er en betydningsbærende

effekt av en forutgående betydningsgivende kjede. Lacan skriver fallos inn i det symbolske som forskjellig fra det imaginære. Lacan raffinerer Freud, og tar tak der Freud stopper ambivalensen. Butler raffinerer Freud, men tar tak der han ennå er åpen, som vi skal se. Men altså, Butler kritiserer Lacan i følgende *resonnement*:

I Lacans tenking får barnet kropp i *The Mirror Stage*, foran speilet. Dette blir nå en kropp som er avgrenset mot andres kropp og omgivelsene. Denne kroppen må samtidig være en kjønnert kropp. Lacan hevder at barnet tilskrives kjønn i møtet med språket, og språket er bærer av "The Law of the Father", Loven. Hvis det er slik at barnet ikke bare får kropp, men også en kjønnert kropp foran speilet, blant annet gjennom innskrivingen i språket og i møtet med faderens ord, så kan språket / det symbolske / loven neppe være hevet over det imaginære. I det minste blir det selvmotsigende at tilskrivningen av kropp foran speilet skjer i det imaginære når tilskrivning av kjønn skjer samtidig og i det symbolske. Det er en ambivalens her som Lacan stopper, slik også Freud stoppet flertydighet. Det kan høres litt konspiratorisk ut når hun sier at Freud gjør dette fordi det er det han ønsker (1993:60). Hun finner ingen annen god grunn.⁸

Butler hevder altså at det er en forbindelse mellom det mannlige kjønnsorgan og fallos i tenkningen til Lacan og Freud, og punkterer dermed det strenge skillet mellom det imaginære og det symbolske. Butler forkaster ikke idéen om fallisk (symbolsk maskulin) betydning, men griper tak i den ambivalente fallos, og setter den i omløp på noen nye måter ved å teoretisere over den lesbiske fallos. I neste avsnitt går jeg videre på det, og også videre med en nærmere beskrivelse av Jorun Solheims begrep om "den åpne kroppen".

Den åpne kvinnekroppen og Den lesbiske fallos

Å forstå kroppen som en delvis imaginær størrelse, som noe som forhandles av subjekter innenfor bestemte meningssystemer, gjør at kroppen ikke har en fast definert grense mot omverden. Kroppen har en grenseproblematikk, og denne er kjønnnet i Solheims tenking. Gjennom flere empiriske analyser bygger hun argumentasjonen for at kvinnekroppen kan plasseres i en særskilt posisjon, nemlig en posisjon "[...] som den figur som synes overdeterminert til selv å framstå som det grenseløse – som det som ikke har eller skal ha egne grenser" (1998:20). Solheim argumenterer for at det kjønnssymbolske systemet i vår kultur "[...] er strukturert rundt kvinnehelheten som det primære symbolske objekt" (ibid.:17), og at symbolikken er knyttet til bildet av kvinnekroppen som åpen. Distinkt opp mot dette er mannskroppen, som den som i symbolsk forstand kontrollerer hva som går ut og inn, som ingen kan gå inn i og forsyne seg av, og som derimot trenger inn i andre, en lukket kropp, en kropp det er mulig å ha kontroll over selv. Å bli klar over kroppen sin som kvinne og å leve sin kropp, innebærer å erfare dette innenfor rammen av symbolske imaginasjoner om kvinnekroppen som det potensielt åpne og grenseløse. Dette blir kvinnes kroppslige realitet. Bare som jomfru holder hun på sitt, men før hun er åpnet, er hun heller ikke kvinne.

Jeg refererte innledningsvis til en påstand om biologisme og essensialisme i Solheims kjønnsforståelse. Selv om en er uenig i en slik vurdering av *Den åpne kroppen*, så satt også jeg igjen med en viss følelse av resignasjon etter å ha lest boken første gang. Hvordan i himmelens navn er det mulig å endre ett av de mest sentrale symbolene i vår kulturelle referanseramme, et symbolskjema så dypt og inderlig innvevd i kulturen? Solheim tror

på omkoding av symboler og foreslår i boken å lete i kunsten og å mobilisere fantasien mot fantasien. Dette er utmerkede forslag. Det er også mer håp i Solheims tekst. Hennes symbolbegrep er knyttet til kroppen, det materielle, det psykologiske og altså det å være i verden i praksis. Det ligger dermed et endringspotensiale i endrede sosiale praksiser.

Butler foreslår at vi skal jobbe med fantasiene våre i kapitlet "The Lesbian Phallus". Etter å ha vridd fallos ut av Freuds og Lacans symbolske strenge sfære der endring ikke kan skje og over i det imaginære der den kan forhandles, åpnes mulighetene:

Tenk deg at "å ha" fallos kan symboliseres ved en arm, en tunge, en hand (eller to), et kne, et lår, et bekkenben, en rekke spesialbygde kroppslignende ting. Og at dette "å ha" eksisterer i relasjon til et "å være fallos", som både er del av dens egen betydningsgivende effekt (den falliske lesbiske som potensielt kastrerende) og det som den møter i kvinnen som er begjært (for den som tilbyr eller inndrar spelingsgarantien utøver makten til å kastre). At denne scenen kan reverseres, at å ha og å være kan byttes om, velter logikken av forening (non-contradiction) som forsyner et enten-eller i den normative heteroseksuelle utvekslingen. På et vis så er det slik at når en fratar fallos dens privilegium og samtidig flytter den fra den normative heteroseksuelle formen for utveksling, og resirkulerer og re-privilegerer den mellom kvinner, så innebærer det en strategisk utplassering av fallos, slik at den bryter den meningsgivende kjeden som den vanligvis opererer ved. Dersom en lesbisk "har den" er det også klart at hun ikke har den i en tradisjonell betydning; hennes aktivitet (min utheving) bidrar til en krise i hva i det hele tatt betyr "å ha" en. Den

fantasmatiske status av "å ha" er avgrenset på nytt, og gjort overførbar, erstattelig, plastisk; og erotismen som produseres innenfor en slik utveksling avhenger av en forflytning fra tradisjonell maskulin kontekst, så vel som en kritisk, strategisk replassering av dens sentrale maktfigurer. (Butler 1993:88, min oversettelse)

Fallos er her noe symbolsk og tilnærmet autonomt som settes i omløp og byttes på mellom kvinner. Det er en dobbelhet her. På den ene siden fallisk symbolsk autonomi, og på den andre siden krisen i hva det betyr å ha fallisk makt. Den kan på den ene siden fortsette å bety, slik den gjør i det heteroseksuelle, men på den andre siden kan den ikke lenger bety det samme. Som Solheim setter Butler sin lit til fantasien og etterspør senere i teksten "[...] det kritiske frislippet av alternative imaginære skjema som kan konstituere åsteder for erotogenisk nytelse" (ibid.:91, min oversettelse). Butler vil altså løse opp forbindelsen til det falliske og gjøre mulig andre fantasier. Hennes intensjon er med andre ord overskridelse, eller som hos Solheim; omkodning. Det er krav om overskridelse av den falliske distinksjon og forandring i det symbolske.

Butler kvitter seg ikke her med forskjellen mellom det imaginære og det symbolske, men sier at det symbolske også kan endres. Et relevant spørsmål kan være om ikke dette må få konsekvenser for hvordan hun forstår denne distinksjonen? Når *hennes aktivitet* får betydning for det symbolske, og hun gjennomhuller skilleveggen mellom kroppen og symbolikken, må ikke da hele det teoretiske utgangspunktet endres? Bør ikke Butler begynne å snakke på andre måter om kropp og betydning? Denne utfordringen går også til Solheim. Hvis den symbolske betydningen av kvinnekroppen kan endres, må hun ikke da slutte å slå fast at kvinnekroppen symbolsk sett er åpen hvis hun skal bidra til en slik endring?

Dette er et stort tema som ikke vil bli diskutert videre her.⁹

Når det gjelder hva kvinnene faktisk foretar seg i sitatet ovenfor, så er Butler vag. Penetrasjon ligger snublende nær, men *hennes aktivitet* konkretiseres ikke av Butler, symptomatisk nok. Fordelen er at jeg nå kan la det bety hva jeg vil. Videre i denne teksten vil *hennes aktivitet* bety "å penetrere eller forvalte et løfte eller en trussel symbolsk/språklig om å kunne penetrere".

Empirisk analyse av lesbiske fortellinger om penetrasjon

Solheim påviser at feministisk teori om kvinnekroppen har konsentrert seg om en åpenhet som vender "utover", og hun sier at dette er en åpenhet "[...] hvor det kvinnelige flyter over sine bredder – som melk, barn, blod" (Solheim 1998:74) og videre:

Kvinnekroppens *seksuelle* åpenhet, og det heteroseksuelle samleiet som sådan, synes ikke å ha fått den samme oppmerksomhet som symbolsk meningsstruktur, som *gestalt*. Fokus har her vært på patologiene: voldtekt, mishandling, incest. Men det vanlige, ordinære samleiet, dette at menn gjennom den heteroseksuelle kjønnsakten kan sies å "invadere" kvinnekroppen utenfra, og at kvinner omvendt "omslutter" menn og tar dem *inn i seg*, er i liten grad utforsket som symbolsk meningsparadigme. Min vurdering er at det er denne *kjønnsfigur* som kanskje mer enn noe annet setter spørsmålet om kroppens grenser som en absolutt kontrast mellom kjønn, som en relasjon mellom det "åpne" og det "lukkede". (ibid:74)

Dette er et interessant oppspill, ikke bare for dem som jevnlig deltar i heteroseksuelle samleier, men for alle som er involvert i seksuell

penetrasjon. La oss være enige med Solheim i at det er noe symbolsk kjønn knyttet til åpen versus lukket i det heteroseksuelle samleiet. Lesbiske slipper heller ikke unna spørsmålet om den kjønnede symbolikken knyttet til penetrasjon. I det følgende vil jeg prøve Solheims resonnement om åpne og lukkede kroppar samt Butlers idé om den lesbiske fallos på et intervju materiale bestående av 20 kvinner som har sex med andre kvinner.¹⁰

Penetrasjonen mellom kvinner gjøres med ikke-orgasmiske objekter¹¹ som for eksempel fingre, hender og dildoer, altså objekter som også er en mulighet i møter mellom kvinner og menn. Som antatt framstår temaet "penetrasjon" som både enkelt og komplisert i intervjuene med kvinnene. To av informantene ville for eksempel aldri frivillig latt seg penetrere. Den ene var på det tidspunktet under utredning for å foreta kjønnsskifte fra kvinne til mann. Den andre var en lesbisk sm-topp (dominant part i en sadomasochistisk relasjon) som senere har skiftet kjønn fra kvinne til mann. For resten av kvinnene er penetrasjon med fingre/hender en del av "rutinen". I disse tilfellene går penetrasjonen begge veier, med variasjoner alt etter hvor lenge, hvor hardt osv. I samtaler om dette er penetrativ sex beskrevet i nøytrale termer i intervjuene. Straks bruk av dildo blir nevnt, enten av meg eller henne, skjer det noe med samtalen. Å bruke dildo er åpenbart ikke et nøytralt spørsmål, men et spørsmål som vekker sterke følelser. Dette har tidligere ledet meg til å operere med et analytisk skille mellom penetrasjon med symbolsk betydning og penetrasjon med mindre eller uten symbolsk betydning (Bolsø 2002). Spørsmålet er om det er mulig, innenfor vårt symbolske rammeverk, å penetrere en annen person uten at det på en eller annen måte betyr noe utover den fysiske stimuleringen? Kan lesbiske det? Kan heteroseksuelle det? Kan en mann og en kvinne i "ordinært samleie" unnslipe den

symbolske distinksjonen mellom de kjønnskodede kroppene? Jeg vet at både lesbiske og heteroseksuelle kvinner, langt de fleste jeg snakker med om dette, mener at penetrasjon kan ha en rent fysisk betydning. Det produserer kroppslig stimulans ved det, ikke erotisk symbolsk betydning, hevdes det, og kanskje en følelse av nærhet og intimitet. Her hevdes altså penetrasjonens symbolske uskyld, både av lesbiske og heteroseksuelle kvinner. Kan penetrasjon få andre og nye betydninger?

Siden den symbolske heftelsen og kjønnnet maktkonnotasjon ved penetrasjon kommer til syne i mitt lesbiske materiale når vi snakker om dildoer, så starter jeg der. Dildoen synes ikke å ha en særlig sentral plass i sexlivet til noen av informantene. Alle har likevel en eller annen erfaring med dildoer, eier en selv eller har vært sammen med kvinner som eide.

JC sier at hun har en tendens til å være dominant som sengepartner, og hun sier at hun stort sett velger partnere som er mer feminine enn henne selv. Jeg spurte henne om hun hadde hatt forhold der hun ikke fikk være dominant i sex, og det hadde hun:

– Hun var veldig ... Hun skulle egentlig vært operert. Ja, fadern, det var noe av det verste jeg har vært borti. Men innmari snill og grei jente, det er ikke det, men da mista jeg helt styring. Da ble jeg usikker.

– *Hva gjorde hun?*

– Nå har jo ikke jeg noe større erfaring med menn. Jeg går ut fra at hun var helt mann, altså. Hun måtte ligge oppå, ellers tror jeg ikke hun fikk det til i det hele tatt. Og hun skulle bruke dildo på meg, men det ble det aldri noe av.

– *Og du måtte ligge ...* (avbrytes av JC)

– ... sånn helt jente, vet du. Måtte helst bare ligge på ryggen.

JC nekter å bli penetrert med dildo også i andre relasjoner, men bruker gjerne dildo

på sine partnere. En annen informant, GO, forteller i prinsippet det samme. Som JC så forstår også GO seg som dominant i sex.

– For det hører du når du sier at to damer lever sammen: Å, ja, dere har en dildo hjemme dere da? Det er jo det du hører. Men jeg prøver å forklare folk som spør, hvorfor skal vi ha det? Hvis jeg vil ha pikk, så kan jeg gå ut og få en mann.

– *Så du har aldri brukt dildo sammen med dine partnere?*

– Jeg har aldri prøvd det før nå. Nå prøver vi det.

– *Hva er det som gjør at dildo er blitt aktuelt nå?*

– Det er at hun jeg lever sammen med er mye sterkere bifil. Hun merker nå i vårt forhold at nå vil hun ikke ha det. Hun savnet det den første tida. Hun savna en pikk. Men hun oppdager dess lengre det har gått i vårt forhold at det ikke er nødvendig.

EA har en kjæreste som ikke er lesbisk. Denne kjæresten vil heller ha en mann som partner, og har bare ikke møtt den rette ennå. Mellom EA og kjæresten går penetrasjon med hendene begge veier, men kjæresten liker dildoen bedre enn det EA gjør. "Men", sier EA, "hun vil jo gjerne ha en kar også".

JC, GO, EA og flere i dette materialet gir uttrykk for det samme: dildoen representerer mannen. Hendene gjør det ikke.

Når penetrasjonen foregår med hendene, klarer mine informanter å forstå penetrasjonen som en aktivitet mellom åpne kropp, i den forstand at begge kroppene er åpne for å bli penetrert. JC, GO og EA er dominante, de lar seg ikke penetrere med dildoer, men med hender. Forbindelsen mellom inntrengning og underordning etableres ikke i fortolkningen av dette, fra mine informanternes side. En kan si at begge kroppene blir både åpne og lukkede,

eller at Butlers nyskrevne falliske fantasi iscenesettes her, der fallisk kontroll byttes på mellom partene når det foregår med hendene. En kan også si at distinksjonen mellom åpen og lukket kropp faller, og at det falliske elementet i penetrasjon ikke virker her. I det siste tilfellet vil det si at den symbolske verdien vi oftest tilskriver penetrasjon, nemlig et maktelement til fordel for penetrator, ikke gjelder som betydningsgiver, hverken for de involverte eller for vår fortolkning av lesbisk penetrasjon med hendene. Og omvendt: JC, GO og EA har en opplevelse av sin egen kropp som ikke mulig å invadere utenfra. En annen kvinnes hender kan penetrere, men JC, GO og EA kjenner ikke dette som en erfaring av å bli åpnet. De kan kontrollere at det fortsatt skal bety at de er lukkede kropp. Dildoen frambringer en annen symbolsk og psykologisk referanseramme, nemlig at også deres kropp kan invaderes, og de ikke lenger kan beholde kontrollen. Kroppens grenser er altså både psykologiske og knyttet til symbolikk.

Jeg kan også si at jeg ikke vil la mine informanter bestemme om penetrasjon med hendene konnoterer til makt, og vise til at i pornografien, i overgrepet og i frivillig erotisk rollespill mellom parter, så etableres denne forbindelsen lett. Følelsen av underordning ved å bli penetrert, kan jeg si, trigges uhyre lett i en kultur der den symbolske rammen om kvinnelighet kan sees som den åpne kroppen, og den symbolske rammen omkring mannlighet kan sees som fallisk. Mine intervjuer kan kritiseres for å ikke ha gått langt nok og detaljert nok til å få fram dette i den hverdagslige penetrasjonen med hendene, lesbiske i mellom. Vi bør altså se mer på dette, slik Solheim foreslår når det gjelder det ordinære heteroseksuelle samleiet.

La oss likevel holde fast på at JC, GO og EA nyter penetrasjon med hendene uten følelse av at makt settes i spill, og at de kan penetreres uten konnotasjoner til åpenhet

versus lukkethet. Dvs. la oss holde fast på at rådende symbolskjema ikke nødvendigvis gir mening til alle typer penetrasjonshandlinger. Og la oss se litt mer på dildoen, som tydeligvis ikke så lett unnslipper den symbolske forbindelsen til mannen.

BA hadde nektet all bruk av dildo i sine tidligere forhold fordi det minner om menn.

– Men hun fra Trondheim hadde kjøpt en truse med en pikk som hun ville at jeg skulle bruke på henne. Og jeg fikk det jo ikke til, jeg bomma jo for hver gang! (later) Hun ble jo sint. Det var mange sånne ting som ødela det forholdet. Jeg hadde jo aldri brukt sånt før. Det var det teiteste jeg hadde vært borti. [...] Det å bruke hjelpemidler blir unaturlig rett og slett, for det er mye deiligere å bruke hendene [...] For meg, det å bruke hender og munn, det er så deilig at jeg kan ikke tenke meg noe annet jeg. Det andre blir patetisk i forhold.

Her er ikke problemet bare at en ikke vil ha en mann der, men at en selv, som kvinne, ikke vil aspirere til å være en andresortering mann, et klønete og patetisk forsøk på en mann. BA framstår gjennom intervjuet som mye av en klassisk butch, i den forstand at hun legger mest seksuell nytelse i å varte opp sine kvinner. Hun beskriver seg selv som dominant og ytende i sex. Kanskje er det slik at hun med hendene klarer å etablere og holde på den falliske kontrollen eller å etablere sin kropp som maskulint lukket, mens hun med remedier hun ikke behersker, mister grepet? IT kan være interessant å høre på i et slikt perspektiv. Hun har aldri brukt dildo, men ville gjort det om en partner ville det. Hun ville imidlertid sannsynligvis kommet til å se på det som et nederlag. Hun har klart seg til nå med sin egen kropp, til og med når hun har vært sammen med kvinner som tidligere har vært gift.

– Jeg er sterk, vet du. Det tror jeg kanskje gjør nytta like bra som en dildo. Jeg har jo vært sammen med jenter som normalt ville ha dildo, men som ikke har behøvd det med meg.

Her er det ikke nærværet av en mann som er problemet, men at kroppen hennes ikke skulle være bra nok. Det kvinnene trenger, er ikke en mann, men en ordentlig penetrasjon, og det kan hun gi dem med hendene, for hun er sterk. Dersom en partner måtte ha en dildo, så ville det være det samme som å si at IT ikke er sterk nok. Her går altså dildoen inn, ikke som erstatning for mannen/penis, men for en kvinnes sterke hender.

Jeg vil hevde at det er viktig for BA og IT at deres egne kroppar kan love proper penetrasjon. De ønsker å framstå som kvinner som i seg selv har det som skal til for å penetrere. Lover de fallisk kontroll? Lover de å både *ville* og *kunne* åpne opp en annen kvinnes kropp? De lover i alle fall kompetanse i å penetrere. Og de praktiserer sex med oppfatningen om at denne kompetansen kan sitte i en kvinnes kropp og den alene. Vi så at IT er opptatt av å ha sterke hender. Også BA, hun med penistrusen, er opptatt av hender. Hun sier de helst bør være "grove, svære, maskuline" for å være attraktive. Det kan tolkes som at hun, når det gjelder penetrasjon med hender, selv er en penetrerbar kropp, samtidig som hun definitivt *søker* den penetrerbare kvinnekroppen. I Butlers univers har hendene fått fallisk symbolsk betydning, og i tilfellet BA er fallos i omløp.

Bare én av informantene mine målbar det en fra media får inntrykk av er det mest vanlige, nemlig at å bruke dildo er morsomt og spennende.

– Hun er mest frampå. Jeg hadde lyst til å prøve en dildo, og da vi var i Oslo, så kjøpte vi en på Kondomeriet og prøvde

den. Det ble morsomt. Det ble mye latter og det ble sprita opp og annerledes. Den virka bedre på henne når jeg hadde den på, enn på meg. Den ble for lang for meg (latter).

– *Gjorde det noe med den seksuelle situasjonen at du eller hun hadde den, syntes du at det var opphissende?*

– Ja, det syntes jeg. Det var spennende samtidig som det ble mer lek ut av det. Og vi lo innimellom.

– *Syntes du det var vanskelig å bruke den? Og da mener jeg ikke rent teknisk, men med tanke på at det har vært en periode der lesbiske har følt avstand til det som ble sett på som mannlige uttrykk.*

– Det har aldri vært noe problem for meg, og ikke for henne heller. Vi har erogene soner innvendig også, og vi må bruke det som er. Det er veldig viktig og spennende å finne de erogene sonene.

VV sier minst tre viktige ting her: 1) Å bruke dildo er spennende, det kan gi økt tenning, 2) det kan være morsomt/komisk og 3) det kan stimulere fysisk innvendig på gode måter. Fra de andre informantene ovenfor så vi at det også kan bety både å feile, å være mislykket som kvinne-elsker og det kan være en pragmatisk løsning: partner savner en mann eller penis. Dildoen kan gjøre nytten. Inspirert av Solheims ønske om omkoding og Butlers ønske om overskridelse blir spørsmålet om denne analysen av lesbisk penetrativ sex peker i retning av å forandre den symbolske betydningen av penetrasjon? Kommer mine informanter forbi den kulturelle kodingen av penetrasjon, der penetrasjonen ikke bare er et møte mellom kropp, men mellom den kroppen som er åpen og den kroppen som er fallisk inntrengende? Jeg vil nå diskutere hver av de fem forståelsene som er oppsummert i dette avsnittet i lys av dette spørsmålet. Rekkefølgen er byttet om av

hensyn til logikken i diskusjonen.

1. Å bruke dildo er spennende, det kan gi økt tenning. Her er vi midt i det butlerske falliske og dynamiske betydningssystem. Det skapes erotisk tenning i spennet mellom at den ene har, og den andre bekrefter at hun har. Fallos er på avveie, en kvinne har den, det er spennings-skapende, men det er ikke åpenbart at kodingen er endret. Partene kan fortsatt sies å være låst fast i en dynamikk av å ha versus bekreftelse av at den andre har, maskulint versus feminint, og det erotiserer. En åpen kropp kan lukkes.
2. Å bruke dildo kan være morsomt/komisk. Dette kan vurderes på lignende måte som i punkt 1, men nå er ikke den erotiske gevinsten nødvendigvis like stor. Klarer partene å konsentrere seg? Fallos er på avveie, og det er komisk, men er det nødvendigvis sexy? Det å ikke overkomme komikken, men holde seg i latteren over dette at en kvinne penetrerer med en dildo, kan sies å være mer overskridende enn å evne å høste det erotiske potensialet som ligger i den tradisjonelle falliske betydningen. Partene ler av det erekte, og fallisk symbolsk makt bekreftes ikke. Den som har den, får ikke bekreftelse på at hun har den og har den altså ikke, uten at det blir truende. Dette er en situasjon som kan slå over i spenningen fra punkt 1 om partene vil og kan. Kan de og vil de tro eller leke at en åpen kropp kan lukkes?
3. Å bruke dildo er å feile, å være mislykket som kvinne-elsker. Å føle mislykkethet er å føle sterkt. Det er ikke noe passivt, nøytralt eller åpent over dette. Hun som "har", tror ikke på det selv, til tross for at den andre gjerne bekrefter at hun har. Den som kunne ha båret betydningen av

det falliske, kan ikke. Betydningen av det falliske mellom lesbiske bekrefte, både av hun som får en følelse av utilstrekkelighet av å skulle forvalte fallisk makt, og av hun som gjerne vil at partneren skal ha den. Det er dermed umulig å utnytte det erotiske potensialet som erkjennes av begge to, og kanskje særlig erkjennes av henne som må avvise det. Her har partene en jobb å gjøre med det erotiske i sitt forhold. Når det gjelder spørsmålet om overskridelse og symbolsk omkoding, så kan denne situasjonen være utgangspunkt for spennende forhandling om betydning, men like gjerne en situasjon med seksuell frustrasjon for begge parter. En følelse av mislykkethet gir vanligvis ikke støtet til de nye og alternative fantasiene, som både Solheim og Butler etterspør.

4. Å bruke dildo er en pragmatisk løsning: partner savner en mann eller penis. Dildoen kan gjøre nytten. Dette kunne vært en alternativ strategi for hun som føler seg mislykket i punkt 3, hvis hun kunne overvunnet hvor sterk symbolikken virker på henne. Her kan partene leve erotisk, til tross for en eventuell ulikhet i måten å forstå penetrasjon med dildo på. Hun som bruker dildo uten at det gir henne selv en erotisk effekt, kan trekke på skuldrene og si at hun erkjenner betydningen dildoen kan ha, og tillater seg å forvalte denne betydning uten å la den være viktig for sin egen del. Kanskje en mer åpen situasjon med tanke på ny betydningsdannelse og omkoding?
5. Å bruke dildo kan stimulere fysisk innvendig på gode måter. Dette er å fraskrive det erekte organet en symbolverdi. Det er det innvendige som er i fokus, og særlig hvordan erogene punkter kan stimuleres fysisk. Det er å heve seg over en

tung kjønnssymbolikk, enten det er i solheimsk eller i butlersk forstand. Kroppen er ikke bare åpen (uren, sårbar, underordnet). Det ligger et krav der inne som skal møtes på temmelig presise tekniske måter. Det ligger ikke makt i dildoen, bare mulighet for å imøtekomme det kravet. Det er ikke åpenbart at kjønnsforskjell settes i spill her.¹² Det måtte i så fall bli kjønn på måter vi ikke kjenner det innenfor kjønnsteori til nå.

Av alle de fem formene for forståelse, så er det altså de to siste jeg oppfatter som de som har størst mulighet for å bety en omkoding av symbolikken knyttet til penetrasjonen. De to første situasjonene ser ut til å bekrefte eksisterende symbolikk, selv om den erotiske profitten kan bli stor. Den tredje virker litt for låst. Det går an å se dette på andre måter. En måte å se det på som jeg vil kalle "glad-queer", er å la seg begeistre over den muligheten som åpnes i den første formen for forståelse, nemlig når fallos er i omløp mellom kvinner og innebærer erotisering av relasjonen. Noen vil si at kvinner som bruker dildo setter hele fortolkningsrammen for kjønnede kroppar på prøve. Det er revolusjonerende dersom det blir mye av denne og tilsvarende kvinne-praksis (for eksempel at kvinner penetrerer menn). Dette synspunktet ligger i direkte forlengelse av Judith Butlers resonnement når hun leses på det mest optimistiske.

Gladskeiv (glad-queer)

Colleen Lamos, amerikansk språkforsker, analyserer lesbisk dildobruk i to empiriske materialer: tekster fra den feministiske debatt og i erotisk litteratur. Teoretisk støtter hun seg på Butler og konkluderer med at lesbisk dildobruk er overskridende:

Som en løs del så innebærer dildoen på humoristisk vis at penis kan løses fra sin falliske byrde – eller at fallos har produsert et nytt symbol. Den er en erstatning for det den representerer og den er på avveie, og som for etterligninger i sin allmennhet, så er den truende og besnærende i ulike sammenhenger. Dersom dildoen kan avsløre noe som helst, så er det kanskje at fallos er en figur som er gjenstand for og konstituert ved substitutter. Ved samtidig å innrømme og demotere den seksuelle forskjellen som fallos betegner, så diskrediterer dildoen på en ironisk måte den falliske makten den også påberoper seg selv. (Lamos 1995:120, min oversettelse)

Dette kan åpenbart avledes teoretisk fra Butler, og som vi ser hos Lamos, det kan også analyseres fram fra lesbisk erotikka og pornografi.

Problemet er at i Lamos' materiale av lesbisk erotikka, går penetrasjonen med dildo begge veier. Blant mine informanter gjør det ikke det. Dildoen sitter fast i klart kjønnede betydninger, og en vil nettopp *ikke* sette den i omløp mellom de lesbiske partene. Den er i omløp i den forstand at fallos her virker utenfor konteksten av en relasjon mellom kvinne og mann. Skal det ikke mer til enn at en kvinne penetrerer en annen kvinne med en dildo for å kunne si at det er en overskridende handling i symbolsk forstand? Lamos foretar etter min mening en forenkling av Butlers teori, ved ikke å ta med Butlers insistering på alternative fantasier og tilskrivning av ny symbolverdi til den lesbiske fallos. I et annet kapittel i *Bodies That Matter*, i en diskusjon av begrepet "queer", diskuterer Butler forutsetninger for endring. Hun legger vekt på det vanskelige arbeidet som ligger i å "[...] smi en framtid fra ressurser som uunngåelig er

urene. Hvordan kan vi vite forskjellen mellom den makten vi promoterer og den makten vi opponerer mot" (1993:241). Jeg oppfatter Lamos som en vel optimistisk fortolker av sitt materiale og av Butlers ideer. Jeg vil kalle henne "glad-queer" i analysen av lesbisk dildobruk og kjenner det gladskeive også fra den norske akademiske og politiske tekstproduksjon, uten at dette er stedet for å polemisere mot det. Jeg skal tilbake til Solheim og Butler om mitt materiale.

Nekter Judith Butler å oppgi det falliske og er Solheim låst fast i "den åpne kroppen" som lidende?

Judith Butler følger Lacan langt på vei i et strikt skille mellom det imaginære og det symbolske. Samtidig sier hun at skillet som han lager, er basert på en logisk brist hos ham og Freud. Det at hun likevel fortsetter å operere med det falliske elementet som del av det symbolske, gjør at hun kan framstille kvinner som mulig potente og erigerte. Hun viser flere steder i sin produksjon til butch-femme paret, og jeg tror hun har en svakhet for det erotiske potensialet som ligger der. Det er kanskje nettopp derfor hun ikke kan lukke døra helt for fallos' klassiske betydning. Her er Joan Nestle, amerikansk, lesbisk, feminist, borgerrettsforkjemper, jøde, akademiker, skribent som i sin poetiske skriving først og fremst er femme, og her oversetter jeg ikke:

She takes me into her hand, pushing, squeezing, opening. She slips one finger into me. I gasp at how she fills me with that one thrust when I have taken so much and will again, but still the first entry has all the joy, the surprise of her power. "Open Joan, open, take me in. Maybe you can't. Maybe I'm too much for you". I hold on to her tighter, open more, open to splitting to show her I can give a

home to all she can give me. I can match her demanding with my giving, her hand with my insides. I speak to her through my muscles and my wetness. She moves in and out and I follow her. The table edge cut into my back as her weight pushes me over. She forces more fingers into me, and I feel as if I could take her whole hand, her arm. [...]. She is a total force over me, and yet all her power is giving me myself. (Nestle 1987:129–130)

Det er ingen fornektning av fallisk makt eller en åpen kropp her, og Nestle behøver ikke dildoen for å symbolisere det falliske. Her er det heller ikke snakk om at det falliske kan byttes på. Nestle hyller alltid dynamikken som ligger i den erotiske utveksling mellom butchen og femmen. For henne vil det ligge tap i både å viske ut den falliske betydning og å bli avkrevd et klassisk feministisk og demokratisk bytteforhold, der også hun skulle penetrere. Det ligger positiv seksuell energi i at hun ikke skal gjøre det (selv om hun også sier at med årene så kan også hun bli butch – “[...] a change for life for at least the time I am with her” (ibid:132). Judith Butler hører til en teoritradisjon som var med på å gjøre butchen og femmen som kvinnelighetsformer legitime igjen. Slik jeg ser det, kan hun ikke kastre butchen og berøve kvinner et erotisk potensiale seg imellom. Ved å gjøre det falliske til noe partene kan bytte på, er erotikken for det første tatt vare på. Og for det andre kan det kanskje, men altså med utgangspunkt i maktforhold vi vil bekjempe, oppstå ny symbolikk. Foreløpig har vi etter mitt syn sett lite til den nye symbolikken og mye omplussing og utveksling av den tradisjonelle.

For de gladskeive kan Butler framstå som lekende – her skifter kjønnene plass, intet er stabilt og befinner seg der det befant seg. Både fordi hun bruker Lacan, fordi hun legger vekt på hvor vanskelig endring er uten å ta

med det gamle inn i det nye og fordi hun kan mistenkes for å ha stor sans for butch-femme-erotikken, så blir Butlers strategi for endring på dette punktet vanskelig å ta helt alvorlig etter min oppfatning. Vil hun ha forandring, eller er nytelsen forbundet med det falliske for stor?

Er Solheim opptatt av en mulig erotisk side ved symbolikken “åpen” om kvinnekroppen? Er det så mye lidelse i Solheims begrep om åpen kropp, at den erotiske ladningen av “åpen” må bli av masochistisk art? Det er lett å lese henne slik. Etter å ha reflektert over den seksuelle kvinnen som et passivt offer, kjennetegnet av ødeleggelse, urenhet, skam og lidelse innenfor en katolsk tradisjon, spør hun om vi finner paralleller til denne kjønnsymbolikken innenfor en protestantisk tradisjon.

Jeg tror definitivt at vi gjør det, og at det urene og skamfulle – til og med det lidende – hefter som et underliggende aspekt ved kvinnelig seksualitet også i vår egen kultur, inkludert vår egen samtid. Min vurdering vil være at det gjennom hele den vestlige, monoteistiske kulturtradisjon eksisterer en form for “hemmelig” symbolsk kunnskap, som faktisk deles av både kvinner og menn, og som kan betegnes som *den åpne kroppens skam*. Fotnote: Selv om *lysten* i den seksuelle revolusjonens tidsalder på mange måter synes å ha fortrent *lidelsen* som dominerende symbolsk representasjon, er koblingen mellom kvinners seksualitet og vold, smerte og straff på ingen måte fremmed – verken som fantasi eller realitet. (Solheim 1998:77)

Samme hvor velvillig og gladsymbolsk vi leser dette, så er det unektelig vanskelig å se noe lekent i det. Hun sier videre at vi kanskje befinner oss i en moderne form

for grenseløshet som "mangler sidestykke i kulturhistorien" (ibid:78) og bruker formuleringen "systematisk grensekrenkelse" om det (ibid:78). Solheim slipper ikke til de alternative bildene. Selv om lysten har fortrenget lidelsen på mange måter (jf. sitatet ovenfor), så lar Jorun Solheim lysten slippe unna refleksjon. Bare som masochistisk får den plass. Til tross for forbeholdet vi må ta om den over-skridende effekten av kvinner som penetrerer kvinner, ville det jo vært befriende om den lesbiske fallos kunne komme inn her og lette kvinner fra sin erotiske og seksuelle skjebne. Da kunne de i det minste penetrert en og annen selv, det være seg menn eller andre kvinner, og dermed symbolsk fridd seg fra noe av skammen og lidelsen. Om ikke annet så for en stakket stund, mens det pågikk.

Det er vanskelig å sammenligne uten å rangere. Må jeg nå rangere Judith Butler foran Jorun Solheim i vurderingen av hvem som teoretiserer kjønnsymbolikk på en måte som kan fange eventuelle omkodinger og overskridelser?

Er her en vinner i endringskonkurransen?

Solheim skiller i *teorien* ikke mellom det imaginære og det symbolske. Slik jeg ser det, må i hennes tenkning det symbolske dermed endres når praksis endres. Det vil si at dersom penetrasjon kan sees som penetrasjon mellom åpne kropper, enten det nå foregår mellom lesbiske eller mellom en kvinne og en mann, så kan den symbolske verdien som tillegges penetrasjonen endres. Penetrasjon behøver ikke lenger trigge følelsen av over- og underordning, eller trigge den erotiserings som ligger i over- og underordning i forholdet mellom den penetrerte og penetrator, jf. bruken av det i pornografi, i butch-femme-utvekslingen ovenfor eller i det heteroseksuelle sm-scenariet hos Solheim. Penetrasjon

kan komme til å bli kulturelt forstått på andre måter, til tross for at dette er en langsom prosess. Konsekvensen av dette er at Solheim nettopp ikke er statistisk i synet på endring av det symbolske. Den tette forbindelsen mellom det imaginære/praksis og det symbolske gjør at endringer i praksis endrer det symbolske. Som for Butler så er det vanskelig å tro at hun selv tror på sin egen teori i dette tilfellet.

Hva oppnår vi med Butler og fallos i omløp, og hva oppnår vi med Solheim og en tilsynelatende stabil referanse til kvinneligheten og den åpne (smertefullt nytende?) kroppen? Hvem gir de mest anvendelige redskaper for å teoretisere og analysere endring i det kjønnede symbolske? Jeg må ta forbehold om at min vurdering er basert på erfaringen med teorien i en spesifikk empirisk analyse. Jeg hevder at de i praksis fører oss like langt. De arbeider med utgangspunkt i hver sin tunge kjønnskode, som de vil endre. De vil fram til "alternative metaforer for kjønn og kropp" (Solheim 1998:21) eller "alternative imaginære skjema" (Butler 1993:91). Begge erkjenner at overskridelsen og potensialet for det nye ligger i fantasien, og begge er klar over hvor vanskelig det er å endre de dyp-symbolske kodene vi snakker om her. Hvilken betydning har så deres forskjellige forståelse av det imaginære og symbolske? Kanskje det ikke har så stor betydning? Solheim lover mer eksplisitt endring i det symbolske ved at den sosiale praksis endres, men innfrir ikke så lenge hun holder seg i de analytiske rom som fastholder tradisjonell betydning. Butler holder på sin måte fast ved tradisjonen ved å holde fast på sitt utgangspunkt i psykoanalysen, og å tenke det symbolske som bare vanskelig påvirkelig av sosial praksis. Judith Butler gir oss teoretisk sett en mulighet for å lukke kvinnekroppen og tildele kvinnen fallisk kontroll. Selv om kontrollen er ganske illusorisk i forhold til symbolsk endring, så gir det likevel et slags håp. Det føles litt lettere å

leve med enn den teoretisk sett åpne kroppen, som Solheim er så lite villig til å innrømme lyst og kontroll.

Jeg leser både Solheim og Butler som feministiske tenkere som arbeider med dilemmaet at kjønn både framstår som stabilt og som noe som kontinuerlig endres. Begge vil forandring og mener det er mulig, om enn vanskelig. Penetrasjon har vært det analytiske omdreiningspunkt for diskusjonen her, og nærmere bestemt kvinner som penetrerer med dildo. Jeg er enig med Jorun Solheim i at det heteroseksuelle, "vanlige, ordinære samleiet" (1998:74) kan utforskes mer som symbolsk meningsparadigme. Og jeg tror Judith Butlers lesbiske fallos ville vært en spennende inngang til å bli oppmerksom på betydningsbrudd i et empirisk materiale. Det kan være meningsfullt å la symbolteori om den åpne og den falliske kroppen gå i dialog. ★

Litteratur

- Bolsø, Agnes 2002. *Power in the Erotic: Feminism and Lesbian Practice*. Doktoravhandling, NTNU og Skriftserie 2/02, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, NTNU.
- Butler, Judith 1993. *Bodies That Matter: on the Discursive Limits of Sex*. Routledge, London.
- Cvetkovich, Ann 1995. *Recasting Receptivity: Femme sexualities*. I K. Jay (red.): *Lesbian Erotics*. New York University Press, New York og London.
- Grosz, Elizabeth og Elspeth Probyn 1995. *Sexy Bodies. The Strange Carnalities of Feminism*. Routledge, New York og London.
- Ho, Petula Sik Ying og Adolf Kat Tat Tsang 2000. *Negotiating Anal Intercourse in Inter-Racial Gay Relationships in Hong Kong*. *Sexualities* 3 (3), 299–323.
- Kennedy, Elisabeth Lapovsky og Madeline Davis 1993. *Boots of Leather, Slippers of Gold. The History of a Lesbian Community*. Routledge, New York og London.
- Knitzek, Birthe Loa 1996. *Lacan og kvindene*. Skriftserie 6/96, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, NTNU.
- Lamos, Colleen 1995. *Taking on the Phallus*. I K. Jay (red.): *Lesbian Erotics*. New York University Press, New York og London.
- Middelthon, Anne-Lise 2002. *Being Anally Penetrated: Erotic Inhibitions, Improvisations and Transformations*. *Sexualities* 15 (2), 181–200.
- Moi, Toril 1998. *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Gyldendal, Oslo.
- Nestle, Joan 1987. *A Restricted Country*. Sheba, London.
- Prieur, Annick 1994. *Isenesetelser av kjønn*. Pax Forlag, Oslo.
- Solheim, Jorun 1998. *Den åpne kroppen. Om kjønnsymbolikk i moderne kultur*. Pax Forlag, Oslo.

Noter

- 1 Artikkelen er basert på et innlegg i en seminarrekke arrangert av Queer-gruppen ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo, 23. januar 2004.
- 2 Bulter hevder at folk begynte å si til henne: "What about the materiality of the body, Judy?", og de sa Judy i stedet for Judith "for å fordrive meg fra det mer formelle 'Judith' og kalle meg tilbake til et kroppslig liv som ikke kunne teoretiseres bort" (1993:ix, min oversettelse).
- 3 Jeg bruker tekstene: *Den åpne kroppen* (Solheim 1998) og kapitlet "The Lesbian Phallus and The Morphological Imaginary" (Den lesbiske fallos og det morfologiske forestillingsrom, eller Den lesbiske fallos og forestillingsrommet som gir form) i boken *Bodies That Matter* (Butler 1993).
- 4 Fremstillingen av Freud og Lacan reflekterer hvordan jeg forstår Butlers lesning av dem, og er altså basert på en sekundærlesning. Ikke alle vil være enig med Butler i måten hun forstår Lacans skille mellom det imaginære og symbolske, for eksempel. Jeg har valgt å gjengi steg for steg og i forenklet form hvordan Butler i denne artikkelen både holder fast i Lacan/Freud samtidig som hun også sparker fra der. For noen lesere kan det virke unødvendig å holde fast i deres posisjoner når det er Butlers resonnement jeg vil framstille. Jeg har funnet det nødvendig fordi det er i kontinuerlig diskusjon og med detaljerte referanser hun utvikler sin egen forståelse av symboler, kropp og endring. Til sammenligning framstår Solheim som mer selvstendig i sin omgang med de teoretikere hun referer til, men så har jo hun praktisk empiriske siktemål for teorien som Butler ikke har.
- 5 Det henvises til Butler 1993 for referansene til de tekstene av Freud og Lacan som hun viser til i de resonnementene som nå følger.
- 6 Skillet mellom det analoge og det digitale språket står sentralt hos Solheim, der det analoge "dreier seg om kontinuerlige og flytende gradforskjeller", mens det digitale struktureres i mer absolutte distinksjoner (1998:15, fotnote 5). Det analoge språket peker tilbake på en kroppslig virkelighet, og her ligger hennes brudd med Lacan, som lar kroppen tilhøre det imaginære og språket det symbolske. For Solheim driver bildene, kroppen, det analoge språket inn i det som hos Lacan er en språklig symbolsk sfære.
- 7 "Erotogenisk" er et aktivt, produserende adjektiv, sammensatt av ordene "eroto" og "genisk". Det første viser til det seksuelle begjæret og det andre til det som genererer/produserer (Websters Encyclopedia).
- 8 Psykologen Birthe Loa Knizek sier at Lacan ikke

bare har ekstremt falloeksentrisk posisjon. Den kan med god rett kalles falloeksentrisk (1996:2).

- 9 Se for eksempel Grosz' og Probyns svar på en slik utfordring (1995).

- 10 I 1998 og 1999 intervjuet jeg 20 norske kvinner, hvorav 17 definerte seg som lesbiske, én som biseksuell, én som heteroseksuell, men ikke avvisende med tanke på å ville gjøre homoseksuelle erfaringer. Én vurderte på intervjutidspunktet å gjennomgå kjønnskifte fra kvinne (som hadde sex med andre kvinner) til (heteroseksuell) mann. Den eldste var født i 1946, og den yngste i 1979. De fleste bodde i en by, men var ikke nødvendigvis vokst opp i der. Sju hentet sitt levebrød fra middelklasseyrker, to var uføretrygdet og seks hadde arbeiderklasseyrker. Fem av informantene var studenter som levde av studielån og strøjobber. Jeg brukte mine egne kunnskaper om det lesbiske miljøet i Norge og mine egne kontakter i ulike sosiale miljøer til å rekruttere informanter jeg ikke kjente fra før. Jeg kontaktet til dels fjerne bekjente eller bekjentes venner og spurte om de kunne hjelpe

meg å finne informanter jeg ikke kjente. Dette var uproblematisk, da både de fjerne bekjente og de potensielle informantene alle var svært behjelpelige. Intervjuene varte vanligvis ca. to timer. Intervjuene var i stor grad samtaler om konkrete seksuelle opplevelser den intervjuede hadde hatt, og åpnet i liten grad opp for livshistorier, komme-ut-problematikk, kvinnenens synspunkter på identitet og politikk. Materialet ble samlet inn i forbindelse med arbeidet med avhandlingen *Power in the Erotic: Feminism and Lesbian Practice* (Bolsø 2002).

- 11 Termen "ikke-orgasmisk" ("non-orgasmic") er lånt fra Ann Cvetkovich (1995:134).

En slik praksis kan inngå i en kontekst der den ene part har ansvaret for at dette gjøres riktig, og at ansvarsfordelingen er knyttet til kjønn. Den drøftingen taes ikke her.

- 12 En slik praksis kan inngå i en kontekst der den ene part har ansvaret for at dette gjøres riktig, og at ansvarsfordelingen er knyttet til kjønn. Den drøftingen taes ikke her.

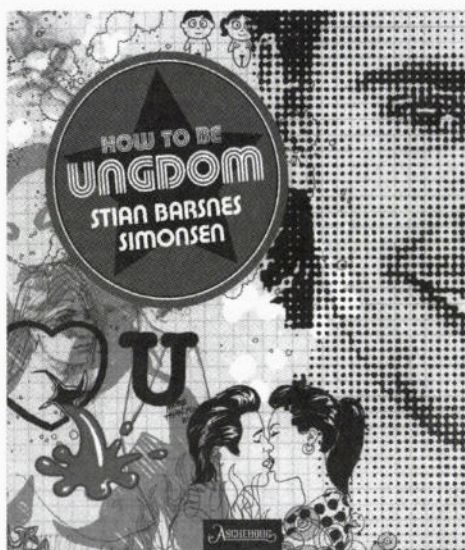
INTERVJU

ET INTERVJU AV BERET BRÅTEN

Hvordan være ungdom?

– En bokanmeldelse

To erfarne og en helt fersk kjønnsforsker fikk i oppdrag å lese boka *How to be ungdom*; en guide til ungdomslivet og et eksempel på seksualopplysning til de yngste tenåringene. Hva snakker slik opplysning om og hva tier den om?

Hva vet tenåringer om seksualitet? Et enkelt svar på spørsmålet kan være: det meste. For i ei tid hvor enhver ungdomspublikasjon med respekt for seg selv har ett eller flere "orakel" som besvarer spørsmål om sex, der www.klara-klok.no bare er et tastetrykk unna og seksualundervisning er del av skolens læreplaner, kan det synes som at for lite informasjon er en irrelevant bekymring. Forskere snakker sågar om seksualisering av det offentlige rom. Med det mener de at sex finnes overalt – i reklamen, på avisenes forsider, i film og på TV.

Men kunnskap er ikke bare et spørsmål om kvantitet.

Hva vet tenåringer om seksualitet? Spørsmålet kan også besvares ved å undersøke nærmere noe av den opplysningen tenåringer tilbys. Hva er det slik opplysning snakker om, og hva tier den om (dersom den altså tier om noe...)? Hvordan henvender man seg til de yngste ungdommene?

Siden informasjonsmengden er omfattende, måtte vi velge. Valget ble både tilfeldig og vilkårlig, inspirert av hva en 14-årig gutt og hans kompiser leser for øyeblikket. Det

var boka *How to be ungdom*, en guide til ungdomslivet som omfatter alt fra matoppskrifter og kviser, via porno, til forelskelse, kropp og seksualitet. Og som blant annet er distribuert gjennom en av landets bokklubber for ungdom. Stian Barsnes Simonsen er forfatter. Han er kjent fra barne- og ungdomsprogrammet RESER, Barnas Melodi Grand Prix og NRKs spørreprogram for barn: Amigo, og er antakelig en de fleste 14–15-åringer kjenner godt til.

Vi har latt to erfarne og en helt fersk kjønnsforsker, Tone Hellesund, Åse Røthing og Hilde Møllhausen lese boka. Slik har vi latt kjønnsforskningen møte seksualopplysning anno 2005.

Etter lesing intervjuet vi de tre forskerne.

Klar?

Hilde Møllhausen er den ferskeste i forskergruppa. I sin masteroppgave i sosiologi intervjuet hun 13 jenter i 10. klasse på tre ulike skoler. Disse jentene hadde mange spørsmål undervisningen ikke ga svar på. – Jentene forteller at de har mest seksualundervisning i natur- og miljøfag. Og at de lærer mye om *hvordan*, men ikke så mye om *hvorfor*, sier Møllhausen. Jentene mener de får vite for mye om biologi og prevensjon, og for lite om følelser. Ett av de store spørsmålene jentene har, er: "Når er man klar for å debutere seksuelt?" Marthe (15) resonnerer slik: "Det er mulig at kroppen er klar, men at ikke hjernen er klar. Eller at hjernen er klar, men ikke kroppen."

I *How to be ungdom* er ei side viet det store spørsmålet om hvordan man vet at man er klar til å ha sex. "Sex har veldig mye med trygghet å gjøre", skriver Stian Barsnes Simonsen. "En som maser og presser på for å overtale partneren sin til å ha sex, har ikke skjønt at trygghet er det viktigste for et vel-

Hilde Møllhausen. Foto: Beret Bråten

lykket sexliv, og er derfor ikke moden nok til å ha sex.”

Møllhausen gir boka ros for dette: – Forfatteren tar opp og vektlegger tryggheten ved å være kjæreste med den du er intim med og har sex med. Og selv om han er opptatt av at de skal være ansvarsfulle i forhold til hverandre, er han ikke moraliserende. Utgangspunktet hans er at ungdom faktisk *har* en seksualitet, det er ikke at sex er noe de bør vente med til seinere, sier Hilde Møllhausen. Noe hun mener er tillitvekkende og et pluss i forhold til å nå fram. I tillegg mener hun formen er bra: – Han er mye mer direkte enn jeg har inntrykk av at de fleste lærere er, og han tar opp ting det ikke snakkes mye om i skoletimene, påpeker hun.

Sånn er nemlig jenter

Så langt ros. – Problemet med denne boka er at den ganske gjennomført opererer med kjønnsdelt rådgivning. Den har noen råd til jenter og noen til gutter, og den fremmer stereotype oppfatninger. Stadig slås det fast at “sånn er jenter” og hva gutter liker og ikke liker. Boka henger seg på tradisjonelle forestillinger om gutter og jenter, i stedet for å utfordre dem, sier Møllhausen. Det er en oppfatning Hellesund og Røthing deler fullt ut.

– Jeg ble overrasket over hvor tradisjonell han er, sier Tone Hellesund, og viser til at når Barsnes Simonsen deler ut sjekketriks, er det noen for gutter og noen for jenter. – Han skriver for eksempel at jenter liker å late som de ikke klarer å åpne et syltetøyglass, mens gutter liker å vise at de er sterke. Dette beskrives riktignok som en lek, eller som et spill, men man bør altså like denne leiken. Dette blir klisjeer, sier Hellesund.

Også når det gjelder komplimenter, skiller boka på gutter og jenter: “Gutter liker komplimenter, men de liker at du pakker dem inn”, kontra “Jenta vil nok irritere seg for at du ga kompliment om ‘feil ting’ – for sånn er nemlig jenter.” – Men hva om det finnes jenter som ikke pleier å irritere seg over sånt. Eller ei som ikke liker å få blomster, noe det også slås fast at jenter liker, sier Hilde Møllhausen.

Pusete og kosete

Samtidig mener Møllhausen boka er på nett med ungdoms oppfatning av hvordan gutter og jenter *er*. Tone Hellesund følger opp: – For en 14-åring virker nok beskrivelsene i denne boka både gjenkjennelige og bekreftende. De stereotype oppfatningene er noe de er vant til å forholde seg til fordi de finnes over alt, påpeker hun. – Det gjør genren trygg, for både ungdom og voksne. Men det burde gå an å utfordre litt mer. Problematisere og

Tone Hellesund. Foto: Beret Bråten

gjøre måten det snakkes om kjønn på litt mer nyansert.

På ett punkt mener Hellesund imidlertid at forfatteren nyanserer. – Stian Barsnes Simonsen skriver at han liker å få klemmer, og at han liker bamser. Når han framstiller gutter som både kosete og pusete, er det ikke en hegemonisk maskulinitet han tar utgangspunkt i, sier hun, og utdyper: – Pusete og kosete er ganske langt fra den dominerende ideen om hvordan en mann bør være. Tøff og aktiv ville vært mer dekkende i så fall.

Tone Hellesund oppfatter forfatterstemmen som ganske bombastisk og storebroraktig i sine råd og i måten å omtale ting på. – Han henvender seg til ungdom generelt, men kanskje mest til gutta. Det er positivt, for ellers gis det ut mest stoff som dette med jenter som målgruppe. Jentebladene for eksempel. Unntaket er www.klara-klok.no der det

er omtrent like mange gutter og jenter som sender inn spørsmål.

Noe for jenter og noe for gutter

Åse Røthing gjennomfører for tida feltarbeid der hun studerer seksualundervisningen i skolen. Hun mener bokas forskjellige råd til jenter og gutter har mye til felles med måten hun har erfart at skoler organiserer sin seksualundervisning. – En del ganger har jeg opplevd at diskusjonene om seksualitet deles, gjennom å skille jenter og gutter i ulike grupper. Det kan være fordi lærerne er blitt enige om gruppeundervisning, eller fordi elevene selv velger det.

På en skole skulle 80 elever arbeide i grupper på 2–3. Elevene fikk fritt velge hvem de ville jobbe sammen med. – Alle gruppene, bortsett fra to, ble rene jente- eller guttegrupper, fastslår Røthing.

En bok for heteroer

– Jeg ble litt satt ut av hvor stereotyp boka er, ikke bare i forhold til kjønnsroller, men også i forhold til det heterofile. Svaret på “how to be ungdom?” er å være hetero. Her er ingen skeive ambisjoner, nesten ingenting som utfordrer eller rokker ved gitte forståelser, fastslår Åse Røthing.

Tone Hellesund er enig. – De første femti sidene i boka, før du kommer til kapitlet om homofili, er skrevet kun for heteroer, konstaterer Hellesund. – Ja, selv kapitlet om homofili er skrevet for heterofile.

– Boka har et eget kapittel som heter homofili, men ikke ett som heter heterofili. Og når forfatteren skriver om kjærlighet og forelskelse, virker det som han henvender seg kun til heterofile, sier Røthing.

For å eksemplifisere viser hun til et kapittel som handler om hvordan takle kjærlighets-sorg:

– Dag 4 rådes du til å oppsøke et sted med mange av det motsatte kjønn. Et typisk råd til heteroer. I alle råd som gis, enten det er om sjekking, kyssing, eller sex er det underforstått at det dreier seg om ei jente og en gutt.

– Eneste antydning til å utfordre den heterofile normen er når forfatteren snakker om “å komme ut av skapet”, og spør hvorfor det bare er homofile som må gjøre det, påpeker Åse Røthing. – Her kunne han diskutert hvordan det hele tiden tas for gitt at man er heterofil. Men det lar han ligge. Han følger ikke opp dette spørsmålet på noen måte.

– Og når han skriver om å komme ut av skapet, gjøres det på en dobbelt måte. På den ene siden snakker han om hvor vanskelig og trøblete det kan være. Du – underforstått den hetetrofile leser – bør med andre ord være grei mot den homofile, for hun eller han kan ha det vanskelig. Noe som kan stemme for mange. Men når han skriver slik om dette, stempler han samtidig homofili som et problem. Det kan godt hende man vil møte fordommer og problemer, men på den andre siden ligger det jo mange positive muligheter i det ikke-heterofile, mener Åse Røthing.

Medlem av virkeligheten

Tone Hellesund har i et pågående forskningsprosjekt intervjuet 12 ikke-heteroseksuelle personer, 6 menn og 6 kvinner fra 18–45 år. De har alle på et tidspunkt vurdert eller forsøkt selvmord, og knytter dette til sin seksualitet.

– De snakker blant annet om mangelen på opplysning, om at de visste alt for lite. Homofili var kanskje behandlet med to setninger i samfunnsfagboka, sier Hellesund. – Og i *How to be ungdom* er det tross alt fem sider om homofili. Men når det ikke finnes slike spesielle sider for heterofile også, framstår det homofile som svært spesielt og annerledes. Mine informanter lengter etter å bli oppfat-

tet som en selvsagt del av virkeligheten. En av informantene nevner blader som *Henne* og *Det Nye*, der er det selvsagt at leserne man henvender seg til er hetero. Hvis de er lesbiske, så gjøres dette til tema i egne reportasjer. Slike blader og denne boka produserer annerledeshet, og er med på å synliggjøre for unge homofile at de ikke regnes som en selvsagt del av verden. Visst er boka og bladene politisk korrekte, men de forstyrrer ikke heteronormativiteten.

Homofobi – helt normal

Kapitlet om homofili inneholder et avsnitt med overskriften homofobi. Forfatteren knytter dette til gutter og slår blant annet fast at: “De er rett og slett redde. Enten er de regelrett redd for homofile, i den forstand at de enten er redd for å bli sjekket opp av en homofil, eller rett og slett redde for at homofile skal ta over verden og dermed slutte å produsere babyer på ‘vanlig’ måte, mens de tvinger alle til å gå rundt i ettersittende topper med gullskrift. Men det de fleste homofobe frykter innerst inne, er at de selv er, eller kan komme til å bli, homofile.”

– Det er bra at boka tar opp homofobi, mener Åse Røthing. – Samtidig gjør den det til noe naturlig, ved å si at gutter som regel gjennomgår en homofob periode. Kanskje er det formulert slik for å skape gjenkjennelse, men det legitimerer homofobe holdninger, i alle fall i en periode av livet. Man ville jo aldri finne på å si: Mange gutter er rasistiske i ungdomsårene, underforstått; det er naturlig og greit. Dette handler om hvilke holdninger det er lov til å ha – og hvilke det ikke er lov til å ha.

– Men Stian Barsnes Simonsen er også inne på at alle kan ha homofile fantasier, og diskuterer om alle er bifile i utgangpunktet. Slik sett er det skillet han gjør mellom hetero og homo mindre bastant enn det er i mange

Åse Røthing. Foto: Beret Bråten.

andre bøker, mener Møllhausen. – Selv om jeg ikke skjønner hvor han har det fra at jenter er mer tilbøyelige enn gutter til å være bifile, slik han skriver, innvender Røthing.

Tone Hellesund synes kapitlet om pikken er interessant i denne sammenhengen. Her behandler han blant annet tema størrelse – i erigert tilstand. Hvor stor er det vanlig at den er? “Dette er jo umulig for oss å vite ettersom vi bare ser vår egen pikk stiv, eller de som er i pornofilmer – og de er jo ikke akkurat representative.” – Her forutsetter han at man som gutt bare har sett andre gutters erigerte penis på pornofilm, påpeker Hellesund. – Men vi vet at mange gutter eksperimenterer seksuelt med hverandre. Oppfatningen at gutter umulig kan ha sett andre gutters erigerte penis andre steder enn i pornofilm, stemmer altså lite med mange gutters erfaringer, men er med på å skrive forfatteren inn i en trygg og udiskutabel heteroseksualitet som markerer avstand mot uklarhet og utflytende kategorier. Den virkeligheten mange av hans lesere

opplever, er nok mindre entydig, mindre stereotyp og har ikke så klare grenser som den idealtypiske verden Barsnes Simonsen tegner opp.

Speiler samfunnet – kunne utfordret

Kjønnsforskerne mener boka speiler samfunnet: med stereotype forestillinger om kjønn og heteronormativ kultur. – Det ville vært mer oppsiktsvekkende om boka hadde utfordret dette, enn at den ikke gjør det, mener Tone Hellesund.

– Når de lesbiske og homofile jeg har intervjuet sier at de trodde de var den eneste i verden, forteller det om behov for en massiv motinformasjon. De er fremmedgjort i den verden de kjenner – en verden de har lyst til å føle seg som del av og trygge i. Det ville betydd mye for dem å finne seg igjen som en selvsagt del i en slik bok. Det gjør de ikke her, men det er sjølsagt fint at de i det hele tatt finner seg igjen i den.

Hilde Møllhausen mener boka er et tegn på hvordan man vil at ungdom skal forholde seg til seksualitet. – Det skal litt til å utfordre den heteroseksuelle normen. For som mennesker har vi et veldig behov for kategorier, og da er både kjønn og seksualitet nyttig. Å sortere folk etter kjønn og seksualitet, er en måte å organisere samfunnet på, slik at det blir orden og trygghet. Dette merker jeg at er viktig for mange, sier den ferske sosiologen.

– Likevel synes jeg forfatteren i større grad burde nærmet seg seksualitet som et sosialt fenomen mellom mennesker. For da blir ikke lenger seksualitet noe du er, men noe du praktiserer. Seksualitet handler mer om sosiale normer enn om biologi, fastslår Møllhausen.

– Ungdomskulturen er åpen for impulser. De første 50 sidene kunne henvendt seg til alle, ikke bare gutter som forelsker seg i jenter

og jenter som forelsker seg i gutter, avslutter Tone Hellesund. ★

De tre forskerne:

Tone Hellesund er forsker ved Rokkansenteret i Bergen. Hun er dr.art. fra Universitetet i Bergen (2002) med avhandlingen: *Den norske peppermø. Om kulturell konstituering av kjønn og organisering av enslighet 1870–1940*. Boka *Kapitler fra singellivets historie* (2003) bygger på avhandlingen. For tida arbeider hun blant annet med et forskningsprosjekt der hun intervjuer unge homofile og lesbiske som har vurdert eller forsøkt selvmord.

Hilde Møllhausen leverte sin masteroppgave i sosiologi: *Seksualitet på ungdomsskolen. En kvalitativ studie av unge jenters opplevelse av undervisning som omhandler seksualitet på ungdomsskolen* ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo,

våren 2005. Mens hun arbeidet med oppgaven, hadde hun kontor plass ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo.

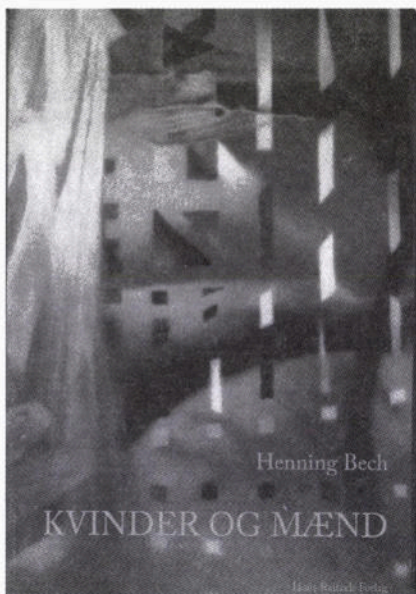
Åse Røthing er forsker ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo. Hun er dr.art. fra Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo (2003), og har tidligere skrevet bøkene *Sex, kjønn og kristentro* (1998), *NÅ. Kjønn, heteroseksualitet, etiske dilemmaer* (2000) og *Parforhold. Idealer, handlinger, strategier* (2004). Røthing arbeider for tida med forskningsprosjektet "Samliv og seksualitet i ungdomsskolen. En studie av hvordan hetero- og homoseksualitet framstilles i undervisning", noe som innebærer at hun både observerer i klasserom og intervjuer lærere. Dette prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd sitt Kjønnsforskningsprogram: Kunnskap, grenser, endring.

HENNING BECH: KVINDER OG MÆND

Hans Reitzels Forlag, København 2005

Omtale ved Harriet Bjerrum Nielsen

Henning Bech, professor ved Sociologisk Institut ved Københavns Universitet, har skrevet en meget leseverdig bok om problemer og muligheter i dagens kjønnssteori. Den nesten 400 siders teoretiske mursteinen klarte for mitt vedkommende å utkonkurrere sommerferiens medbrakte romaner. Boka er velskrevet, interessant, intens og til tider morsom – i tillegg til å være både irriterende og provoserende. Som mann og primært homo-

seksualitetsforsker, skriver Bech både med et innenfra- og et utenfrablikk på kvinne- og kjønnsforskningen. Det gjør teksten informativ, forutsigbar og overraskende på samme tid – i hvert fall for denne leser.

Bokas tittel *Kvinder og mænd* markerer Bechs avstand til nominalistiske språkoppfatninger: Menn og kvinner finns i verden, og spørsmålet som stilles, er ikke hvorfor det biologiske kjønn kommer i en slik overveiende todelt form, men heller hva det vil si å være kvinne eller mann i dagens vestlige (og især nordiske/danske) samfunn, hva kjønn betyr – eller i stigende grad ikke betyr – i ulike sosiale kontekster. Samtidig omtales de kjønnssteoriene som presenteres som “fortellinger”, dvs. som vitenskapelig kvalifiserte tekstlige konstruksjoner av kjønnsforholdet. Bech inntar altså en vitenskapsteoretisk posisjon mellom realisme og konstruktivisme, noe det gjøres grundig rede for i det innledende kapitlet. I bokas to første hovedavsnitt tar Bech for seg det han kaller de klassiske feministiske fortellingene og ulike varianter av postmoderne feministiske fortellinger. I det siste avsnittet er det hans egne fortellinger om kjønn som legges frem.

De klassiske feministiske fortellingene er patriarkatsteori (representert ved Heidi Hartman, Sylvia Walby og Robert W. Connell), Hanne Haavinds forhandlingsteori og – noe overraskende kanskje, men etter min mening godt argumentert – Judith Butlers

diskursteorie. Henning Bechs hovedkritikk er gjennomført og grundig, men den er ikke ny: at tesen om kjønnsforholdet som et maktforhold med mannlig dominans og kvinnelig underordning har en betenkelig tendens til å fungere både som premiss og som konklusjon i disse analysene. I tillegg til dette metodiske hovedpoenget henviser Bech til nyere empiriske undersøkelser som viser at makten mellom kjønnene ikke lenger er så innlysende skjevt fordelt. Det har han uten tvil rett i, men en klassisk feministisk innsikt fra Simone de Beauvoir er overraskende fraværende: Selv når kjønn ikke skal spille noen rolle, er det fortsatt slik at kvinner lettere reduseres til sitt kjønn enn det menn gjør. Kvinner er kjønn, menn er individer – det er en dypmetafor som overlever lenge etter kvinners “fremtreden” (som Bech kaller det) på arbeidsmarkedet og i politikken.

Kritikken av de postfeministiske fortellingene har kanskje større nyhetsverdi fordi Bech her kritiserer dagens hegemoniske teoriposisjoner. Her er det dekonstruksjon, cyborger, queer, kjønn som lek og iscenesettelse og dekomposisjon som granskes. Bech posisjonerer seg selv betydelig nærmere disse teoriene, men mener likevel at de viderefører premissen om dikotomi og hierarki som en innebygd ambivalens i det eksplisitte forsøket på å sprengre en statisk kjønnsforståelse. Han peker også på en annen implisitt premiss i disse teoriene, nemlig at stadig forandring og flyt er bedre enn konstans og forankring: “Queer skal man være” (s. 167). Dermed kan alternativene vise seg som en moralistisk “queernormativitet”. Poenget er godt, selv om han kanskje ikke skiller tilstrekkelig mellom å se dekonstruksjon og queer-perspektivene som metodisk-analytiske grep, og som anbefaling for livsførsel?

Avsnittet med Bechs egne fortellinger hører både til det beste og det mest problematiske i boka. Hans hovedpoeng er at

kjønnsforskningen må få tak i forholdene mellom makt og lidenskap, spill og seksualitet, eksistens og interesse. Dette er lovende toner, men spranget i metodiske standarder som anvendes overfor “de andres” og de egne fortellingene, er stort. Mens de første saumfares for implisitte premisser, falsifiserbarhet, overgeneraliseringer, svake eller selektive empiriske belegg eller manglende diskusjon av alternative tolkninger eller forklaringer, er det ofte den engasjerte og polemiske overtalelsen som preger argumentasjonsformen i hans egne fortellinger. Her er det tilstrekkelig at ting *kan* være tilfelle, at det bekrefter hverdagserfaringer, angir en tendens eller er en delteori, mens andre teorier faller på slikt. De første to fortellingene – henholdsvis om makt og lidenskap (eksemplifisert ved pedofilpanikk) og spill og seksualitet (eksemplifisert ved en analyse av pornografiens spredning som likestilte og lystfulle kjønnsspill) – har mange forfriskende innslag og gode poenger. Men det virker ikke overbevisende når den ultimative – og nærmest eneste – forklaringen på den oppblussende pedofiliangsten i samfunnet, skulle være kvinners angst for tap av modernmaktens sødme etter at de selv har blitt yrkesaktive. Teksten kommer også enkelte steder betenkelig nær å avdramatisere ikke bare mediepanikker, men også faktisk misbruk. Fortellingen om hvordan kjønnskampen i dag avløses av kjønnsspillet, ikke minst i de urbane og “teleurbane” rom, er interessant, og representerer klart en annen tilnærming til seksualitet enn den vi finner i klassisk feminisme og i den tradisjonelle kvinnelige hang til å vektlegge nærhet og intimitet i kjærlighetsforhold. Men her nøyer ikke Bech seg med å antyde en tendens i tiden. Han anbefaler også dette anonymiserte kjønnsspillet – uten forstyrrelser “av praktisk og etisk art” (s. 277) – som en ønsket utvikling. De mannlige homoseksuelles livsstil tenderer her mot å bli en ny universell norm. Men hvorfor

skulle "homonormativitet" ikke representere den samme type moralistiske terror som Bech påpekte i forhold til "queernormativitet"? Jeg savner også litt mer kritisk refleksjon over det legendariske danske frisinnet (Norge og Sverige fremstilles konsekvent som latenterlige snerpeland). Hvorfor er det først og fremst kvinners, og ikke menns, kropp som omfavnes av frisinnet i det pene lille landet i sør? Hvorfor er det menns, og ikke kvinners, seksuelle fantasier som fyller det offentlige rommet? Her holder det ikke å peke på en enkelt spektakulær TV-serie fra 1998, hvor kvinnene fremstår som likeberettigede erotiske "spillere" med menn.

Den tredje fortellingen om kjønn som eksistens og interesse, synes jeg er bokas beste, men også den mest vanskelig tilgjengelige. Det savnes henvisninger til andre teoretikere som med et fenomenologisk utgangspunkt har kritisert oppdelingen i konstruktivisme/essensialisme (f.eks. Toril Moi og Sara Heinämaa), eller til sosialetikere som Nancy Fraser og Sheila Benhabib som har formulert alternative rettferdighetsbegreper som ligger tett på det Bech utvikler. Hans problem er tydeligvis at disse teoretikerne ikke passer inn i todelingen "klassisk feminisme" og "postfeminisme", og i den tredje delen der de hadde passet bra inn, vil Bech ha scenen for seg selv. Men la nå det være. Bechs bruk av Heidegger til å formulere en fenomenologisk kjønnsteori er likevel ny og spennende. Utgangspunktet er at vi alle er "kastet som kjønn", enten vi vil det eller ei. Bech kaller dette for "kjønnsbindingen", og viser til at den kan ha ulik markeringsgrad i ulike situasjoner: å være *kjønn* (uten at man tenker over at det er det man er), å være *Kjønn* (når man refererer og forsvarer sitt kjønn) og å være *KJØNN* (når man iscenesetter og spiller på sitt kjønn). Med kjønnbindingen som utgangspunkt, kaster vi oss selv videre som kjønn på mangfoldige og uforutsigbare måter. Her står

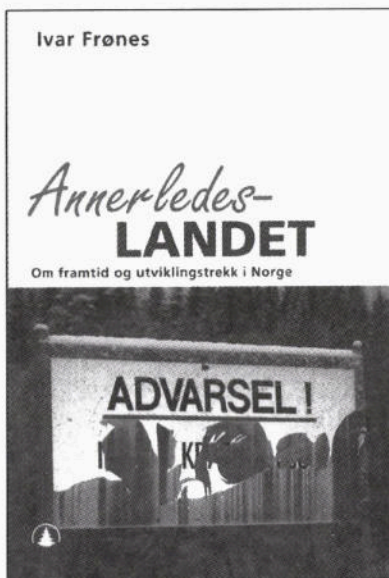
begrepet "interesse" som kjønn sentralt, dvs. lysten til å være eller ikke være sitt kjønn og orienteringen mot eget kjønn i interessefellesskaper, noe som Bech mener er "transhistoriske konstanter". Det transhistoriske er ikke det spesifikke innholdet i kjønne interessefellesskap, men selve det at kjønn er et utgangspunkt for rettethet og interesse. Jeg får ikke dette til å henge helt bra sammen med hans forsikring andre steder om at det å kaste seg som kjønn, er en åpen prosess med mangfoldige resultater. Hvis kjønn mister sosial betydning, mister det vel også i noen grad eksistensiell betydning?

Bechs fortellinger om kjønn er et viktig bidrag til en fenomenologisk kjønnsforståelse som i dag er underutviklet innen kjønnsforskningen, innrammet som den er, av på den ene siden historiske og strukturelle forklaringer og på den andre siden dekonstruksjon av kjønn. Han setter individets opplevelse av sin kjønne eksistens i fokus, og det er både velgjørende og tiltrengt. Det som er litt ergerlig, er at han faller for fristelsen til å sette dette som et alternativ, og ikke som et supplement. Jo da, han skriver et par steder at han ikke tror på totalteorier, men i praksis er det ikke mye plass til andre innfallsvinkler. For eksempel skjemmes det spennende avsnittet om eksistens og interesse av en innledende raljering over teorier som tillater seg å reflektere over kjønn i et biologisk, psykologisk eller historisk perspektiv. Verst går det ut over psykoanalysen som Bech har et nesten hatefullt, men ganske kunnskapsløst forhold til. Av alle teorier i hele verden er dette den teorien som har absolutt *intet* å bidra med. Det er desto mer påfallende at mange av de perspektivene som Bech selv etterlyser – lidenskap, lek, fantasi, begjær, libido – tematiseres nettopp i psykoanalysen og ikke særlig mange andre steder. Dermed er det ikke sagt at psykoanalysen skal ha patent på disse begrepene, men kanskje også en reformulering kunne kostet

på seg å se litt grundigere på hva andre har tenkt om dette? Bechs lesing synes å begrense seg til Freud-for-beginners anno 1950 tilsatt litt annenhånds-Lacan. Tydeligst blir Bechs avvisninger av strukturelle, historiske og psykologiske forklaringer når han insisterer på at kategorier som individuell lyst, smak, preferanse og estetikk *må* være sisteinstans forklaringer: "Forklaringer og utredninger der går ut over smagens domæne, bliver irrelevante" (s. 325). I fenomenologisk forstand blir de kanskje det, men vel ikke fra alle andre perspektiver? Her synes jeg faktisk Bech opptrer som tankepoliti, og dessuten blir han ganske inkonsekvent i forhold til f.eks. den psykologiske tolkning han selv gjør av kvinners skyldfølelse og maktbegjær i pedofilfortellingen. Hvorfor skulle en fenomenologisk analyse av smaksopplevelser – eller av moderskapets sødme for den saks skyld – utelukke at man også søker smakens/modergledens historiske, strukturelle, kulturelle eller psykologiske formningshistorie? Er det – politisk eller forskningsmessig – uinteressant å spørre hvorfor en del menn har mer lyst til å stå på en fotballbane enn å passe barn? Hvis vi ikke stiller de spørsmålene, ender vi opp i en uforklarlig kjønnsdikotomi – som tilfeldigvis matcher den biologiske. Hvor har den fenomenologiske kjønnsanalysen da brakt oss? ★

IVAR FRØNES
**ANNERLEDES-
LANDET – OM FRAMTID
OG UTVIKLINGSTREKK I NORGE**
Gyldendal akademisk, Oslo 2005

Omtale ved Hanna Mellemsether

Samfunnsforskeren Ivar Frønes' bok om det norske samfunnet ved årtusenskiftet er en liten bok, hundre sider fylt med statistikk, prosenter, kroner og ører og analyser av tallets innvirkning på kultur og samfunn. Dette er ikke, som tittelen kunne antyde, en bok om Norge i verden. Heller ikke er det et forsøk på å undersøke om og hvordan Norge eventuelt er annerledes, og i forhold til hvem. Tittelen i seg selv gir ingen indikasjon på innfallsvinklene i analysene, og virker noe kunstig i sammenhengen.

Denne lille boka presenterer oss for diagnoser og prognoser for det oljerike norske samfunnet. Hoveddiagnosen Frønes stiller på pasienten Norge, kan oversettes til nytelsesyke og forspising. Prognosene er heller ikke lystige; hvis satsning på naturvitenskap og

matematikk i alt fra barnehage til universitet ikke øker, går landet nedennom i et ras av fallende produktivitet og privat selvnøytelse.

Hovedfokuset til Frønes er på utdanningssektoren, som han i tråd med tidens trend mener er i ferd med å svikte sin oppgave gjennom å tilby mer trivsel enn kunnskap. De utdanningsvalgene ungdom gjør i dag, etablerer kompetanseprofiler for årtier framover (s. 25). Og den pågående flukten fra "de harde fag" er i ferd med å rive grunnen under Norges evne til å konkurrere både innenfor industri- og kunnskapsmarkedet. Og årsaken til ungdommenes feilvalg finner han i oljeøkonomiens påvirkninger på mange forskjellige samfunnssektorer.

Det er vanskelig å ikke tro på faktaopplysningene i denne boka, godt underbygget som de er med statistikk og undersøkelser. Jeg skal heller ikke diskutere statistikkene og de tørre tallene. Men tallenes troverdighet gir også stor troverdighet til Frønes' analyser og konklusjoner. Her bør man imidlertid stille flere kritiske spørsmål enn til selve faktamaterialet. Mye av dette stoffet er synsing, og lite er nytt. En alminnelig oppvakt person har hørt det meste før, ikke minst fordi Frønes selv er en profilert og velbrukt foredragsholder i mange ulike fora, og han blir ofte sitert i media.

Det ligger heller ingen dyp kulturanalyse bak beskrivelsen av den "terapeutiske kultur" (s. 38), av konsumentkulturen som har utviklet seg eller av myten om de ulykkelige nordmenn. Selv om han avkrefter mytene om økt fremmedgjøring og umoral i det moderne Norge, mener Frønes at vi gjennom de økte forventningene og behovene som kommer med stor rikdom, blir mindre lykkelige og mer frustrerte mennesker enn vi skal ha vært i en presumptivt lykkeligere fortid (s. 39).

Pensjonsreform

"Vi arbeider for lite", er også en av bekym-

ringene til Frønes. Vi lever stadig lenger, og er yrkesaktive i en stadig kortere del av vår levetid. Det er altså en minkende andel yrkesaktive individer som skal forsørge et økende antall "arbeidsfrie", en erkjennelse som jo også ligger til grunn for den pågående pensjonsreformen. Kapittel 7, "Kampen om arbeidsfriheten: den tredje alder" er da også et innlegg i denne debatten. Frønes sitt forslag til løsning på problemet med at den samlede norske arbeidstida går nedover, er å heve pensjonsalderen. Mange høyt utdannede i fysisk lette, såkalte "kreative" yrker, vil ha arbeidskapasitet til overs etter at de har nådd dagens pensjonsalder. Disse vil også ha store pensjoner, og en heving av deres pensjonsalder vil gi innsparing i velferdskassen. Dersom man befinner seg i et klasseblindt univers, virker det derfor logisk med økt pensjonsalder. Men det vil likevel være et stort antall mennesker som er utslitt når de når dagens pensjonsalder – særlig gjelder dette folk som jobber i fysisk krevende og lavtlønte yrker (dvs. kvinner, og etter hvert menn med innvandrerbakgrunn). Disse vil ha opptjent lavere pensjon pga. lav lønn, og er det disse Frønes mener skal redde pensjonsordningen?

Selvrealiserende unge med myke verdier

Det er kun de uheldige eller bekymringsfulle trekkene ved samfunnsutviklingen Frønes legger vekt på. Positive trekk er fraværende. Jenter er skyld i mye av denne utviklingen, ettersom de er bærere av normen om at myke fag er bedre enn harde fag, sier Frønes. Det kan synes merkelig at jenter har blitt basisbærere av nettopp dette "uheldige" mønstret. At jenter velger "tradisjonelt", dvs. ofte kort utdanning til lavtlønnede yrker, vet vi jo er sant ennå i 2005. Og det på tross av at jenter på videregående skoler får bedre gjennomsnittskarakterer enn gutter, og at det er flere

jenter enn gutter som tar høyere utdanning nå enn tidligere. Men er dette egoistiske valg i selvdyrkelsens tjeneste? Er det en følge av at disse jentene mener naturvitenskap er mindre verdt enn "de myke fag"?

Sett at du er ei jente som bor på Frøya, hvor den viktigste arbeidsplassen er fiskeoppdrettsanlegga. Arbeidet der er fysisk tungt, det krever gode rygger og sterke armer, og det hjelper å ha store muskler. Men det er heftig betaling i denne sektoren. Gutter velger dette høytlønnsykket. Som jente kvier du deg kanskje for å ta det fysisk tunge arbeidet som kreves på anlegget. Men du vil ikke flytte fra øya heller, inn til byen hvor det kunne vært bedre muligheter både til utdanning og bedre lønna til jobber. Så du tar til takke og bukker, står i kiosken, på bensinstasjonen eller tar vakter på eldresentret for en tredjedel av lønna til gutta på anlegget. Er ditt valg da en følge av at Norge har en så veldig god økonomi?

Relativ lykke

Frønes sine refleksjoner om relativ lykke synes også noe merkelig. Han hevder for eksempel at kvinner i dag bryter ut av eksklusket av årsaker som var ikke-eksisterende i tidligere tider: "Kvinner over hele verden har ikke nødvendigvis blitt lykkeligere av å se Nora gå, men de har fått andre ideer om meningen med livet" (s. 39). Nora var lykkelig helt til hun ble oppmerksom på at det finnes alternativer. Denne observasjonen er ikke spesielt ny. Den jødisk-kristne guden skal ha vært inne på det samme da han forbød Adam og Eva å spise epler av kunnskapens tre. Slaver kunne sikkert være lykkelige i sin slave-tilstand dersom de ikke visste at frihet var en mulighet. I likhet med Gud retter Frønes en moralsk pekefinger mot menneskene og deres ønske om å søke lykke og selvrealisering. Mens Guds straff for ulydighet var å vise paret

ut av parken, hevder Frønes at straffen for dagens Eva og Adam som følge av en navlebe-skuende selvdyrking og egosentriske utdanningsvalg, er en tilværelse uten innovasjon og produksjon og påfølgende økonomisk katastrofe.

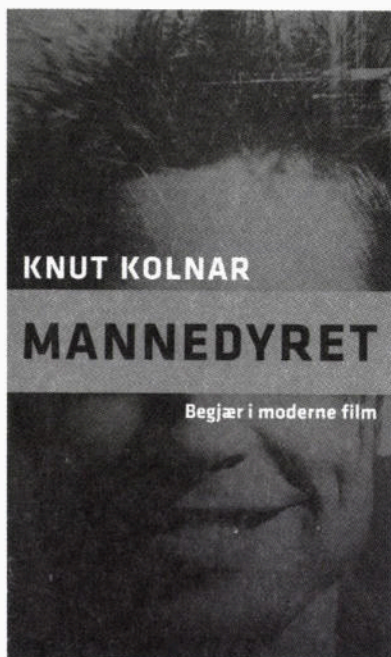
Selv om denne boka verken bød på de store leseropplevelser eller overraskelser, er det interessant lesing som nok kan bidra til å nyansere diskusjonen i lunsjen på mange arbeidsplasser. Det er ikke vanskelige stoff og kan godt leses også av folk som har valgt bort de harde fagene. Språket i boka er imidlertid ikke alltid like tilgjengelig og gjør enkelte avsnitt vanskelige å forstå. Men innimellom er det noen gode ironiserende beskrivelser av "oss" som er befriende lesing mellom alle bekymringsmeldingene. Frønes skal også ha ros for at han klarer å gjøre statistikken levende gjennom eksempler og forklaringer.

Den store svakheten med analysene til Frønes er svake kjønnsperspektiver og fraværet av klasse. Dermed blir spådommene hans om samfunnsutviklingen flat og deterministiske, og i mine øyne mindre troverdig. Frønes tar imidlertid selv visse forbehold om hvor sannspådd han er: "Framtida har det med å overskride det vi forestiller oss" (s. 84). Hel-digvis. ★

KNUT KOLNAR: MANNEDYRET. BEGJÆR I MODERNE FILM

Sparatacus, Oslo 2005

Omtale ved Wencke Mühleisen

Knut Kolnar formulerer sitt prosjekt på følgende måte: "Jeg vil undersøke en rekke former for mannlighet i ekstreme og presede situasjoner. Den er et slags forsøk på en mannlig fenomenologi, en bestrebelse på å tematisere kjønn ut fra en mannlig erfaringshorisont, slik den fremstilles i film og litteratur." Med dette forsettet diskuterer Kolnar maskulinitetens betingelser i filmer der ulike forbindelser mellom *sex*, *vold* og *maskulinitet* utgjør hovedingrediensen i ellers svært ulike legeringer, sjangere og fortellermåter. Mange av filmene er klassikere, som for eksempel *Cabaret*, *Psycho*, *Siste tango i Paris* og *Taxi Driver*, eller nyere filmer som *Crash*, *Fight Club* og *Pianolæreren*. Næranalyser av maskulinitetens endrede betingelser i et mangfold av

perspektiver som spenner fra psykoanalytiske, idéhistoriske, filosofiske, kjønnsteoretiske, politiske og samfunnsmessige betraktninger danner rammen rundt en spennende, interessant og perspektivrik lesing av moderne film.

Fra produksjonsmaskulinitet til konsummaskulinitet

Kolnar leser filmene inn i en stor fortelling om maskulinitet gjennom det moderne og inn i det samtidige – som han kaller det postmoderne. Denne fortellingen har noen teser som filmene – eller filmenes mannlige hovedpersoner – leses som eksponenter eller ofre for. Den korteste versjonen, som også er kapitteloverskrift til et av de innledende kapitlene, lyder: "Mannedyr og posterboys. Fra nytte til pynt". Her introduseres noen begreper som danner viktige forståelseskategorier gjennom de mange filmanalysene: *Produksjonsmaskulinitet* og *forsørgermaskulinitet* er modernitetens maskulinitetsformer. Dette er mannlighet konstruert for bruk i ulike deler av produksjonsfæren, der hovedoppgaven er den åpenbart nyttige maskuliniteten som får samfunnets maskineri til å gå rundt og holder familiene sammen med et klart forsørgerethos. Så får vi en gradvis overgang til de sen- eller postmoderne maskulinitetsformene. Her kommer pyntemetaforen inn. Grunnlaget for den tradisjonelle maskuliniteten eksisterer ikke lenger og *konsummaskuliniteten* entrer samtidsscenen. Denne har ifølge Kolnar to sentrale akser: "Den ene er estetiseringen av selvet via konsumet. Den andre gjelder emosjonell selvrealisering gjennom eksesser av avansert erotikk. Tingen, seksualiteten og kroppen er de eksistensielle pilarer som identiteten bygges på." Denne maskulinitetsformen kaller Kolnar også for *ornamentale* former for maskulinitet: "Identitet knyttet til å beherske det postmoderne livsstilslandskapet. Disse postmoderne maskulinitetsformene er

knyttet til *metroseksualiteten* som: [...] ofte (sees) som en dandyistisk narsissisme oppdatt til tidens urbane trender og mentaliteter.” De ulike filmkarakterenes, i overveiende grad, voldelige handlinger er ifølge Kolnar knyttet til en fellesmannlig altoverveiende frykt: “Frykten for å falle utenfor feltet for det legitime mannlige, for å bli stemplet som umandig, (er) et sentralt omdreiningspunkt.” Denne frykten forklarer seksualitets- og voldseksesser, psykopatologiske diagnoser, uforklarlige broderskap og lidenskapelige kjærlighetsforhold til mannlige hovedpersoner i filmer som spenner fra 1930 til i dag.

Forfallshypotesen

Et problem jeg opplever i lesingen av boken, er at hovedfortellingen om overgangen fra modernitet til postmodernitet konsekvent figurerer som en forfallsfortelling som ikke bidrar med en nyansert forståelse av vår tids komplekse forbindelser mellom kapitalisme, kulturelle og samfunnsmessige prosesser, identitet og politikk. I fortellingen om postmodernismen, som for tiden er en form for overflødig felles kritikk av samtiden “alle” er enig om, innebærer det “markedsliberalistiske, kommersialiserte samfunnet” utelukkende et forfall, en form for degenerering. Her er det noe med tradisjonelle identiteter som står for fall, individet må velge selv, klasse, generasjon, kjønn og seksualitet er ingen selvsagte kategorier, og vi er prisgitt tegn og symboler i stedet for den ekte vare. Kolnar slår fast at dette er et problem. Utfordringen ligger, slik jeg ser det, imidlertid i å analysere den samfunnsmessige og kulturelle konteksten i et kritisk og likevel konstruktivt lys, ettersom det er de rammene vi så og si har til disposisjon. Det er en bedre strategi enn det som nærmer seg en populær karikatur av postmodernismen som nihilisme og dekadanse. En farbar strategi kan for eksempel

innebære at fremtredende trender som estetisering og seksualisering, som Kolnar gjentatte ganger kommer tilbake til i analysene, knyttes til forskning om det senmoderne som viser til noen interessante forbindelser mellom estetisering og seksualisering på den ene siden og en gradvis “avdramatisering” av kjønnets forskjellsskapende og hierarkiserende konsekvenser på den andre siden. Her tenker jeg for eksempel på sosiologer og kjønnsforskere som danske Henning Bech eller tyske Stephan Hirschauer.

Menn og vold

Kolnar er på sitt beste i analysene av mannlige voldsutøvelse på film. Her trekker drøftingene inn interessante forskningsbidrag og perspektiver i forhold til mannlige vold. Han introduserer det sentrale begrepet *kreativ vold*. Dette begrepet peker på at volden bidrar til å rette opp et mannlige jeg som er blitt krenket og til å trekke nye grenser rundt selvet. Ifølge Kolnar har vold også “kreative” eller “sivilisatoriske” oppgaver: “Det vi kan kalle den mannlige voldsbalansen referer til det faktum at ethvert samfunn trenger menn som er i besittelse av betydelige voldsferdigheter, til forsvar, krig, opprettholdelse av lov og orden og lignende. [...] En av statsmaktens oppgaver blir da å skape menn som besitter både voldelige og sivile egenskaper.”

I filmene Kolnar analyserer er det imidlertid vanskelig å se det kreative, sivilisatoriske aspektet ved volden. Det er voldens desidert mørke, destruktive og avvikende sider som skildres i filmer som *Fight Club*, *Falling Down*, *Basic Instinct*, *Nattsvermeren*, *The Night Porter* mfl. Denne entydige ødeleggende volden kan på et psykologisk nivå være forsøk på å stive opp en negativ maskulin selvfølelse. Likevel tenker jeg at ut fra filmutvalgets hovedpersoner, ville *reaktiv vold* muligens være en mer eksakt betegnelse på denne voldsutøvelsen.

Det "kreative" bærer for positive konnotasjoner med seg. Et større problem i analysene er imidlertid den ikke-problematiserte konsekvente sammenknytningen av vold og menn. Problemet ligger ikke i det åpenbare faktum at det er menn som statistisk sett i stor grad er knyttet til mer alvorlige former for voldsutøvelse, at moderne krigføring i stor grad har vært et mannlig anliggende osv., men det forblir kjønnsteoretisk uklart gjennom analysene hvordan Kolnar forstår sammenhengen mellom menn og vold. Er vold en uttrykksform som i stor grad har vært knyttet til legitime former for maskulinitet, eller er det noe som hefter ved menn som biologiske vesener? Dette er en vesentlig forskjell som ikke blir oppklart i analysene.

De kjønnsteoretiske spørsmål

Den kjønnsteoretiske forankringen er faktisk et savn i boken. Det ville ha vært en klar fordel om Kolnar innledningsvis hadde noen oppklarende diskusjoner om sammenhengen mellom kjønn, identitet og seksualitet som kunne ha underbygget analysene. Det hadde ikke gjort boken mindre tilgjengelig eller smal i en akademisk forstand. Tvert imot, vil jeg hevde. Slik den er disponert nå, må vi lete mellom linjene. Selv om bokens interessante drøftinger og henvisninger til mange forfattere og forskere klart perspektiverer analysene, er det behov for diskusjoner og avklaringer når så ulike stemmer som for eksempel Wilhelm Reich, Robert Bly, Susan Faludi eller Thomas Laqueur, Gilles Deleuze og Pierre Bordieu så å si opptrer om hverandre. Poenget er ikke å kreve en slags teoretisk kyskhetserklæring, men det blir vanskelige spagatøvelser å lese for eksempel Reichs analyser av de bioenergetiske, orgastiske strømningene – en form for seksualitets-essensialisme – sammen med en konstruktivistisk forståelse av kjønn og seksualitet. Vi kommer svært nær en kobling der

alt menn gjør er maskulint, og alt kvinner gjør er feminint.

Denne teoretiske uklarheten berører i særlig grad sammenhengene – som er bokens hovedfokus – mellom kjønn og seksualitet. Det kan virke som det forutsettes et slags "grunnskript" av mannlig seksualitet som er rettet mot kvinner. I heldige tilfeller når maskuliniteten ikke er truet av samfunnsutvikling eller av fatale seksuelle damer, er dette noe fint og positivt som resulterer i det Kolnar for eksempel betegner som "dyp orgastisk velvære", "dybde i begjæret" eller "selvstendig identitet i kjønn". Når ting går galt, oppstår fryktelige patologiske avvik, der mannlige filmkarakterer enten tyr til vold og/eller begynner å tulle med sammenhengene mellom kjønn og seksualitet. Dette skjer for eksempel med Buffalo Bill i *Nattsvermeren*, som myrder kvinner for å sy seg en kvinne-drakt av ofrenes hud. Og det blir særlig markant i analysen av dokumentarfilmen *Alt om min far*, der Benestad som ikke-fiktiv karakter blir underlagt en slags avvikeranalyse. Benestads tematisering av de ustabile sammenhengene mellom kjønn og seksualitet og hans iscenesettelse av transkjønn blir psykologisert og forklart på følgende måte: "Da er ikke vekslingen mellom kjønnsuttrykkene primært en måte å utforske og utvide kjønnnet på. I stedet er det en måte å gi avkall på seg selv på."

Jeg tror at noen av analysene hadde tjent på å inndra enkelte av bidragene til forståelse av maskulinitetsformer på film, som internasjonalt er presentert ved forskere som Kaja Silverman, Yvonne Tasker eller Steven Craig.

Metodisk tilnærming

Kolnar er filosof og analyserer som nevnt filmene i et forsøk på å finne en "mannlig fenomenologi". Det er interessant og svært velkomment når andre enn litteratur- og

filmvitere bidrar med sine perspektiver til det estetiske feltet. Det jeg særlig liker ved analysene, er at Kolnar formidler en form for gjenkjennelig "eksistensialistisk" lese måte, der han virkelig berører det jeg tror utgjør de fleste litteratur- og filmelskeres lidenskap. Det er en fryd å følge Kolnars fortolkningsoverskudd som han deler med leseren. Kolnar spør hva filmene eller tekstene sier om menneskets livserfaring, eller hva de forteller om det å være menneske. En fenomenologisk tilnærming som jeg mener Kolnar har til sine estetiske objekter, er dessuten ofte deskriptiv heller enn normativ. Tilnærmingen søker å erkjenne fenomenene slik de framtrer for oss så og si før vi fatter dommer om fenomenet.

I et filmspesifikt perspektiv savner jeg likevel at de rike tematiske fortolkningene i større grad blir forankret i de filmatiske estetiske virkemidlene. Ofte følger analysene filmenes egne påstandsnivåer, der dialogene enten tjener som forklaring eller sannhetsvitne eller Kolnars psykologiserende fortolkninger av filmkarakterenes motiver er grunnlaget for analysen. Denne "sympatiske" lesingen står i veien for mer kritiske eller dekonstruktive analyser som kunne hente fram flere betydningslag og kunne gjøre noe mer motstand mot filmenes eget påstands- eller overflatenivå. Analysen av Hitchcocks *Psycho* er et godt eksempel på denne problematikken. Denne filmen er – bortsett fra åpenbare filmatiske kvaliteter – et godt eksempel på den amerikanske vulgærutgaven av psykoanalysen som red USA som en mare på 1950- og 60-tallet. Et scenarie der fatale feilslåtte ødipale forbindelser spiller hovedrollen, der bak en hver nevrotisk, mistilpasset eller morderisk mann står en overbeskyttende, dominerende eller seksuelt altetende mor osv. Jeg oppfatter det som et metodisk analytisk problem at Kolnar i analysen av eksempelvis *Psycho* fremlegger (film)psykiaterens forklaring

av hovedpersonens personlighetsavvik som fortolkningsnøkkel. Filmers betydnings- og meningsproduksjon er et resultat av de estetiske virkemidlene på lyd- og bildeside og de fortellermessige grepene. De estetiske virkemidlenes betydning for meningsproduksjonen får for liten plass i bokens analyser.

Bokens styrke er som sagt de mangefasettede, overskuddspregede fortolkningene av noen sentrale filmers bidrag til forståelsen av den moderne og postmoderne konstruksjonen av maskulinitet. Dette er en bok som anbefales for filmelskere. ★

BERIT SYNØVE THORBJØRNSRUD (RED.)

EVIG DIN? EKTESKAPS- OG SAMLIVSTRADISJONER I DET FLERRELIGIØSE NORGE

Abstrakt forlag, Oslo 2005

Omtale ved Anne Hege Grung

I bokens innledning skriver Thorbjørnsrud at *Evig din?* ikke har til hensikt å være en debattbok. Hensikten er å bidra med kunnskap om hva ulike tros- og livssynssamfunn lærer om *ekteskap, skilsmisse, gjengifte og homofili*

partnerskap, og å sette søkelyset på forholdet mellom dette og sivil norsk lovgivning på området. Boka fyller likevel minst to funksjoner: For det første gir den en oversikt over praksis og teori når det gjelder samlivsformer og ekteskapsinngåelse, både i norsk lovverk og innen de største tros- og livssynssamfunnene i Norge. For tros- og livssynssamfunnes redegjøres det også for konkrete ritualer og regler som er i funksjon. For det andre setter boka søkelys på forholdet mellom norsk lov på området og intern religiøs lovgivning og praksis innen tros- og livssynssamfunnene, ikke formulert som en debatt i denne omgang, men snarere ved å presentere relevante problemstillinger. Er det samsvar eller er det konflikt mellom norsk lov og tros- og livssynssamfunnes praksis? Hvordan skal vi forholde oss der de to demokratiske prinsippene om likestilling og trosfrihet kolliderer med hverandre?

En del av bakgrunnen for boka er en konkret lov som ble vedtatt av Stortinget i 2003, meget raskt og etter manges mening uten tilstrekkelig kunnskap om konsekvensene. Loven bestemte at det ved inngåelse av ekteskap, alltid måtte undertegnes et dokument der partene ga hverandre gjensidig rett til skilsmisse. Hensikten var god: Man ønsket å sikre særlig kvinners rett til skilsmisse, og å unngå såkalte "haltende ekteskap" der sivil skilsmisse er innvilget, men ikke religiøs. Dette er et erkjent problem i f.eks. muslimske miljøer. Problemet var bare at en slik sivil lov (som sikrer alle rett til skilsmisse ved inngåelse av ekteskap) gjør ekteskap inngått i f.eks. den katolske kirken og i ortodoks jødedom ugyldige i utgangspunktet. Dette kom som en overraskelse på politikerne, og viser at kunnskapen på dette feltet og bevisstheten om mulig konflikt mellom sivil og religiøs familie-lovgivning ikke er god nok. Heller enn å lage kun en debattbok med utgangspunkt i denne nye loven som for alvor brakte noen av kon-

fliktene på dette området fram i lyset, valgte man å belyse temaområdet i en bredere og mer kunnskapsorientert sammenheng.

Etter en innledning der Thorbjørnsrud skisserer problemstillingene på en konsis og oversiktlig måte, følger del en, der to bidragsytere orienterer om henholdsvis gjeldende norsk lov og statistikk i forhold til ekteskapsinngåelse og innvandring/minoritetsgrupper. Dette er en informativ måte å starte refleksjonen på – men det tydeliggjør også ett av problemene som raskt oppstår når man drøfter dette, nemlig: Hvordan skille mellom religion og kultur som normgivende når det gjelder samlivsjuss og samlivspraksis? Det er et komplisert prosjekt, og til en viss grad blir dette diskutert av noen av bidragsyterne, som gjør rede for de ulike tros- og livssynssamfunnes praksis og teori. Boka fokuserer i langt større grad på å synliggjøre det problematiske med at sivil lovgivning griper inn i de ulike tros- og livssynssamfunnes handlingsrom på dette feltet på en måte som utgjør en fare for å innskrenke religionsfriheten.

De tilsammen syv bidragsyterne, som gjennomgår samlivsetikk og ekteskapsritualer i Den norske kirke, Den katolske kirke, jødisk tradisjon, islamsk tradisjon, hinduisme, sikhisme og buddhisme, deler spennende og til dels svært reflekterte innsikter med et faglig kvalifisert perspektiv. Boka kan utmerket godt fungere som en oppslags- og opplysningsbok på dette området, noe mange kan ha glede av i et flerreligiøst Norge. Disse bidragene tegner hver for seg et nyansert og levende bilde av de ulike tradisjonene. Leseren blir gjort kjent med en tradisjon fra et bestemt ståsted, nemlig samlivspraksis og samlivsjuss, og som et viktig identitetsbærende element i en tradisjon gir det et perspektivrikt bilde av tradisjonene.

Samlivsetikk og ekteskapsjuss er sensitive områder både i og utenfor tros- og livssynssamfunn. Nær sagt alle trossamfunns praksis

koblet opp mot de offisielle norske likestillingsidealer både i forhold til kjønn og til seksuell legning blir til konfliktfylte landskap med ulike idealer fra ulike kulturer og ulike religioner og livssyn. Mange ønsker oppmykning og nytenkning også innenfor trossamfunn, slik at deres praksis kommer nærmere disse likhetsidealene. Thorbjørnsruds ståsted er at en slik endring eventuelt må komme innenfra, og ikke kan pådyttes utenfra, og at det siste faktisk kan ha motsatt effekt enn det man ønsket. Hun framhever også at likhets- og likestillingsidealene er identitetsbærende for mange mennesker i Norge på en slik måte at andre syn faktisk virker støtende og til dels truende. Diskusjonen om forholdet mellom likestilling og religionsfrihet har ikke kommet særlig langt i Norge, og det gjenspeiles også i bidragene om tros- og livssynssamfunnene som nok stort sett nevner problemområdene i feltet mellom sivil og religiøs lov, men som i liten grad går inn i diskusjonen – i denne omgang.

Det er to ting denne anmelderen savner. Det ene er at Bah' ai-samfunnet ikke er inkludert (det er et samfunn med få medlemmer i Norge, men som mange vil inkludere i begrepet verdensreligioner), og det andre er at Human-Etisk forbund er inkludert med kun fire sider. Valget som her er gjort, kan lett forstås i forhold til bokas hovedfokus, siden samlivsetikk og ekteskapsjuss ikke er av Human-Etisk forbunds mest profilerte områder. Likevel har de drevet mye refleksjon, ikke minst i det offentlige rom, når det gjelder prinsipiell drøfting av religionsfriheten og hvordan den skal legges til rette av norsk lovgivning.

Boka *Evig din?* er svært nødvendig og meget nyttig. Kan vi håpe på en oppfølger der forholdet mellom religionsfrihet og individuell frihet, mellom religiøs lov og sivil lov blir drøftet i enda større bredde? Altså en debattbok med den samme grundige og

etterrettelige karakter som *Evig din?* Det kan være en bok der de svært viktige og brennbare spørsmålene om likestilling og kamp mot kvinnediskriminering – også på religiøst og kulturelt grunnlag – gjennom lovgivning og i det offentlige rom kontra prinsippet om religionsfrihet kan utfolde seg i sin bredde og dybde. ★

**BERIT SYNØVE THORBJØRNSRUD
(RED.)**

EVIG DIN?

EKTESKAPS- OG

SAMLIVSTRADISJONER I DET

FLERRELIGIØSE NORGE

Abstrakt Forlag, Oslo 2005

Omtale ved Anne Sofie Roald

Boken *Evig Din* kommer som et svar på den nye norske ekteskapsloven fra 2003, som i utgangspunktet ble innført for å hjelpe kvinner som lever i "haltende ekteskap". Haltende ekteskap har blitt betegnelsen på ekteskap som er oppløst sivilt, men ikke religiøst, og målgruppen var muslimske kvinner. Lovendringen vakte imidlertid stor oppstandelse, og ikke bare blant muslimene. I den foreliggende boken får vi innblikk i hvordan religiøse minoritetsgrupper som den katolske, den jødiske, den muslimske, den sikhiske, den hinduiske og den buddhistiske gruppen stiller seg i forhold til samliv og skilsmisse, og hvilken praksis som finnes. I slutten av boken skriver redaktøren, Berit S. Thorbjørnsrud, en oversikt over de mindre trossamfunnene i Norge. Tidlig i boken får vi en redegjørelse av juristen John Asland om hvordan den norske loven ser ut i spørsmål om giftemål, partnerskap og skilsmisse, og av Benedicte Lie får vi

vite hvem nordmenn og innvandrere har giftet seg med det siste tiåret.

Forfatterholdninger

Før jeg går videre, må jeg si at jeg kjenner meg litt ambivalent til bøker av denne religionsfenomenologiske typen, der ulike religioner skal sammenlignes i lys av et spesielt emne. De forskjellige forfatterne har jo alle ulike forhold til sine emner, og alle religionene sees fra ulike synsvinkler ut fra om personen som skriver har et innenfra- eller et utenfraperspektiv. I tillegg er fremstillingen av hver religion avhengig av hvordan samfunnet i stort ser på den. Det som slår meg når jeg leser boken, er hvor like alle de store religionene er. De bygger stort sett alle på et patriarkalsk mønster, der mannen og kvinnen riktignok er like overfor Gud, men har sine spesielle sosiale roller som naturlig nok setter dem inn i familiens og samfunnets hierarkiske ordning. Selv om virkeligheten oftest er annerledes enn idealet, det vil si at kvinner faktisk jobber ute i samfunnet samtidig som de opprettholder idealrollen som husmor, mor og en lydig hustru, er det fremdeles idealrollen som bestemmer kvinnens sosiale status i et religiøst perspektiv. I boken kommer denne likheten mellom religionene klart frem, men det som blir problematisk, er at forfatternes tolkninger av lov, holdninger og praksis blir forskjellige. Dette gjelder i større eller mindre grad for alle kapitlene, men denne forskjellen i forfatterholdning kommer sterkest frem i kapitlene om jødedommen og islam, kanskje fordi disse to religionene står veldig nær hverandre i lov og holdninger. Bente Groths jødiske menn, for eksempel, skal "forsørge, respektere og ære sin hustru" (s. 139), og denne beskrivelsen står i kontrast til Kari Vogts muslimske menn som forhandler om "kvinnens seksualitet" i ekteskapskontrakten (s. 162). Det virker imidlertid som

om jødernes ekteskapskontrakt, *ketuba*, har en lignende funksjon som den "salgskontrakt" som beskrives i kapitlet om muslimers ekteskapskontrakt, og også muslimske menn blir oppfordret til å respektere og ære sine hustruer i islamske tekster. Fremstillingen av lignende fenomen er forskjellige, og spørsmålet blir i prinsipp om det finnes "snille" og "slemme" patriarker, og hvordan det blir mulig å bedømme hvem som er det ene eller det andre? Det er vel heller slik at så lenge likestilling ikke er lovfestet, blir det opp til hvert enkelt individ, og begge kategoriene patriarker finnes innenfor hver og en av religionene.

I tillegg er noen kapitler antropologiske. Det vil si at forfatterne skriver ut fra egne betraktninger over lengre perioder i en eller flere grupper. Andre kapitler bygger mer på teoretiske kilder eller intervjuer med ledere eller nøkkelpersoner i et eller flere trossamfunn. En leser av denne typen litteratur vil nødvendigvis sammenligne, og bedømmelsen gjøres da ut fra ulike kriterier, særlig fordi forfatterne ikke klart posisjonerer seg.

Religiøs forandring

I bokens innledning setter Thorbjørnsrud debatten om trosamfunnenes innstilling til familielovgivning inn i perspektivet forholdet mellom trosfrihet og likestilling. Hun viser at det er med henvisning til prinsippet om trosfrihet som de fleste trossamfunnene praktiserer en religiøs begrunnet forskjellsbehandling av menn og kvinner. Hun stiller derfor spørsmålet om hvilket av de to prinsippene som skal prioriteres. "Eller", spør hun, "eksisterer det en tredje løsning?" Thorbjørnsruds diskusjon der hun viser til spenningen mellom de to prinsippene, er nyansert og interessant.

En sak kan imidlertid ikke stå uimotsagt. Thorbjørnsrud skriver om hvor viktig det er å

ta hensyn til de troendes eget utgangspunkt, nemlig at de følger Guds vilje, og at det derfor er viktig å respektere at religiøse endringer følger interne prosedyrer. Innføringen av kvinnelige prester i Norge, for eksempel, var et resultat av at ordinasjon av kvinnelige prester begynte å forstås som å være i pakt med Guds vilje, mener hun. Men er det virkelig så enkelt? Endret ikke synet på kvinnelige prester seg først og fremst fordi den norske kirken er en statskirke, og derfor var mer eller mindre tvunget til å følge med i samfunnsutviklingen? På 1950-tallet var det norske (og det skandinaviske) samfunnet i en oppbygningsfase etter krigen og begynte å få behov for mer arbeidskraft. De feministiske strømningene som fantes i samfunnet, ble forsterket og ble delvis inkorporert i den sosiale bevissthetsstrømmen. Omtolkning av hva som er Guds vilje er ikke uvanlig i en situasjon der en gruppe er utsatt for direkte eller indirekte press. Spørsmålet blir da om direkte eller indirekte press på trossamfunn i Norge fra myndighetenes side også skulle føre til endringer i hva som er Guds vilje innenfor disse trossamfunnene. Som religionshistoriker skulle jeg svare et klart ja, for det er jo nettopp gjennom sosiale og kulturelle påvirkninger utenfra at religioner til enhver tid har endret seg i en eller annen retning.

De fleste bidragene i denne antologien er klare, lette å forstå og informative. Det som kanskje savnes, med utgangspunkt i innledningen som legger vekt på den nye ekteskapsloven og hvilken konsekvenser denne kan ha for trossamfunnene, er en konsekvent behandling av dette spørsmålet i alle innleggene. Det skulle være interessant å få vite hvordan for eksempel hinduer i Norge stiller

seg til den nye loven, og ikke minst muslimer, fordi det nettopp var denne gruppen som var måltavlen.

Hvem er innvandrere?

Kapitlet om statistikk skrevet av Benedicte Lie kunne imidlertid vært noe klarere. Ja, alle vi som driver med migrasjonsforskning, vet hvor vanskelig det er å diskutere ut fra statistikk. Hvem er egentlig innvandrere? Er nabogutten som har en pappa fra Sverige som kom hit som femåring, innvandrere? Om pappaen hadde vært fra Pakistan, Tyrkia eller India hadde han vært innvandrere, men siden han var fra Sverige, blir vår lille nabo en ekte nordmann ifølge statistikken. Jeg savnet en definisjon av denne problematikken tidlig i kapitlet, og ikke som nå i en fotnote langt bak. Et interessant fenomen som Lie peker på, er at 93 % av alle thailandske kvinner i Norge er gift med norske menn. Og i Egil Lothes innlegg om buddhismen kommer det frem at thailandske buddhistiske kvinner ofte skiller seg fra sine norske menn. Denne konklusjonen burde vekke en viss ettertanke.

Til tross for mine kritiske innvendinger når det gjelder forfatterens valg av perspektiv og synet på religiøs forandring, er boken et viktig bidrag i debatten om individ kontra kollektiv, eller heller individorientert likestilling kontra religionsfrihet på et kollektivt nivå i innvandrerepolitikken. Det er nettopp i familielovgivning at spenningen mellom disse perspektivene trer sterkest frem. I tillegg gir boken interessant informasjon om en virkelighet som få nordmenn har kunnskap om. ★

BIDRAGSYTERE

Agnes Bolsø, førsteamanuensis
Institutt for tverrfaglige kulturstudier
NTNU
7491 Trondheim
Tlf.: 73 59 17 27
E-post: agnes.bolso@hf.ntnu.no

Siri Gerrard, førsteamanuensis
Institutt for planlegging og lokalsamfunnsforskning
Universitetet i Tromsø
9037 Tromsø
Tlf.: 77 64 55 59
E-post: sirig@sv.uit.no

Anne Hege Grung, doktorgradsstipendiat
Kulturell kompleksitet i det nye Norge
Det teologiske fakultet
Universitetet i Oslo
Postboks 23 Blindern
0315 Oslo
Tlf.: 22 85 03 87
E-post: annehg@teologi.uio.no

Elin Kippe
kriminolog, prosjektmedarbeider
Reform - ressursenter for menn i Oslo
Postboks 28 Sentrum
0101 Oslo
Tlf.: 22 34 09 50
E-post: elin@reform.no

Hanna Mellemsether, førstekonservator
Sverresborg, Trøndelag Folkemuseum
Riiser-Larsens vei 16
7020 Trondheim
Tlf.: 73 89 01 47
E-post: hanna.mellemsether@sverresborg.no

Wencke Mühleisen, postdoktor
Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo
Postboks 1040 Blindern
0315 Oslo
Tlf.: 22 85 89 32
E-post: wencke.muhleisen@skk.uio.no

Harriet Bjerrum Nielsen, professor
Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo
Postboks 1040 Blindern
0315 Oslo
Tlf.: 22 85 89 30
E-post: h.b.nielsen@skk.uio.no

Anne Sofie Roald, universitetslektor
Internasjonell Migration & Etniska Relationer
(IMER)
Malmö Högskola
SE-205 06 Malmö
Tlf.: +46 040 6657358
E-post: annesofie.roald@imer.mah.se

Kristin Skjorten, forsker II
Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
0208 Oslo
Tlf.: 23 08 61 00
E-post: ksk@samfunnsforskning.no

Nasjonalbiblioteket, Avd. Rana
Pliktavlevering

8507 Mo i Rana

RETURADRESSE:

KILDEN
Grensen 5
0159 Oslo

UTGIVER:

KILDEN, Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge
<http://kilden.forskningsradet.no>
tidsskrift@kilden.forskningsradet.no
Tlf.: 24 05 59 95

TIDSSKRIFT FÖR SKINNING

Nr. 4

2005